

Murat Dil

Duyarsızlığın Toplumsal Kökenleri

Şubat

Birinci Baskı: Eylül 2000

Kapak Tasarım: mDP Tasarım Grubu
Kapak Foto : İzzet Akgün

Baskı : Sazai Ekinci Matbaası

Şubat Basım Yayımlar San. ve Tic. Ltd. Sti.
Halaskargazi Cad. Saksı Sok. Saksı Apt. No:19/5 Pangaltı/İstanbul Tel: (0 212) 232 29 81

İçindekiler

GİRİŞ

Umutsuzluğu derinleştiren
Varsayımsal değil, gerçek insan
Duyarsızlığın kökenleri
Bağımlılık ilişkileri
Özgür ve bilinçli özne olamama
"Şalter indireceğiz, işçiyi süründürmeyeceğiz!"
"Metalar dünyası büyüdükçe insanlar dünyası küçülür"
Korkuların, güçsüzlüğün, çaresizliğin üreticisi
Kırıla kırıla hüsrana
Şeyleşme süreçleri

ŞEYLEŞMİŞ DUYGULARIN PSİKOLOJİSİ

"Öğrenilmiş çaresizlik"
Tehditkar ortama psikolojik uyum mekanizmaları
Ketlenme
Psikolojik bağımlılık
Güvensizlik
'İç dünya'daki sınıf savaşımı

PARÇA İNSANIN PARÇALANMIŞ İLİŞKİLERİ:

Rollere hapsedilen toplum
Paramparça insan
"İmajlar imparatorluğu"
Şeyleşme
Topluma yararlılığın imhası
Duyarlılığın kafeslenmesi
Kaderin ağırları
Seyircileşme
Kapitalizm işçinin insan olduğunu keşfediyor!

EGEMEN TOPLUMSAL KURUMLAR

Bireyin kurumlara ve kurumlarda "tutulması"
"Tutulma"nın temelinde "tutunma" vardır
Kurum fetişizmi
Araçları amaçlaştırma
Çözüm her türlü toplumsal kurum ve otoriteyi reddetmek mi?
Şeysel bağımlılık ilişkileri

DEVLET FETİŞİZMİ

Baskı aygıtı olarak devlet
Toplumun toplumu dışlayan hayali gücü olarak devlet
Kamu gücünün bireylerden kopması olarak devlet
Hegel'de ve emekçilerin gündelik bilincinde devlet idealizmi
Devlet fetişizminin temelleri

Her toplumsal kurumun temelinde -başşağı edilmiş de olsa- bir toplumsal ihtiyaç yatar

META İLİŞKİLERİ VE 'SOYUT İNSAN KÜLTÜ'

"Bütün bu bokun temeli"
"Ekonomik ilişkilerin sessiz zorlayıcılığı"
Toplumsal emek
Soyut emek
"Devrimci" yabancılaşma: Devrime yabancılaşmadır!

SOSYAL DEVRİM ÖRGÜTÜ

Çıkışı yokmuş gibi görünen kısır döngü!
Özgürleşme: Ücret sisteminin yok edilmesi
Komünizmin özgürlük dünyası
Kitleden özgür toplumsal bireylere
Düzen, kitlelere içseldir
Sosyal devrim örgütü
Bütün: Dolaysız toplumsallaşma-siyasallaşma

GİRİŞ

Toplumsal sorunlara ilgisiz kalan, kayıtsız görünen, tavır almayanlara gündelik dilde çok yaygınlaşan bir ifadeyle "duyarsız" deriz. Öncü işçiye göre eyleme katılmayan arkadaşları; direnişlerine destek vermeyen herkes "duyarsız"dır. Tutsak anasına göre hücre tipine karşı tavır almayan, hele ki kendi çocuğuna bile sahip çıkmayan aileler olsa olsa "duyarsız" olabilir. Bizim için yakıcı ve apaçık olan pek çok sorunda çağrılarımızı yanıtız bırakarak herkeste "duyarsız"!

Umutsuzluğu derinleştiren

Burada gündelik bilinç içerisinde (ki Aristocu metafizik mantığın ta kendisidir!) şöyle düşünürüz: "insan olan, ('kendisine insanım diyen') kimse bu soruna duyarsız kalamaz. Eh, ama, işte görüyorsunuz, hala duyarsız kaldığına göre o zaman da insan kalamaz!" Böyle bir akıl yürütme kendi içinde fevkalade tutarlıymış gibi görünür. Fakat kitlelere güvensizliği, kitlelerden yalıtılmayı ve umutsuzluğu derinleştirmekten başka bir işe yaramaz. Aristo mantığının tutarlılık görüntüsü, akıl yürütmenin çıkış noktasını oluşturan temel varsayımı, pratikte sınanması gerekmeyen, mutlak bir doğru kabul etmesinden kaynaklanır. Oysa asıl sorgulanması gereken, geri kalan tüm akıl yürütmenin üzerine inşa edildiği bu temel varsayımdır.

Varsayımsal değil, gerçek insan

"Bütün insanlar duyarlıdır!" ya da "insan duyarlı bir yaratıktır" dediğimizde kendi kafamızdaki soyut-varsayımsal insan tasarımı (idea), tarihsel ve toplumsal koşulların ürünü somut-gerçek insanların yerine geçiriyoruz demektir. Bu varsayım temelinde girdiğimiz beklenti pratikte doğrulanmıyorsa, hayal kırıklığı ve umutsuzlukla pratiğin kendisini bile yadsıyabiliriz. Ters kutba savrulabiliriz: "İnsanlar duyarsız!"

Böylece "sessiz çoğunluğu" kendi kafamızda "duyarsız çoğunluk" olarak görmekle kalmayız. Bizim "insan" beklentimizle gerçek insanlar arasındaki uyumsuzluğu da genellikle kişilik özelliklerine atfederek (subjektif) işin içinden kendimizi sıyrırırız. Öyle ya şu "korkaktır", öteki "yılıgın ve karamsardır", beriki "yozlaşmışın tekidir" ya da "çok geridir", vb. Diyelim ki öyledir. Tıpkı "duyarsızlık" gibi, korkaklığın, bencilliğin, karamsarlığın vb. toplumsal kökenleri halen ve yine açıklanmamış olarak kalır.

Duyarsızlığın kökenleri

Gökten inmiş ya da bizim keyfimize göre davranacak bir insan tasarımı değil de gerçek insanlardan bahsediyorsak, insanların duygu-düşünce ve davranışlarının hangi **belli** tarihsel-toplumsal koşul ve ilişkiler içerisinde, nasıl şekillendiğini sormamız gerekir. Eğer söz konusu olan günümüz tekeli kapitalist toplum (ve faşist rejim) insanı ise, toplumsal sorunlar üzerine söz ve eylem hakkı bir yana, çoğunlukla kendi yaşamı, hatta duygu ve düşünceleri üzerinde bile bir tasarruf/iktidar sahibi olamayan insanlardan bahsediyoruz demektir.

Bizim için apaçık ve hemen davranma gerektiren gerçeklerin, kitleler için ilk elde aynı açıklıkla kavranamayacağını ve aynı yakıcılıkla hissedilmediğini; kitlelerin bir sorunu bilince çıkarmak için bir öz deneyim birikimini gereksindiğini vb. gözardı ederiz. Kitlelerin sosyalist ideolojiye göre çok daha yaygın, köklü ve kendini kapitalist üretim ilişkileri içerisinde durmaksızın yeniden üretme olanağına sahip burjuva ideolojisinin derin etkisinde (daha doğrusu derinlemesine içinde) bulunduğunu (ki özü bireyciliktir), insanın özgür **İradesi dışında** gerçekleşen meta ilişkileri çerçevesinde hareket ettiklerini ve kendi başlarına bunun dışına çıkamayacaklarını, siyasal baskılanmışlıklarını vb. unutturuz.

Bağımlılık ilişkileri

Kuşkusuz tüm bunlar ezik ve uyuşuklaştırılmış kitlelerin hepten ve ebediyen sessiz kalacağı anlamına gelmez. Yalnızca, kapitalizmin insanları alabildiğine pelteleştiren, **"şeyssel bağımlılık ilişkileri"** kavranmadan, insanların özgür iradeleri doğrultusunda etkinleşmeleri de sağlanamaz.

Örneğin birkaç genel çağrı ve beylik ajitasyonun ötesinde, kitlelerle yeterli, içten ve güven verici bir iletişim kurulduğunda; gerekli kapsam ve nitelikte aydınlatıldıklarında, vb. çoğunluğunun hiç de ilk bakışta görüldüğü kadar umursamaz olmadığı açığa çıkmaktadır. Sömürü, baskı, yalan-dolan, zorbalık, eşitsizlik, haksızlık vb.'nin şu veya bu biçiminin pekala farkındadırlar ve şu veya bu düzeyde "tepki duymaktadırlar". Ancak bu sefer de "tepki duymak" ile "tepki göstermek"; farkında olmakla tavır almak; bilmek ile yapmak;... arasında bir uçurum çıkar karşımıza: O söylüyordu, "ama insanlar duyarsız." Hem üç beş kişiyle ne yapılabilir ki, "herkes yürüse..."

Özgür ve bilinçli özne olamama

Bir şeyin düşüncesi ve duygusu ile eylemi arasındaki bu uçurum; kabaca, kendini ortaya koymadan hep dışarıdan bir güç ve irade (güçlü lider, öncü, otorite, destek, güvence vb.) beklentisi ve arayışında takılıp kalmaktır. Yani: Bağımsız ve dolaysız bir irade gösterememe; kendi iradesini (en yakıcı ihtiyaçlarda bile) ancak daha büyük bir iradenin dolayımıyla ve giderek eklentisi olarak (eğer denilebilirse) ifade edebilme... Yani: Yaşamının hiçbir alanında özgür ve bilinçli bir özne olamama...

"Şalter indireceğiz, işçiyi süründürmeyeceğiz!"

Sorunun konuluğu açısından çok tipik ve kapsayıcı bir örnek alalım. 26 Mart **Gemlik Mitingi'**nde **Alinterimiz'in** TÜGSAŞ işçileriyle röportajlarından:

Mehmet: Bana niye soruyorsun? Git Türkiye'yi bu hale getirenlere sor bana değil. Basına sor, **Doğan Holding'e, atv'ye, Erol Aksoy'a.** Ülkeyi onlar idare ediyor biz değil. Biz sadece burada bağıyoruz.

Alinterimiz: Niye?

Mehmet: Hakkımızı gaspediyorlar.

Alinterimiz: Buna sebep biz değil miyiz?

Mehmet: Biz değiliz ki...

Alinterimiz: Siz isteseniz sesinizi duyuramaz mısınız?

Mehmet: Sen yukarıyı görüyor musun? (Kürsüde konuşanları göstererek) Bir saniye, bir saniye yukarıyı görebiliyor musunuz? Bunlar ne peki? Ağa, ağa! Biz köleyiz. Bunlar bizi buraya toplar biz bağıyoruz. Onlara sor.

Alinterimiz: Ama niye onların kölesi olmuşuz, niye bu köleliği yıkıyoruz?

Mehmet: Bize imkan yok.

Alinterimiz: Üretim var, üretim. Sen üretim yapıyorsun, onlara hayat veriyorsun.

Mehmet: Üretim varsa benim bir liderim var. Benim liderim bana şalter indir der, ben şalter indiririm.

Alinterimiz: Ama o lider senin hakkını savunmak için mi var yoksa seni ezmek için mi var?

Mehmet: Beni satmak için var, satmak için.

Alinterimiz: Peki onu niye oradan indirmiyorsun?

Mehmet: Onu oradan indiremem. Nasıl indireceğim?

Başka bir işçi: Müsaade etmiyorlar ki.

Mehmet: Onun yanında yalakaları var. Yalakaları olduktan sonra.

Alinterimiz: Türkiye'de kaç milyon işçi var?

Mehmet: Satılmış insan bilir misin sen? Satılmış insan!

Alinterimiz: İyi de satılmamış bir sürü insan var.

Mehmet: Hayır, hayır yok. Paranın açmadığı yol var mı? Şu anda yok.

Alinterimiz: İşçi bilinci var, işçi sınıfı onuru var ya.

Mehmet: Tamam insan onuru var da, insana onur mu veriyorlar. Seni mi dinliyorlar.

Alinterimiz: Dinletmek için ne yapıyorsunuz?

Mehmet: Genel grev olacak, genel grev kararı!

Alinterimiz: Niye yapıyorsunuz?

Mehmet: Bağıyoruz işte. Kimse dinlemiyor.

Başka bir işçi: Şalter indireceğiz, işçiyi süründürmeyeceğiz.

Alinterimiz: Siz gerçekten güçlüsünüz ama bu gücünüzü kullanmasını bilmiyorsunuz?

Mehmet: Ama bizim elimizi ayağımızı bağıyorlar.

Alinterimiz: İşçi hakkı, yaşam hakkı, özgürlük hakkı. Size birşey hatırlatayım: Hak verilmez alınır.

Mehmet: Bu ülkede bunlar olduktan sonra bu halk da ancak burada bağıyor.

Alinterimiz: Onları devirmenin yolu yöntemi yok mu?

Mehmet: Yok. Hemen kesiyorlar kafaları. Ne zaman başını kaldırırsan başına vuruyorlar, kelleni kesiyorlar.

Başka bir işçi: Vardır bize imkan tanımıyorlar.

Alinterimiz: Ama niye, az olduğunuz için?

Mehmet: Az değiliz. çoğuz, patronlardan daha çok. Kafamızı kaldırdığımız zaman hemen kelepçeliyorlar.

TÜGSAŞ işçisi Faruk Tekemen: Şu yakında iş adamlarının medyaya 12 trilyon verdiğini biliyor musunuz? Bilmiyorsunuz. **Türk-İş Genel Sekreteri'nin** basında yazısını okudum. 12 trilyonun özelleştirmeyle ilgili yazıların yazılması için verildiğinden bahsediyor. Siz bunu yazıyorsunuz. Siz gerçekçisiniz biz sizi biliyoruz. Siz gerçekleri yazın gelsin bizi hapsedsinler, ona inanırız. Biz varız her yola varız. Başımızı öne koymuşuz. Ekmek mücadelemizdir. Kendi çocuğumuzun geleceğidir, eğitimidir, üretimidir, kınıyoruz biz bunu ama kimse bunu dinlemiyor. Yeter ki siz yazın.

Alinterimiz: Dinletmek için ne yapıyorsunuz?

Faruk: İşte miting yapıyoruz.

Alinterimiz: Yeterli mi, niye şalter indirmiyorsunuz?

Faruk: Yapacaksa işçi yapacak.

İşçilerin konuşmalarında "duyarlılık" (tepki, öfke, kin vb.), farkın dalk (ülkenin, devletin medyanın, sendikaların kendilerine düşman gücün denetiminde olduğu ve herşeyin paranın gücüyle, para ilişkileri çerçevesinde döndüğü vb.), eylem arzusu (genel grev, vd.), kimin yapacağı ("biz işçiler") adına hemen her şey vardır. Peki öyleyse o felç edici, kahredici güçsüzlük, kısıp kalmışlık, çaresizlik duygusu nereden geliyor? İşçi yapacak ama imkanları yok, izin vermiyorlar, lider yok. Bilinç vermiyorlar, satın alınmış işçi aristokrasisi var, her şey paraya tabi, kimse dinlemiyor, eli ayağı bağlı, öne çıkanın kafasını kesiyorlar... Şöyle tuhaf, çelişkili bir noktaya varılmaktadır: İşçi yapacak ama "yapamaz ki"; biz yapacağız ama "izin vermiyorlar ki..."

Önemlidir. Aslında işçiler burada, yalnızca önlerini kesen, onları baskılayan dışsal ve düşman güçleri değil, **bu güçlere olan bağımlılık ilişkilerini** ortaya koymaktadırlar. Para, sermaye, devlet, yasalar, sendika ağalığı, medya vb. her biri işçinin elini kolunu bağlayan, işçiyi kendilerine tabi kılan ve edilgenleştiren bağımlılık ilişkileri olarak ortaya çıkmaktadır. **Kapitalist işbölümü ve meta ilişkileri çerçevesinde bu bağımlılık ilişkileri, yalnız yukarıdan aşağıya değil, aşağıdan yukarıya da kendini durmadan yeniden üretir.** Örneğin işçiler sendika ağalarına ne kadar tepki duyarlarsa duysunlar, kendi başlarına, bağımsız ve özgür iradeleriyle, başlarında bir sendikacı olmadan bir toplantı bile yapamadıkları sürece, kaçınılmaz olarak ağalara bağımlı kalacaklardır. Ve dahası, belli dönemler ağaları aşsalar, hatta devirip yerlerine doğal öncü yöneticiler getirseler, tarihin sayısız örneğini verdiği gibi, kendiliğindenlik kaçınılmaz olarak sendika bürokrasisini ve sınıfa yabancılaşan unsurlara bağımlılığı yeniden üretecektir.

"Metalar dünyası büyüdükçe insanlar dünyası küçülür"

Bu noktada Alınterimiz muhabiri sorunun tam da şah damarına yönelmektedir: "Onlara (düşmanlarınıza) hayat veren siz değil misiniz?" İşçi sınıfı ve ezilenler, sermaye, devlet, sendika ağaları vb. tarafından sömürülmek, yoksunlaştırılmak ve ezilmekle kalmazlar; kapitalist işbölümü ve meta ilişkileri içerisinde farkında bile olmadan tüm güçlerini emen bu yabancı güçleri ve dolayısıyla kendi güçsüzlüklerini de yeniden üretirler.

İşçi sınıfı ve ezilenlerin ancak çok çok küçük bir azınlığı onları bu çok yönlü ve her anlarını kuşatan bağımlılık ilişkilerinin tümünden dışına çıkabilirler. Kendiliğinden ve gündelik bilinç, belli bir anda veya belli bir sorun karşısında ne kadar militan tepkiler ortaya koyarsa koysun, bu bağımlılık ilişkilerini parçalayamaz. Zaten Leninist parti teorisinin büyük ve zorunlu anlamı da buradan kaynaklanır: **Bilinç dışarıdan (bağımlılık ilişkilerinin dışından) taşınır**; çünkü kendiliğinden sendikal hareket düzen içi olmakla kalmaz, düzene bağımlılık ilişkilerini yeniden üretmekten başka bir şey yapmaz!

Ve kapitalist işbölümü ve meta ilişkileri ne kadar yaygınlaşıp derinleşirse, emekçi insanları kötürümleştirici bağımlılık ilişkileri de o kadar yaygınlaşır ve derinleşir, Marx'ın ünlü sözünü anımsayalım: *"Metalar dünyası büyüdükçe insanlar dünyası küçülür."*

Korkuların, güçsüzlüğün, çaresizliğin üreticisi

"Bir çırçır fabrikasında çalışan işçi yalnız pamuk ipliği mi üretiyor? Hayır, sermaye üretiyor. Kendi işgücüne komuta etmeye yarayacak değerleri üretiyor." (Marks) Kendini insanlıktan çıkaracak güçleri, kendi maddi ve manevi yoksunlaşmasını üretiyor. Kendi emeği ve emek ürünleri kendi bilinç ve iradesinden bağımsız işleyen yasalara tabi olan işçi, sermayeyi, devleti, sendika ağalarını, dini,... yani kendi bağımlılık ve köleleşmesini; yalnızlığını, güçsüzlüğünü ve korkularını üretiyor. Kendi tüm yetenek ve becerileri, gücü, toplumsal emek biçiminde "başkalarının" tasarrufuna geçtiğinden, **kendine, toplumsal varlığına ve gücüne** güvensizliği üretiyor. Emeği ve emek ürünleri ile birlikte bütün yaşamı, hatta duygu ve düşünceleri üzerinde bile iktidarsızlaşmayı (bağımlılaşmayı) üretiyor.

Kırıla kırıla hüsrana

İşçiler ve ezilenler, yaşamları boyunca yapıp ettikleri birçok şeyde, kendi bilinç ve iradelerinden bağımsız işleyen güç ve ilişkiler nedeniyle, bekledikleri ve arzu ettiklerinden tersi sonuçlarla, hayal kırıklığı ve hüsrana karşılaşırlar. Sendikalaşmakla tüm sorunlarının çözüleceğini sanan ya da kendi kendinin patronu olmayı düşleyen işçi, işini büyütmeyi hayal eden küçük patron, mutlu bir evlilik düşleyen kadın, iyi bir meslek sahibi olmak isteyen öğrenci, büyük ideallere sahip sanatçı ya da bilim adamı, su sızmaz arkadaşlık ilişkileri... hep hüsrana karşılaşırlar.

"Dinin en derindeki toplumsal kökleri" der Lenin, "işçi sınıfının toplumsal olarak ayaklar altına alınmış olması durumu ve sıradan işçiye en korkunç ve en yabancı işkence ile, savaşlar, depremler, vb. gibi en olağanüstü olayların çektirdiklerinden bin kat daha zalimcesini her gün, her saat çektiren kapitalizmin gizli güçleri karşısındaki görünüşte tümüyle çaresiz olması durumudur. 'Tanrıları korku yarattı.' Sermayenin gizli gücü karşısındaki korku -gizli çünkü işçi yığınlarınınca önceden görülemez- proletaryanın ve küçük mülk sahibinin yaşamındaki her adımda acı çektirmekle gözdağı veren ve 'apansız' 'beklenmedik' 'raslantısal' batkı, yıkım, yoksulluk, fuhuş, açlıktan ölüm cezalarına çarptıran bir güç... modern dinin kökü böyledir. (İşçi Partisinin Din Karşısındaki Tutumu) Ve yalnızca dinin mi, o kahredici güçsüzlük ve anlamsızlık duygusunun, hep kendinden daha büyük iradelere sığınma arayışının, toplumsal-politik süreçlerden geri durma ve çekilmenin, toplumsal sorunlara ilgisizleşmenin, herkese güvensizlik ve her şeyden kuşku duymanın (sinizm)... en derindeki toplumsal kökü de en genel anlamıyla böyledir.

Şeyleşme süreçleri

Bu genel girişle birlikte, gündelik dilde 'duyarsızlık' ya da 'yabancılaşma' diye ifade edilen "şeyleşme" süreçlerini açığa çıkaracağız. Öncelikle psikolojinin "öğrenilmiş çaresizlik"; sosyolojinin "rol" kuramlarına Weberci "kurumsal" yaklaşıma kısaca göz atacağız. Bu kuramların önemli verileri sunmakla birlikte, veri kabul ettikleri şeylerin kendilerinin açıklamaya muhtaç olduğunu göstermeye çalışacağız. En sonu Marksizmin "meta fetişizmi" ya da "şeyleşme ilişkileri" çözümlenmesini ele alacağız ve bu çözümlenme temelinde devrimci kitleleşme sorununu tartışacağız.

ŞEYLEŞMİŞ DUYGULARIN PSİKOLOJİSİ

Yazımın ilk bölümünde, toplumsal sorunlar karşısındaki kayıtsızlık ya da tavırsızlık sorununu ele alırken, idealist içerikli "duyarsızlık" ya da "yabancılaşma" gibi gündelik ifadeler yerine daha büyük bir çözümlene gücüne sahip "şeyleşme" kavramını kullandık.

Şeyleşme, kabaca, kapitalist sistemi oluşturan ve yeniden üreten çok yönlü ve derin bağımlılık ilişkileri içerisindeki insanların bir iradesizlik durumudur. İnsanın, dünyada, yaşadığı toplumda, çevresinde, hatta bireysel yaşamında olup bitenler karşısında bağımsız bir irade koyacak gücü kendisinde bulamayarak "seyircileşmeye" itilmesidir.

Emekçilerin sisteme bağımlılığı, temeli oluşturmakla birlikte, ekonomik- politik (maddi-fiziksel- güce dayalı) bağımlılıkla sınırlı değildir. ideolojik, kültürel, psikolojik (manevi) bağımlılığı da içerir. Bağımlılık ilişkileri, düzenin efendilerince tepeden dayatılmakla kalmaz; emekçilerce içselleştirilen ödenetim ve koşullanma biçimlerinde de kendini gösterir.

Maddi üretim araçlarına sahip olan sınıf, manevi üretim araçlarını da elinde tutar ve sömürülen çoğunluğu düşünsel-psikolojik açıdan da kendine bağımlı kılar. Sermayeye ve devletine, sendika ağalarına, medyaya, dine, pop starlarına vb. bağımlılık; yaşamın her alanında piyasa ilişkilerine ve düzen kurumu, otorite ve uzmanlarına; kendinden daha güçlü görünenlere bağımlılık, "kişinin kendi yaşamında söz sahibi olmak yerine, başkalarının onun yaşamının sorumluluğunu almasına ve onun yerine kararlar vermesine seyirci kalmak zorunda olma duygusunu" (**Karen Horney, Çağımızın Nevrotik İnsanı**) hep yeniden üretir.

"Öğrenilmiş çaresizlik"

Emekçiler, tekeli kapitalizm, hele ki vahşi kriz ve baskı koşullarında; güçlü bir devrimci sınıf örgütlenmesi ve hareketinin yokluğunda, bir dehşet kapanına kısılmış durumdadırlar. Bir yanda ne olduğunu, nereden geldiğini tam anlayamadıkları yıkım, eziyet ve yoksunluklar, diğer yanda kendini sürekli tehdit altında ve güvencesiz hissetmenin getirdiği çaresizlik duygusu... Çok yönlü yoksunlaşma, baskı, tehdit ve körelme içerisinde, tüm yaşamları taksitleri ve faturaları ödemek, elindeki kırıntıları korumak ve ertesi güne çıkabilmek kaygısıyla geçer.

Kuşkusuz, her emekçinin düzene şu veya bu düzeyde bir tepkisi ve şu veya bu düzeyde yeni bir yaşam özlemi vardır, kesinkes vardır, en çaresiz görünene bile mucizevi bir olayın olup her şeyin düzeleceği gizemli beklentisinde bu vardır. Fakat daha çocukluklarından itibaren başgösteren bir caydırılmışlıkları da vardır. Emekçi, yaşamında neyi kendi gönlüne yapmak istese, ya güç yetiremediği engel ve kısıtlamalar ya da akıl erdiremediği tam tersi sonuçlarla karşılaşır. Emekçilerin en temel toplumsal-insani ihtiyaçlarının" bile zorbalıkla bastırılmakla kalmadığı, her emekçinin de bir ötekinin karşısına rakip olarak çıktığı, herkesin kendi arzularını gerçekleştirmek isterken başkalarının çabalarını engellediği ve kendi arzularının da sürekli başkalarınca çelmelediği anarşik bir toplumda başka türlü olması da beklenemez. Sonuçta, emekçi bu yaşamda beklentilerini asla gerçekleştiremeyeceği umutsuzluğuna saplanmakla kalmaz, her seferinde binbir acı ve kırıklığa yol açan ihtiyaç ve arzularını kendi kendine gemlemeye, bastırmaya koşullanır. Psikolojide buna "**öğrenilmiş çaresizlik**" denmektedir.

Ezilenlerin yaşamında, daha doğumlarından itibaren eziyet, baskı, engellenme, kısıtlanma, dışlanma, suçlanma, aşağılanma, cezalandırılma, tehdit, korku, hayal kırıklığı, aldatılma, ihanet, kullanılma, ele verilme, acı ve başarısızlıkla ilgili o kadar çok deneyim vardır ki, çoğunlukla kendi irade ve yeteneklerine, hatta duygu ve düşüncelerine derin bir inançsızlık ve güçsüzlük duygusu geliştirmişlerdir. Sinsi, tehditkar, kaypak ve düşmanca bir dünyada dayanaksız kalmışlık duygusu, özellikle kriz koşullarında kronikleşen bir ruh hali biçiminde emekçiyi dış dünyaya karşı büsbütün sakımlı davranmaya iter. **O derin bir güçsüzlük, güvensizlik ve güvencesizlik sendromu içerisinde, enerjisinin en büyük bölümünü kendini güvenceye almaya harcayacaktır.** O kendini belirsizlik içinde ve tehdit altında hissettikçe tedirginliği artar; tedirginliği arttıkça, iradedışı psikolojik savunma (istikrar) mekanizmaları (zırları) devreye girer.

Tehditkar ortama psikolojik uyum mekanizmaları

Psikolojik savunma (uyum) mekanizmalarını, ağır saldırı ve tehdit altında olan ve buna karşı koyacak gücü kendinde bulamayan canlıların kendini "kamufle etmesine" ya da 'arazi olmasına' benzetebiliriz. **En yaygın savunma mekanizmaları, tehdit edici güçler karşısında boyun eğme ve aşırı bir uysallık gösterme; toplumsal süreç ve ortamlardan geri çekilme; kendini duyarsızlaştırmadır.** Hepsinde ortak olan ise, bireyin kendi kişiliğini silikleştirmesi, kendi gerçek insanı tepki, duygu, düşünce ve arzularını saklaması ya da bastırması; kendi kendini iradesizleştirmesi ve kişiliksizleştirmesidir: Düşmanına, güçlüye teslim olursam, kendimi sevdirimsem bana saldırmaz, Herkes gibi olursam kimse beni incitmez... Herkesin bana düşman olduğu, kimsenin beni anlamadığı bir ortamda hiçbir şeye karışmazsam sorun çıkmaz", "Hiç kimsenin hiçbir şeyi umursadığı yok, alemin enayisi ben miyim, acı çekip kendimi yıpratıp duruyorum. Ve tabii: Ben tek başıma ne yapabilirim ki!"

Öyle ki pek çok emekçi aslında hiç de olmadığı kadar cahil, aptal, aciz ve kayıtsız görünür; hatta ömrü boyunca "acizi ve kayıtsız" oynar; mücadeleyle pek çok şeyin değiştirilebileceğini pekala bildiği halde, abartılı acizlik, zayıflık, umutsuzluk vurgularında bulunur. Örgütsüz emekçinin kendini çaresiz görmesi doğaldır. Fakat ısrarla bunun öne çıkarılması ve size bunu kanıtlamaya çalışmaları da bir kamuflej işlevi görür. Çünkü, sistemin potansiyel suçlu olarak gördüğü ve böyle bir psikoloji içinde şekillenen emekçi, kapalı devre rutin yaşantısının dışına çıktığı, gerçek sınıfsal-insani tepkilerini ortaya koyduğu anda, tıpkı kabuğundan sıyrılmış bir kaplumbağa gibi açık hedef haline geleceği, tüm dünyanın bir anda üzerine çullanıp onu parçalayacağı gibi bir saplantı içerisinde.

Ketlenme

Ortalama emekçi, ücretli kölelik ve faşist baskıların üstüne kişiliğinde yapılanmış korku, kaygı, kuruntu ve saplantılarla, ancak çok dar ve rutin sınırlar içerisinde hareket edebilen psikolojik bir kötürüm durumundadır. Psikolojik ketlenme, kişinin "rutin-dışı" şeyleri düşünme, hissetme ve yapmaya yönelik yetenek yoksunluğundan çok, "kişinin bu şeyleri yaptığı, hissettiği ya da düşündüğü taktirde kendi içinden yükselecek olan kaygı duygusundan kaçmasıdır." (Karen Horney, age) İrade dışı bir oto-kontrol; kendi kendini içgüdüsel olarak sınırlandırma refleksidir.

Bu sistemde salt bir sermaye aleti ve istatistik sayı olarak koşullandırılan çoğu emekçinin, bunun gereklerinin dışında bir şey yapması istendiğinde, hatta düşündüğünde kapıldığı kaygı nöbetleri iyi gözlenmelidir. Bunun illa devrimci bir eylem, hatta sendikal örgütlülük girişimi bile olması gerekmez. Örneğin, lise mezunu olan, düşüncelerini ifade etme ve yazma sorunu olmayan çoğu işçinin (hatta devrimcinin) bir toplulukta konuşma yapması ya da bir şey yazması istendiğinde karşılaşırız bu ketlenmeyle. Böyle bir şeyi yapacak olmanın düşüncesi bile çoğu emekçiyi sıkıntı basmasına yeter! Yapamayacaklarından değil, hadleri olmadığına inandırıldıkları her faaliyet, kişide normalin 2-3 katı bir gerilim, bitkinlik ve zorlanma duygusu yaratır. Araba sürmeyi yeni öğrenen kişinin, bir yandan kaza yapma korkusuyla tüm gücüyle frene basarken, diğer yandan titrete biçimde gaz pedalına basarak arabayı ilerletme çabasına benzer.

Ketlenmiş insan kendi içinden geçenlerini yapma, kendini ortaya koyma, iradi, bir tavır gösterme, arzularını dile getirme, insanlarla ilişki kurma, farklı ve yeni bir şeyler yapma, beceriler geliştirme gibi en basit toplumsal-insani etkinlikler konusunda bile bunların içinde doğurabileceği başarısız olma korkusu ve suçluluk duygusundan kaçınma refleksiyle vazgeçme, erteleme, kendi haline bırakma, umursamama gibi tutumlara yönelir. Kendi yaşamında dair önemli kararlar alma, kendine özgü bir görüş sahibi olma, irade gösterme gibi konularda ciddi iç zorlanımlarla karşı karşıyadır ve çoğunlukla sanki başına gelenler onu ilgilendirmiyormuş, her şey dışarıdan geliyormuş, onun yapacak bir şeyi yokmuş gibi sürüklenme içindedir.

O yalnızca düzenin efendilerinin ve rekabetçi-anarşik toplumsal ilişkilerin gerçek tehditleri karşısında değil, bunların insanın iç dünyasında hastalıklı biçimde yeniden üretilmesinden başka bir şey olmayan kaygı ve kuruntular karşısında da sürekli tetiktedir ve savunma konumundadır. İçindeki kaygıları büyütecek her türlü duygu, düşünce ve ortamdaki kaçınmaya çalışır. Öyle ki, kişinin iç dünyasında büyüyen kaygılar, bir yerden sonra gerçek (dış) kaynaklarından koparak durmadan kendini yeniden üreten bir otomatizm kazanır. Kişi tamamen savunmasız kaldığı kaygılarını yatıştırabilmek için, bunun dış-dünyadaki gerçek kaynaklarını algıladı bırakır. Böylece bilinçdışına itilmiş arzu ve nefretlerini ve bunların gerçek kaynaklarını algılayamaz hale gelebilir. Örneğin patronuna, devlet yöneticilerine, sendika ağasına duyduğu nefret ölçüsünde korkuları ve kaygıları da (suçluluk duygusu vb.) büyür ve bilinç dışı bir refleksle bunlarla hiç bir sorun yaşamıyormuş gibi davranmaya hatta yalalaklık etmeye yönelebilir. Düzene kaygı verici nefret duygusunu, kaygıdan kaçınmak için yine bilinç dışı bir savunma mekanizmasıyla tam tersi bir yöne, düzen karşıtlarına yöneltebilir. Ya da kaygı doğuran insani duygularını bilinçsizce bastırıp, hiç bir insani heyecanı, tepkisi, arzusu, hevesi yokmuş gibi davranabilir.

Tekelci kapitalizm insanının bu ve benzeri koşullu psikolojik refleksleri, dışarıdan bakıldığında "duyarsızlık, kayıtsızlık" vb. gibi görünebilir. Oysa Marks'ın sık sık vurguladığı gibi "öz ve görünüş bir olsaydı bilime gerek kalmazdı." Kayıtsızlık gibi görünen tutum, gerçekte ise kişinin kaygılarını yatıştırmak için bilinçli veya bilinç dışı bir otomatizm kazanmış refleksle başvurduğu psikolojik savunma mekanizmasından başka bir şey değildir. Gerçek duygu ve düşüncelerini örtüp-baskılayarak bilince çıkmasını engelleyen ve kaygılar büyüdükçe kalınlaşan bir kişilik zırhıdır. Öyle ki nevroitik (zorlanımlı) kişilik, düzene tepki ve öfkesi ne kadar artarsa, o kadar kayıtsız görünebilir...

Psikolojik bağımlılık

Birbirini sürekli besleyip büyüterek yeniden üreten dış tehditle içsel kaygı ve korkular kişiyi normal insani yeteneklerinin dahi pek küçük bir bölümünü kullanabilen psikolojik bir kötürüm haline getirir. Bu da kişinin kendini gerçekte olduğundan çok daha çaresiz ve kapana kısılmış hissetmesine, zayıflığını bilinçsizce abartmasına, daha büyük güç ve iradelerin onay ve yardımı olmadan adım atacak mecali kendinde bulamamasına yol açar.

Tabii bunu, emekçilerin çocukluklarından itibaren kişiliklerinde şekillenmiş yönetilme alışkanlığıyla birlikte düşünmek gerekir. İçinden geçtiği, aile, okul, askerlik, işyeri, sendika gibi kurumlarda hep Önünde hazır olarak bulunduğu, etkide bulunup değiştiremeyeceğine inandığı, kendi iradesinden bağımsız belli bir işleyiş biçimine, başkalarının onun sorumluluğunu almasına, neyi ne kadar ve nasıl yapıp, neyi yapmayacağını başkalarınca belirlenmesine alıştırılır. "Yukarıdakilerin" istediğinden farklı bir tarzda hareket ettiğinde herhangi bir ceza ve yaptırma uğramayacağını bilse bile, ezici bir özgüvensizlik, değersizlik ve yetersizlik duyguları ile şekillenmiş otokontrol mekanizmaları, diyelim ki bir futbol maçı üzerine bağımsız yorum yapmasına dahi zorlukla izin verir. O ancak yönetici otorite ve uzmanların güdülediği yorumları papağan gibi, ama kendi fikri sanarak, tekrarlarken kendini güven ve huzur içinde hissedecek, kendini onaylatarak "aileden biri" olabilecektir!

Tam da bu güçsüzlük ve suçluluk duygusu, ceza ve dışlanma korkusu, özgüvensizlik vb. nedeniyle, çağımızın kaygılı kişiliği, "kamuoyu" denen şeye başkalarından çok daha fazla bağımlıdır. O kitle içinde kendini sıradanlaştırarak kamufile ettiğinden, yapıp edeceği her şeyde önce "otoritelerin", kamuoyunun, çevredikilerin tepkilerini kollayacak, bunlarda ters tepki, ayıplanma hatta basitçe içerleme yaratacağını düşündüğü her türlü davranıştan kaçınacak, bu türden duygu ve düşüncelerini bile ifade etmemeye, bastırmaya koşullanacaktır. Kendi en basit yükümlülük ve sorumlulukları konusundaki girişimi hep başkalarından bekleyecek, her zaman çaresiz yapamam-edememlerle zorluklara meydan okumaktan kaçınacak, kendinden daha güçlü olanların ve başkalarının görüş ve yargısına bağımlılığı gereği başkaları uygun ortamı sağlamadığı sürece kılını kırıpratmaya yanaşmayacaktır: "Halk ayaklanırsa..", "Herkes yürürse..."

Güvensizlik

Her türlü "huzur ve güven" olanağının dışına itilmiş, her yandan (ve kendi içinden) gelen tehdit ve düşmanlık karşısında kendisini tamamen savunmasız hisseden insanın bir noktadan sonra artık herkese ve her şeye karşı güvensizlikle yaklaşması doğaldır. Bir kısır döngü içerisinde, dış dünyanın ezici ve boğucu tehditkarlığı savunmasızlık duygusunu, özgüvensizlik de dışa karşı bir güvensizlik ve bastırılmış bir düşmanlık duygusunu sürekli yeniden üretir.

Kendini sürekli tehdit altında hisseden örgütsüz birey, zaten tüm enerjisini kendini güvenceye almaya harcamakta çekilebileceği en son toplumsal ve psikolojik noktaya kadar geri çekilmekte, iç gerilimini toplumsal olaylardan ve insanlardan uzak durarak yatıştırmaya, psikolojik dengesini toplumsal etkileşimini minimum düzeye indirerek korumaya çalışmaktadır. Bu durumda insanların arkadaşlık ilişkilerini bir- iki es dosta kadar daralttıkları, bunun dışındaki herkese muazzam bir güvensizlik hatta düşmanlıkla davrandıkları görülebilir. Çünkü her "dış etken", en alt düzeyde kurulabilmiş bu psikolojik dengeyi bozmaya, **yasamdan korkuyla geri çekilmiş** bireyin en son savunma mevzilerini de dağıtma "tehdidi" olarak algılanacaktır.

Herkesin herkese karşı bu korku ve güvensizliği, rekabet ve düşmanlık hissi, bir toplumsal-politik kayıtsızlık tutumuyula maskelenir. Dışa kapanan, kapalı devre birkaç ilişki ya da küçük grup yapısına kadar çekilen, kendi kaygılarını alkol ya da TV, futbol vb. ile uyuşturan, kişiliğini silikleştiren birey bir yandan yaşamının bu "gönüllü" tekdüzeliğinden müthiş rahatsız olsa da bu küçük dünyasında sağlayabildiği yapay "huzur ve güven ortamı"nın (hücre tipi yaşamın) her bozulma olasılığına karşı da delice bir direnç sergiler. Bu örneğin uzun yıllar hücrede kalmış bir tutsağın ya da ev ve bir iki komşu dışında "gün yüzü görmemiş" bir ev kadınının, sokağa çıktığında duyduğu ürküntü ve tedirginliğe, iletişim kurma zorluğuna, savunmasızlık duygusuna benzer. Herkes ve her şey kendini savunmasız hisseden bireyi, her an kullanmaya, aldatmaya, kazıklamaya, incitmeye, zor durumda bırakmaya hazır bir tehdit unsuru, "potansiyel bir düşman" olarak algılanır. Bu da bir yerde emekçinin çocukluğundan itibaren içine sokulduğu "potansiyel suçlu" psikolojinin emekçi tarafından kendi dışına yansıtılmasıdır.

Böyle bir insan, devrimcilerin iletişim kurma çabalarına ve çağrılarına gerçekte eğilim ve sempati duyduğu halde, düşmanca ya da tam bir kayıtsızlıkla davranabilir. Gerçek duygu ve düşünceleri farklı olduğu halde özellikle **başkalarının yanında sendika ağaların, medyanın vb. ağzından konuşabilir**. Genel kabul gören tutumlar dışındaki duygu ve düşüncelerini yakın ve güven verici bir ilişki kuruncaya dek saklı tutabilir.

Amorf (bulanık, muğlak) "kitle kişiliği"nin başkalarının, özellikle de bağımlılık ilişkisi içinde olduğu başkalarının tutum ve yargılarına bağımlılığı da güvensizlikte etkili olur. O, ne söylendiğine ve yapıldığına değil, **kimin** söylediğine ve yaptığına önem vermeye eğilimlidir. Yapacağının toplumsal-insani vb. anlam ve içeriğinden çok buna kimin ne diyeceğini, övgü mü yergi mi alacağını hesaba katar.

Siz işçiye dünyanın en doğru ve anlamlı, onun da kafasına yatan şeyini söyleyin; birinin çıkıp sizin kişiliğiniz hakkında kuşku uyandırıcı bir şeyler söylemesi (örneğin "eli ekmek tutmamış talebe", "işçileri kandırmaya, kullanmaya çalışanlar..." vb.) sizden uzak durmalarına yol açabilir. Zaten söylediklerinizden çok kişiliğinizi tartacaklar, daha önceki deneyimlerinden çok sayıda güvensizlik dile getirecekler, güç, otorite, içtenlik ve güvenirlilik arayacaklardır.

Bu tür bir ilişkiyi geliştirebilmek için emekçiye genel geçer şeyler söylemek ve bir şeyler belletmekten çok, sabırlı biçimde tüm kaygı ve güvensizliklerini dile getirmesini sağlamak ve ikna edici yanıtlar verebilmek gerekir. Tabii bir de emekçinin içinde olduğu tüm maddi manevi, kurumsal-kişisel bağımlılık ilişkilerin çözümlemek. Yoksa, onun bağımlılık içinde olduğu bir kişinin söylediği en saçma şeyin bizim söylediğimiz en anlamlı şeyden nasıl daha etkili olduğunu anlayamaz, bunu işçinin kişiliğine mal edip ilişkiyi kendimiz itmiş oluruz.

İç dünya'daki sınıf savaşımı

Psikoloji, burada bazılarında çok kabaca değinebildiğimiz, bireylerin genel ve içsel hareket (duygu, düşünce, davranış) yasalarını çözümlemeye çalışan bir bilim dalıdır; burjuva psikolojisinin bol spekülasyon ve idealist-bireyci saçmalıkları bir yana bırakılırsa, bu konuda önemli veriler sunar. Marksist bir perspektiften bu veriler değerlendirildiğinde en önemli bulgusu da sınıflı bir toplumda, sınıf savaşımının yalnız insanlar arasında değil aynı zamanda her bir (ezilen) insanın içinde, iç dünyasında sürdüğüdür. Her emekçi, iç dünyasında içiçe geçmiş biçimde çelişkili ve çatışmalı bir karakter taşır, bir yandan özümlediği düzen otorite, değer, kural ve normlar, diğer yandan sınıfsal konumunun zorladığı arzu ve istekler, özlemler. Kriz koşullarında emekçi büyüyen iç çatışmadan kaynaklanan iç gerilim ve huzursuzluğunu kendi başına çıkış noktası bulamadığı ölçüde, genellikle toplumsal yasamdan geri çekilme, çevresini daraltma ya da kayıtsızlık maskesi takınma biçiminde yatıştırmaya çabalar. Bu içsel süreçler bilinmez ya da gözardı edilirse, olgucu bir yaklaşımla herkese "duyarsız" damgası basılabilir. Deneyimsiz bir devrimci, ilişki kurmaya çalışıp geri çevrildiği her emekçiye hemen "korkak, geri, duyarsız, iş çıkmaz" damgasını basarken, emekçilerin çelişkili kişilik yapısının **yalnızca bir yanılla**, psikolojik savunma mekanizmaları ya da kişilik zırhlarıyla muhatap olduğunun, bu zırha çarpıp püskürtüldüğünün farkında olmaz. Oysa kitle örgütçülüğünde sorun bu kişilik zırhlarının içine nüfuz etmek, her emekçiye içsel çelişkilerinden yakalayıp dönüştürmektir. Bu yasalar bilinmezse, bırakalım kitle çalışmasını, yoldaş devrimciler arasındaki ilişkiler bile, savunma mekanizmaları (kişilik zırhları) arasında kısır döngü biçiminde birbirini iteleyeni, kısa devre yapan, ilişkiler biçimini alabilir. Bu durumda çoğu devrimci gibi neden emekçilerin de kurumsal ve toplumsal ortamlarda farklı, kendi başlarına kaldıklarında farklı davrandıkları, anlaşılmaz.

Psikoloji, kuşkusuz, bireyin içsel hareket süreçlerinde yoğunlaşırken toplumsal etkenleri ancak bir fon olarak göz önünde bulundurduğu için, sınırlı bulgulara ulaşabilmiştir. "Duyarsızlık" çözümlemesini ilerletebilmek için psikolojinin veri kabul ettiği, "tehditkar ve şeyleştirici" toplumsal koşulların, temeli oluşturan ekonomik ve politik bağımlılık ilişkilerinin çözümlenebilmesi gerekir.

PARÇA İNSANIN PARÇALANMIŞ İLİŞKİLERİ: İŞBÖLÜMÜ

Sosyolojinin "rol" kuramı, kapitalizmin tekeli aşamaya geçişinin karakteristik olgularından taylorist "akılcı iş yönetimi", standartlaşmış kitle üretimi ve tüketimi ile **tekeli bürokratik işlevselciliğin** damgasını taşır. Taylorist-fordist emek disiplini, üretim sürecini her türlü öznel etkenden (özellikle de işçinin bilinç ve iradesinden, yetenek ve becerilerinden, direncinden) bağımsızlaştırmayı, hedefler. İşçinin, emek süreci üzerindeki açıklık disiplini ve patron kırbacına, bir de tek tek işçilerin becerilerinden tamamen bağımsızlaşmış makinaların ve önceden belirlenmiş işin, işçi üzerindeki katı denetimini bindirir.

Rollere hapsedilen toplum

Sosyolojinin '70'li yıllara kadar egemenliğini sürdüren rol kuramı, bir yerde taylorist/fordist emek disiplini modelinin hemen tüm toplumsal ilişkilere de yayılmasının bir göstergesidir. Rol kuramının kendisi de fordizmin, üretim süreci ötesinde toplumsal ilişkiler bütününe uyarlanmasıdır.

Buna göre nasıl ki tek tek işçiler, artık üretim sürecinin özneli olmaktan çıkarak, azami üretkenlik ve dolayısıyla sömürü için iş-zaman etüdüyle önceden sıkı sıkıya belirlenmiş hareketleri yapan ve istendiği zaman değiştirilebilen basit araçlar görünümüne indirgenmişse, **tekeli sistemin de bir bütün olarak azami verimlilik içinde işleyebilmesi için insanlar irade ve öznelikten tamamen bağımsızlaşmış ve tekdüzeleşmiş toplumsal ilişkilerin basit araçlarına indirgenmeli ve öyle ele alınmalıdır. Bu noktada artık, son derece karmaşık ve dinamik toplumsal ilişkiler, statik ve standart toplumsal işlevlere indirgenecektir.**

Ve tıpkı işçinin montaj bandındaki önceden belirlenmiş hareketleri gibi örneğin annelik, öğretmenlik, sendikacılık, sanatçılık, sporculuk... da insan iradesinin, ihtiyaç ve arzularının, beceri ve kişiliğinin vb. hiç ise karışmayacağı önceden belirlenmiş mekanik davranış kalıplarına indirgenir veya öyle ele alınır.

Rol kuramının, bir makine gibi tasarlandığı toplumda bireyler, standartlaşmış toplumsal işlevleri gören basit araçlar durumundadır. Her belli toplumsal işlevi gören insan, bilincine varmadan, o işlev için önceden belirlenmiş ve standartlaşmış davranış kalıplarına girerir. Sosyoloji bu belirlenmeyi, "toplumun beklentileri" ile açıklar: Bireylerin birbiriyle girdikleri ilişkilerde, zaman içindeki sayısız haz ve acı deneyimi sonucunda optimum davranış kalıpları ortaya çıkarak toplumsal standart haline gelir ve her belli toplumsal ilişkide tarafların uyması gereken yasa, kural, alışkanlık, adet, norm, değer yargısı vb. biçiminde idealleştirilir. Birey toplumsal yaptırımlar sonuç olduğu kadar, toplumsal vasatı idealleştiren "norm etkisi" ile de bu davranış kalıplarına uyarlanır: ideal ev kadını, ideal öğrenci, ideal işçi, vb...

Birey, diyelim ki, bir erkek, koca, baba, işçi, sendika üyesi, Türk, Müslüman vb. ise, bu her bir "işlevi" için önceden bilinebilecek davranış kalıplarını sergileyecek, yani öznel eğilimleri ne olursa olsun toplum karşısında belli sabit "rolleri" oynayacaktır.

Paramparça insan

Sosyolojinin statü kavramı ise, standart roller arasındaki standart ilişkiler biçiminde tanımlanabilir. Buna göre "toplum" her farklı "role" göreceli bir "değer atfedecektir." Tabii patron-işçi, öğretmen-öğrenci, koca-ev kadını vb. rollerinden birincilere daha yüksek "değer verecek", ve bir "roller hiyerarşisi" olan toplumda kendininkinden "daha yüksek değerli" rollere saygı ve itaat, düşük değerli rollerin "canlandırılmasının" zorunlu gereği olacaktır, vb. vb...

Tabii, sosyoloji olgucu doğası gereği, "toplumun" örneğin neden bir genç kızdan bir yaşta sonra hemen koca bulmasını, misafirlere çay ikramın kabin tarafından yapılmasını, öğrencinin ders kitabında yazılanları sorgulamamasını, işçinin patrona ve sendika yöneticisine hürmet gösterip itaat etmesini vb. vb. "bekleyeceğini" açıklayamaz. Zaten böyle bir kaygısı da yoktur. O her türlü toplumsal ilişkiyi tekeli sistemin verimliliği açısından ele alırken, mevcut tekeli üretim ilişkilerinin dayanılmaz sonuçlarına "olması gereken zaten olandır" diye bir iç tutarlılık ve haklılık yapıtırmaya çabalar. Weber'in "kapitalizmin ruhu" dediği, insanlara hiçbir söz ve inisiyatif, yaratıcılık, gelişme olanağı bırakmayan bürokratik işlevsellik, parça insanın, paramparça insan olması, ruhsuzluğun ta kendisi olsa da!

Rol kuramına göre, sınıf çatışması filan da yoktur, "rol çatışması" vardır. Çatışanlar insanlar değil, canlandırdıkları rollerdir! Diyelim ki bireyin işçi rolünün optimum gerekleriyle, "aile reisi" rolünün (ailesinin geçimini sağlamak vb.) optimum gerekleri çatışınca ne olacaktır? Çalışan kadın rolüyle evcil kölelik rolü çatışınca ne olacaktır? Rollerin çatışmasından yeni roller doğacak ya da "toplum" bazı rollerden beklentilerini değiştirecektir! Ama bu da insanlar tarafından yaratılan ama insanları yönetmeye başlayan "rollerin", yine insanlar tarafından değiştirilebileceğinin örtük kabulü ve "rolleri" değişmez varsayan kuramın çöküşüdür. Çünkü o, "toplumun rol beklentileri"nden çok, tekeli burjuvazinin uzlaşmaz çelişkileri yüklü karmaşık sosyo-ekonomik süreçleri ve özellikle de sömürdüğü sınıf ve bireylerin tüm davranışlarının önceden hesaplayıp mutlak olarak kontrol altında tutma, istediği kalba dökme "beklentisi"nin ürünü ve iflasıdır!

"İmajlar imparatorluğu"

Rol kuramı ilk biçimiyle terkedilmiş olsa da "geliştirilmiş" türevleriyle sosyolojinin ana damarlarından birini oluşturmayı sürdürmektedir. Yapısalcılığı, antropolojiyi etkilediği gibi Marksizmden daha fazla otlanarak. "Gösteri

toplumu" kuramına (Guy Debord), en sonu post modernist ultra subjektivist imaj kuramlarına (Baudrillard vb.) evrilmiştir. Buna göre gerçekliğin imajı, gerçekliğin kendisini teslim almıştır. Gerçekliğin kendisi insanlar tarafından kavranamaz hale gelmiştir. Dünya herkesin birbirine karşı rol yaptığı ve "gibi görüldüğü" devasa bir tiyatro sahnesinde, artık tek merkezlileşen bir imajlar imparatorluğuna dönüşmüştür.

Bireyler, herkesi verili rollere ya da imajlara uyarlayıp, toplumsal olaylar ve hatta kendi davranışları karşısında seyirci konumuna iten "modern edilgenlik imparatorluğu"nun birer oyuncusu haline gelmekte böyle bir toplumda bir parça dikkate alınmak istiyorsa, her türlü insani ihtiyaç ve arzularını da bastırıp kendine düşen rolleri oynamak durumunda kalmaktadır, vb. Bu noktada rol kuramının, çeşitli mekanik materyalist kuramların (bireylerin kendi iradelerinden bağımsız, hatta karşıt olarak, "yapılmış" rollerin taşıyıcısı haline geldiğini söyler **Althusser; Therborn**, bireylerin toplumda kendi hedeflerini izlemeye muktedir olmadığından yola çıkarak, sonuçları oldukları verili toplumsal ilişkilerin edilgen taşıyıcıları, olabildiklerini söyler; Weber içinse insan, zaten belirli amaçlara ulaşmak için kullanılacak araçlar olarak, akılcı ilkelerle yönetilen insan kaynaklarından ibarettir, vb), **Frankfurt Okulu**'nun "bilinç endüstrisi" kuramı vb. ile paralelliği de açıktır. Hepsinde ortak olan, bireylerin kendi iradelerinden bağımsız isleyen bir takım güçlerin piyonu haline geldiğine işaret etmeleridir.

Rol kuramı ve çeşitli türevleri sınıf savaşımını geri plana iterek "karamsarlığı yaygınlaştırma rolünü" üstlenerek, ezilen sınıfların değil, "mekanikleşmiş bir toplum tarafından" ezilen bireyin kuramını yapmaktadırlar. Ya toplumsal ilişkilerdeki ruhsuzlaşma ve mekanikleşmeyi, "sistemin işlevselliği" açısından yüceltmekte ya da bunun karşısında bireyin "biricikliğini özneliğini, sınırsız bir subjektivizmi yüceltmektedirler. Çünkü hepsi insanın ruhsuzlaşmasını, duygusuzlaşmasını, kayıtsızlaşmasını vb. gerçek üretim ilişkilerinin bir sonucu olarak çözümleyecek yerde, bu ilişkilerin kendi gerçeklik ve bütünlüğünden, sınıfsallığından vb. kopmuş biçimde tek tek **bireylere görüşünü, bireyin bilincine yansiyış biçimini** kuramlaştırmaktadırlar. Aslında tüm bu kuramlar, klasik Hegelci yabancılaşma kuramının değişik türevlerinden ibarettirler. Hepsi değişik açıklamalar getirmeye çalışsa da temel soru çözülmemiş olarak kalır: İnsanın kendi emek ürünleri, emek etkinliği, davranışları, düşünceleri, duyguları vb. nasıl insandan bağımsız bir varlık kazanarak (örneğin dinde olduğu gibi) onu kontrol altına alır ve güdümlerler?

Şeyleşme

Rol kuramını ve çeşitli türevlerini, Marksist-Leninist bir perspektiften eleştirmek hiç zor değildir. Ancak bunu yaparken, onların verili gerçekliği ters yüz edilmiş biçimiyle ve doğrudan ya da dolaylı olarak haklılaştırmak kaygısıyla da olsa, bir yanıyla dile getirmek zorunda kalmaları gözden kaçırılmamalıdır. Çünkü tüm bu kuramlarda ortak olan, tekelci kapitalist üretim ilişkilerinin değil, bunların tek tek ezilen bireylerin bilincine yansiyış biçiminin, yani bireylere görünüşünün temel alınmasıdır.

Bu açıdan bakıldığında, rol kuramı, bir toplumda kapitalist üretim tarzı ve ilişkileri geliştikçe, yalnızca emek sürecinde değil, tüm toplumsal ilişkilerdeki ruhsuzlaşmanın, duyarsızlaşmanın, mekanikleşmenin, tek kelimeyle şeyleşmenin de derinleşmesinin itirafıdır. Ve şunlara işaret eder:

Böyle bir toplumda, insanlar arası ilişkiler şeyler ya da "roller" arası ilişkiler gibi görünür. Çünkü işbölümü ve meta üretimi ve ilişkileri geliştikçe, **dolaysız** insan ilişkileri zayıflayacak, insanlar birbirlerinin karşısına dolaysızca insan olarak değil, şu veya bu belli uzmanlığın (sosyolojik terminolojiyle "rolün"; örneğin otomobil tamircisi, doktor, anne, sanatçı, garson vb.) temsilcisi ve aynı anlama gelmek üzere belli metaların alıcısı ve satıcısı olarak çıkacaktır.

"Kitleler birbirlerini artık yalnızca uzmanlaşmış ortamlar içindeki parçalar olarak tanımlamaktadırlar: Arabayı tamir eden adam, yemeği önüne getiren kız, satış elemanı, gün boyunca okulda çocuğunuza göz kulak olan kadın... Rutinlere gömülmüş olan bu kişiler... az ya da çok daraltılmış yaşamlarını aşmamaktadır. Bu kişiler, toplumlarının yapısı ve bunun içinde birer kamu olarak rolleri hakkında bir fikir edinemezler." (C. Wright Mills, İktidar seçkinleri)

Bu noktada sosyolojinin tüm yaptığı Marksizm'in işbölümü konusunda ortaya koyduklarını, "rol" adı altında yinelemekten ibarettir: *"Meslekler işbölümü nedeniyle (insanlardan ve birbirlerinden) bağımsız varlık kazanırlar; herkes kendi uğraşına tek gerçek olarak bakar. Tam da uğraşlarının (meta) doğası, onları kendi uğraşlarıyla gerçeklik arasındaki bağlantıyla ilgili yanılmalara daha kolay düşmelerine neden olur. Onların bilinçlerinde, hukukta, politikada vb. (insanlar arası) ilişkiler kavramlar (arası ilişkiler, ya da "şeyler", "roller", kurallar, yasalar arası ilişkiler) haline gelirler; bu (bağımlılık) ilişkilerin dışına çıkamadıkları için, bu ilişkilerin kavramları, (meslek, yasa, adet, töre, değer yargısı vb.) kendi zihinlerinde sabit kavramlar haline gelirler." (Marks, Engels, Alman İdeolojisi, parantezler bize ait)*

Topluma yararlılığın imhası

Bundan anlaşılması gereken şudur: işbölümü ne kadar gelişirse, insanlar arası ilişkiler o kadar piyasa dolayımı hale gelir. (Tersi de doğrudur, meta üretimi ve ilişkileri ne kadar gelişirse işbölümü de o kadar derinleşir.) Kapitalist işbölümü zaten insani en fazla bir kaç işte uzmanlaştırarak, parça insan, giderek paramparça insan haline getirir, ancak bu belli birkaç iş için gerekli yetenek ve becerilerini, kişilik özelliklerini harekete geçirerek, insanın diğer tüm potansiyel niteliklerini köreltir, yok eder.

İnsanlar arası her türlü ilişkinin piyasa dolayımı hale gelmesi ise, metalaşmanın doğası gereği, her şeyin **somut niteliklerinden** (kullanım değeri) soyularak, basitçe soyut emek niceliklerine indirgenmesi demektir. Örneğin, vasıfsız bir işçinin şu kadar saatlik emeği=bir doktorun şu kadar saatlik emeği=bir öğretmenin şu kadar saatlik emeği=bir düz işçinin su kadar saatlik emeği vb. Buradan da kolayca görülebileceği gibi, meta üretimi ve ilişkileri geliştikçe, metalaşmış emeğin soyut değişim değeri niceliği, somut, topluma yararlılık niteliğini bastırır ve her şeyi insani yarar, ihtiyaç, duygu, duyarlık, düşünce içeriğinden boşaltarak tamamen ruhsuzlaşmış emek-zaman, para hesapları açısından birbirine eşitlenebilir kılar. **Öyleyse, insanların birbirleriyle ilişkileri ne kadar piyasa dolayımı hale gelirse, insanlar birbirine, birbirinin insani niteliklerine, duygularına, ihtiyaçlarına**

vd. o kadar kayıtsızlaşacak, en yakınındaki insanlara bile farkında bile olmadan, belli bir mesleğin temsilcisi, su kadar emek-zaman niceliğinin taşıyıcısı, yani aracı gözüyle bakacaktır. Bırakalım domates aldığınız pazarcıyı, öğretmen-öğrenci, karı-koca, anne-çocuk, sanatçı-sanatsever, hekim-hasta vb. gibi en çok insani duyarlılık ve erdem yüklü olması beklenen insan ilişkileri bile giderek tam bir ruhsuzlaşmaya ve mekanikleşmeye indirgenecektir.

Örneğin burjuva evlilik kurumunda, kadın ve erkek ilk tutkulu sevgi ilişkisi tüketildikten sonra, artık birbirlerine bir takım uzmanlık işlevlerini yerine getiren iki yabancı gibi görünürler. Erkek kadını ev hizmetlerini yerine getiren kişi, kadın erkeğe geçimini sağlayan kişi olarak bakar. Kadın kendisini su veya bu ölçüde ezen kocasını sevmediği, belki de nefret ettiği halde, iyi es "rolünü" oynamayı sürdürür. Evin içinde iki düşman gibi olsalar bile çoğunlukla başkaları karşısında "iyi aile" rolü oynamayı sürdürürler. Bunda ekonomik ve siyasi baskılanma kadar, büyük ölçüde egemenlerin istekleri doğrultusunda şekillenen toplumsal gelenek, adet, norm vb.nin etkisi vardır.

İşbölümünün insanları birbirine kayıtsızlaştırıcı, yabancılaştırıcı etkisini, evlilik kurumu özelinde örneklemeyi sürdürürsek, bu kurumun da temelinde son derece katı ve amansız bir işbölümünün, cinsler arası işbölümünün yattığını görürüz. Erkek ve kadın, daha doğumlarından itibaren, tamamen farklı toplumsal "işlevleri" (eğer isterseniz "rolleri") görecektir tamamen farklı karakter yapıları geliştirmek üzere, tamamen farklı temellerde yetiştirilirler. Daha çocukluğundan itibaren ev islerinden uzak tutulan, sofranın başına kurulup yemeğin en iyi kısmının kendisine verilmesine alıştırılan erkek, esinden de bunu "bekleyecektir." Dar çevre dışında evden çıkmayan kadın ise, daha çocukluğundan toplumla bağıını erkek üzerinden kurmaya alıştırılmıştır. Böylesine farklılaşmış ve birbirinden kopuk biçimde gelişmiş emek biçimleri, erkek ve kadının birbirini anlamasını neredeyse olanaksızlaştırır ve en ateşli aşk ilişkisinin bile kısa sürede iki yabancıнын rutin işlerine dönüşmesini kaçınılmaz kılar, vb.

Duyarlılığın kafeslenmesi

Daha doğumundan itibaren önce sınıf, cinsiyet, milliyet, din, mezhep, hemşehrilik, sonra meslek vb. ayırımına göre koşullanan ezilen insan, "farklı" insanlara, "farklı" ilgi alanlarına, "farklı" duygu, düşünce, davranış biçimlerine kısacası, **toplumun geri kalanına** yabancılaşarak, bir kafese kapatılmış gibidir. Ne başkalarının davranışlarını, ihtiyaçlarını vb. anlayabilecek ne de kendini başkalarına anlatabilecek bütünsel kavrayışa sahip olabilir.

Bunun bir nedeni, toplumsal işbölümünde her uzmanlık alanının, kendi bağımsız kural, norm, deler yargısı, davranış rutini vb. yi geliştirerek diğerlerinden tamamen kopuk ve ilgisiz bir görünüm kazanmasıdır. Örneğin 4-5 yıl hukuk eğitimi almış ve sonrasında da günde 8-10 saatini hukuki işlerle geçirmiş bir avukatın, hemen her şeye hukuki bir gözle bakması, hukuk dışı konulara ise çoğunlukla ilgisiz kalması doğaldır. Su basit nedenle ki, başka bir yaklaşım tarzını bilmemektedir! Aşağı-yukarı bilgi ve becerisine sahip olunan uzmanlık alanı dışındaki sorun ve olaylarda ise, kişisel bir deneyim ve sinama olanağı olmadığından egemen ideoloji ve psikolojik savaş aygıtının yönlendirdiği yaklaşım tarzlarından kaçınması zor olacaktır. Çünkü insanda düşünmeyi olanaklı kılan ilgi duygusu olduğundan ve kapitalist işbölümünde tuttuğu yer dışındaki alanlara çoğunlukla ilgisiz kaldığından farklı sorun ve konular hakkında önyargılar dışında bağımsız düşüncelere sahip değildir. Çünkü **birey, uzmanlık alanlarının dışında sudan çıkmış balığa döner: Tam bir cahillik ve acizlik yasar. Bu yüzden o konunun "uzmanlarının" ağzına bakar.** Örneğin, o ana kadar hemen hiç ilgi ve bilgi sahibi olmadığı cezaevleri ya da deprem konusu gündeme gelince, "otoritelerden" bilgi arayışına girecektir vb Fakat sorun da buradadır: **Her "yabancı" konuda bir "uzman" emredene ya da onaylayana kadar irade donar.**

Öyle ki, diyelim devrimci tutsaklar konusunda "duyarlı" olan insanlarda bile, bu bütünsel bir toplumsal-siyasi bilinçten ziyade, parça-duyarlılıklar biçiminde kendini göstermektedir: Bir avukat hukuki açıdan, bir sağlık emekçisi insan sağlığı açısından, bir anne evlat sevgisi ya da acısı açısından, bir gazeteci sansasyonel "haber değeri" açısından, bir öncü işçi devrimcilerin sınıf mücadelesindeki işlevi açısından vb. soruna yaklaşır.

Bu işbölümü temelinde parça insan, burjuva toplumunda o kadar doğal ve kaçınılmaz kabul edilir ki, örneğin bir anne, kendi evladıyla ilgili analık duygularının ötesinde, ya da bir avukat hukuki yaklaşımın ötesine taşan, devrimci bir yaklaşım sergilediğinde önce diğer anneler ya da avukatlar tarafından tuhaf ve aykırı karşılanır!

Kaderin ağları

İşbölümü ve metalaşma sonucu, birey kendisini ezen ve sürükleyen gerçek toplumsal güçleri kavrayamaz ya da bu güçlerin denetleyemeyeceği, karşı koyamayacağı doğal ve kaçınılmaz güçler olduğuna inanır. Duyarsızlığın bir etkeni de buradadır; birey şu veya bu konuda çok "duyarlı" olsa da, verili durumu değiştiremeyeceğine inanır, bir "kader" gibi görür vb. Çünkü işçi ve emekçilerin kendi ürün ve emekleriyle olan ilişkisi de piyasa dolayımı olduğundan, her türlü toplumsal ilişki de metalar, soyutlamalar, yasalar, "roller" vb. arasında ama insanların hiçbir katkısı olmadan, insan iradesi ve faaliyetinden bağımsız ve kendi kendine çalışan, dokunulmaz ve değiştirilemez doğa yasaların işleyişi gibi görünür.

Seyircileşme

En son sermaye yoğunlaşması ve merkezileşmesi, kapitalist işbölümünün hiç durmadan ayrıntılanması ve her türlü dolaysız insan ürünü, faaliyeti ve ilişkisinin metalaşarak piyasa dolayımı hale gelmesi, (yani yaratılan bir şey olmaktan çıkıp satın alınacak, değiş tokuş edilecek bir şey olması, duygular vb. dahil) en sonu öyle bir noktaya gelir ki, bireyler kendi ihtiyaçlarını karşılamada bir araç olarak algıladıkları toplumsal ilişkilerde, **bırakalım başkalarının ihtiyaç ve sorunlarına ilgi ve duyarlılık göstermeyi, birbirlerini anlayamaz hale gelirler. Eğer denilebilirse, belli bir takım ön belirlenimli ve son derece kısmi duygu, düşünce ve davranış rutinleri**

dışında, toplumsal süreçler karmaşası bireylerin "kapsama alanı" dışında kalır. Üretim süreci ve ilişkilerindeki, ancak hazır duygu-düşünce paketlerinin tüketimiyle ikame edilmeye çalışılan, ruhsuzlaşma ve rutinleşme öyle bir noktaya gelir ki, emperyalist ülkelerde öldüğü gibi aile, dostluk ilişkileri bile ancak psikiyatrist danışmanların yardım ve telkiniyle sürdürülebilir hale gelir. İnsanlar arası ilişkilerden riyakarlık ve sahtelik akar.

Burjuva politikacı halkının iyiliği için çalışıyormuş gibi yapar. Halk da ona inanmış gibi yapar. Kadın belki de nefret ettiği eşini seviyormuş, koca da aldattığı eşine pek bağlıymış gibi yapar. Sendika ağası işçilerin haklarını savunuyormuş, işçi de "gerekirse" eylem yapacaktıymış gibi yapar. İşçi bir işkenceden başka bir şey olmayan işinde canla başla çalışıyormuş, öğrenci saçmalaktan ibaret gördüğü dersi can kulağıyla dinliyormuş, esnemesini güç bastıran şarkıcı şarkısını söylerken pek duygulanmış gibi yapar. Tüm bunlarda ilginç olan, insanların, **tıpkı üretim, sürecinde "kendi kendinin dışında kalan parça işçi" gibi, kendi iradesinden bağımsız ve kaşıt hale gelen davranışları karşısında seyirci hale gelmesi, bir yerden sonra kendi kendine karşı da "rol yapma ya" başlaması; yani "rolünü" içselleştirmesi,, doğallaştırmasıdır.** Çünkü bu seyircileşme sürecinde, kişi kendi kendisi karşısında da seyircileşir; kendine "otoritelerin" (çocuk ebeveynlerinin. Öğrenci öğretmeninin, işçi, şefinin ve sendika yöneticisinin, vatandaş devletin vb.) gözüyle bakmaya, şartlanır.

Ve şirketlerin, devletin, toplumun "etkin isleyişi", "işlevsel olmayan her türlü duygu, davranış, düşüncenin ayıklanması" adına yaşam öylesine ruhsuzlaşır, donuklaşır ve mekanikleşir ki, ortada içtenlik, girişkenlik, güven, özveri vb. adına eğer hiç değilse pek az şey kalır.

Kapitalizm işçinin insan olduğunu keşfediyor!

Fakat, insanların bu şeyleştirilmesi, yani iradesizlik ve seyircileşme durumu, tıpkı belli bir noktayı asan Enflasyon gibi, bir yerden sonra sistemin kendisini vurmaya baslar. Çalışma ve bir bütün olarak yaşamın boğuculuğu ve ruhsuzluğu, emekçilerin gözünde her şeyi anlamsızlaştırır; direnme dinamiklerini geliştirmedeği durumda bile, her şeye bos vermeye, umursamamaya, kamusal yaşamdan tamamen çekilmeye iter. Zaten, emekçinin her türlü insanilikten arındırılarak emek üretkenliğinin artırılması gibi, her türlü düzen kurumunun da ruhsuzlaştırılarak etkinliğinin artırılmasında bir sınıra gelinmiştir. Kayıtsızlık, ruhsuzluk, boşvermişlik, nihilizm, iletişimsizlik, psikolojik rahatsızlıklar, kronik hüznün ve keder, anlamsızlık, siliklik, bitkinlik, zihin perişanlığı en basit şeyleri kavrayamama, güvensizlik ve kuşkuculuk, alkol ve uyuşturucu kullanımı vb. gibi "yabancılaşma" öğeleri o noktaya varmıştır ki, sermayenin azami kar etkinliğinde, başlı başına bir engel olmaya başlamıştır.

Bu noktada bir ultra-öznelcilik olarak postmodernizm ucubesinin (ki liberal anarşizmin modern versiyonudur) rasyonalizme (bireyi araçlaştıran işlevselcilik) sözde tepki olarak dogması gibi, empati, duygusal zeka, nöro-linguistik programlama, şirket kültürü, takım çalışması, kalite çemberleri gibi insanın duygusal, öznel, toplumsal, kültürel varlığına önem vermiş gibi görünen yeni güdümlenme tekniklerin ortalığı kaplaması rastlantı değildir.

EGEMEN TOPLUMSAL KURUMLAR

Tekelci kapitalist toplumda, ezilen insanları toplumsal süreçler karşısında iradesizleştiren ve seyirci kılan "şeyssel bağımlılık ilişkilerini" kabaca gözden geçirmeye toplumsal kurumlar cephesinden devam ediyoruz.

"Materyalist tarih anlayışına göre" der Engels, "tarihte, egemen etken, sonunda maddi yaşamın üretimi ve yeniden üretimidir. Ama bu üretim ikili bir özlüğe sahiptir. Bir yandan yaşam araçlarının, beslenmeye, giyinmeye, barınmaya yarayan nesnelere, ve bunların gerektirdiği aletlerin üretimi; öbür yandan bizzat insanların üretimi, türün üremesi. Belirli bir tarihsel dönem ve belirli ülkedeki insanların içinde yaşadıkları toplumsal kurumlar, bir yandan emeğin, öbür yandan da ailenin erişmiş bulunduğu gelişme aşaması tarafından belirlenir." (Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni) Kapitalist toplumda insanlar, aileden başlayarak ömürleri boyunca uzmanlaşmış toplumsal kurumlar içerisinde "işlenerek", belli bir sınıf, cinsiyet, din, ırk, din, ulus, vb. bireyi olarak belirlenim kazanırlar.

İnsanları kurumlar yoluyla üretilen ve yeniden üretilen (işlenen) ürünlere benzetirken, Marks'ın eğitim kurumları üzerine söylediklerine dayanıyoruz: "Burada öğretmen üretici, ürün ise öğrencilerdir." (Kapital, 2. cilt) Ki, insanın çoğunlukla bilincine varamadan bir ürün gibi "işlenerek", belli duygu-düşünce-davranış özellikleri edinmesi tüm toplumsal kurumların ortak özelliğidir.

Bireyin kurumlara ve kurumlarda "tutulması"

Birey, kurumlar yoluyla belirlenimli davranışa sahip olur. Bireyin davranışlarının kurumlar yoluyla belirlenmesi, onun kurumlar yoluyla toplumsallaşmasıdır.

Tek tek insanların ihtiyaç ve amaçları, kurumlar yoluyla ortaklaşır. Ve aynı anlama gelmek üzere: Ekonomik-toplumsal gereklilikler çoğunlukla kurumlar aracılığıyla bireysel zorunluluk haline gelir. Bireyler ihtiyaçlarını, kurumlar yoluyla giderebilir ya da ifade edebilirler fakat bu ihtiyaçların karşılanma biçimi ve kendisi (neyi ihtiyaç görüp, neyi görmeyeceği) de kurumlar yoluyla edinilir.

Tümden kurumlar dışı; yani tümden belirlenimsiz, başına buyruk ve kendinden menkul bir birey yoktur. Varsa bile birey sayılmaz! Birey ancak kurumlar içerisinde ya da kurumlar aracılığıyla, öteki bireyler açısından az çok belirlenimli (önceden kestirilebilir) davranışlara sahip olur. Sınıflı toplumlarda, hele ki tekelci kapitalizmde bireyler arası ilişkilerin raslantısal ve çatışmalı (sınıfsal ve bireysel) karakteri, kurumlar içerisinde ve kurumlar aracılığıyla bir disiplin, süreklilik ve "düzenlilik" kazanabilir. Dolayısıyla **egemen kurumsal yapılar, egemen üretim tarzı ve ilişkilerinin az çok düzenlilik (sabitlik) kazanmış sonuçları olmakla kalmaz; benzer ilişki biçimlerinin hiç durmadan yeniden üretilmesini sağlar.**

Tabii egemen toplumsal kurumların insanlar arası ilişkilere bir düzen kazandırmasından, kolun yen içinde kırılma düzenini anlamak gerekir! Örneğin işbirlikçi sendikalar, işçi sınıfının burjuvazi tarafından "düzenli ve meşru" biçimde sömürülmesinin; aile, kadının erkek tarafından "düzenli ve meşru" biçimde ezilmesinin kurumudurlar aynı zamanda!

Şimdilik devleti bir yana bırakırsak, günümüz ezilen bireylerinin bir biçimde ve kelimenin her iki anlamıyla "tutulduğu" toplumsal kurumların başlıcaları şöyle sıralanabilir: Aile, din, medya, okul, sendika, futbol, vb.

İki yönlü "tutulma" kavramı, bireyin içinde yer aldığı kurumlarla ilişkisi açısından fikir vericidir. Toplumsal kurumların çıkış noktasını ve temelini, bireylerin belli ihtiyaç ve amaçları gerçekleştirmek için bir araya gelmesi ve el birliği yapması oluştursa da, bununla sınırlı kalmaz. Kurumlar aynı zamanda bireylerin toplumsal kimlik duygusu edindiği ve manevi varoluşlarını temellendirdikleri birliklerdir. Her toplumsal kurumda, kurumu oluşturan bireylerin kendi başlarına zorlukla dışına çıkabilecekleri ve dışından bakabilecekleri bir manevi iklim (gelenekler, adetler, alışkanlıklar, ortak inanç ve değer yargıları, kalıp yargılar, normlar, vb.) oluşur. Ve bireylerin davranışlarını, dünyanın geri kalanıyla ilişki biçimini ve algılarını görece olarak sabitler. Öyle ki, birey her şeye kendisinden bağımsız bir varlık kazanmış gibi görünen bu manevi iklim içerisinde, yani içinde yer aldığı kurum gözüyle bakmaya başlar. Kurum bir "şey"ken, her şey haline gelir.

Tıpkı bir çocuk için nasıl ailesi her şeye, her şeye ailesinin gözünden bakıyorsa: "Şöyle yaparsam babam kızar, böyle yaparsam sevgi kazanırım, babam diyor ki..." Ortalama bir işçi için sendikası, dindar için tanrısı, bir öğrenci için okulu, bir futbol fanatığı için tuttuğu takım neredeyse herşeydir. Basit bir aracın ötesinde yaşam tarzıdır, amaçtır. **Kurum onu oluşturan insanların gözünde dokunulmaz, gizemli, insanüstü ve insanlarüstü bir varlık kazanır.**

Toplumsal kurumların, onu oluşturan insanların ortak ihtiyaç ve amaçlarından bağımsızlaşan "manevi varlığı" o kadar "gerçek" ve güçlüdür ki, örneğin devrimcileşme sürecindeki bir çok genç, polisten, cezaevinden çekinmediği kadar ailesinden, okuldan atılmaktan çekinir. Ve herhalde, aileleri ve okullarınca devrimcilikten caydırılan ya da devrimcileşmesi baskılanan gençlerin sayısı, devlet tarafından caydırılanlardan da, mevcut devrimcilerden de kat kat fazladır.

Aile, okul, din, sendika,... kurumundan kopma noktasına gelen birey bir "benlik" sarsıntısı yaşar; bu durumda birey kimlik ve kişiliğini yitirmiş gibi olur, kendini boşlukta ve temelsiz hisseder, dünya başına yıkılacakmış sanır. Çünkü **kurum "kolektif benlik"tir; insanlar için gerçekte kendi ürünleri olan kurumlar, kendi varlıklarının temeli ve nedeniymiş gibi görünür.** Bireyin içinde yer aldığı düzen kurumlarıyla ilişkisi, maddi temelleri olan, fakat derin ve çoğunlukla kör bir manevi bağımlılık ilişkisidir.

Kör, yani gayri-ihyaidir. Çünkü kurumu oluşturan bireyler yalnızca dünyanın geri kalanına ve birbirlerine değil, kendilerine de aynı manevi iklim içerisinde bakar; kendi konumları onlara doğal, meşru ve kaçınılmaz görünür; ve kurum içindeki çelişkiler gümbürtüyle patlak vermedikçe, onlara olmazsa olmaz gibi görünen bu manevi iklimi kendi başlarına yırtıp çıkamazlar.

Duyarsızlığın toplumsal köklerinden biri de iste buradadır: Egemen toplumsal kurumlar!

"Tutulma"nın temelinde "tutunma" vardır

Bireyin içinde yer aldığı bu tür kurumlardan çoğunlukla kendi başına kopamamasının kuşkusuz öncelikle maddi temelleri vardır. En rezil kurum bile bir toplumsal ihtiyaç üzerinde yükselir ve rezilliğini bu ihtiyaçla meşrulaştırır! Kocasından ezilen bir kadın, öyle kolayca ayrılamaz çünkü ekonomik (geçimini nasıl sağlayacaktır?), sosyo-kültürel (elalem ne gözle bakar?), politik (boşanmayı zorlaştıran ve kadını çoğunlukla haksız çıkararak yazılı veya yazısız devlet yasaları) baskılar vardır. Fakat bununla kalmaz: Kadının, evlilik en eşitlikçi hayallerle de başlasa, cinsler arası katı işbölümü ve kadının (ücretsiz emek) toplumsal varlığı ancak esi dolayısıyla (ücretli emek) gerçekleşebilmesi (bu yüzden kadın kendi emeğinin önemini kavrayamaz) nedeniyle bir yerde kendiliğinden oluşan "aile kültürü" içerisinde kendi durumunu doğal ve meşru kabul etmesi vardır!

Aynı şekilde, sendika ağasına lanet etse de, bir işçi kendi başına zorlukla sendikadan ayrılabilir ya da ağaya bas kaldırabilir çünkü birincisi en kötü sendika bile "hiç yoktan iyidir!" Ve ikincisi, ağanın bürokratik yetki gücünün yanısıra bir de, işçilerin kendi mücadeleleriyle aldıkları hakları, işçilere o veriyormuş gibi görülmesinden aldığı muazzam **manevi gücü** vardır!

Aynı şekilde filanca futbol takımı taraftarları, takımı maddi ve manevi olarak vareden oldukları halde, tüm kerameti bir kaç futbolcuya sanırlar. Çünkü takım taraftarlığı, ezilen ve kendini güçsüz hisseden emekçilere bir "kolektif benlik", bir "biz olma" duygusu verir ve bu kolektif benlik de, fetiş karakter kazanan bir kaç "futbol ilahı"yla dolayım kazanır!

İşte bu yüzden kurumu oluşturan insanlar kurumdaki kendi öz emeklerini, katkılarını göremez: Ve **kendi emeklerinin ortaklaşmasından başka bir şey olmayan kurum, onla'n gözüne tılsımlı, kerameti kendinden menkul, doğaüstü bir güç gibi görünür. Tabii, bu güç en sonu bir (veya birkaç) kişide fetiş karakter kazanarak (putlaşarak) geri gelir:** Hoşnutsuzluk duyulduğu zaman bile çoğunlukla sessizce boyun eğilen, koca otoritesi, baba otoritesi, öğretmen otoritesi, sendika ağası, patron, imam, vb. Tüm bu kurumları oluşturan insanlara, sanki kurumun gücünü oluşturan kendi elbirlikleri değilmiş de, en sonu bir kişide cisimleşen kurum onların ihtiyaçlarını karşılıymış gibi görünür. Tıpkı, işçiler patronun sermayesini üretmiyor da, patron ("işveren"!!) işçilere emeklerini lütfediyormuş görünmesi gibi.

Öyleyse, insanların toplumsal kurumlara ve kurumlarda "tutulmasının" temelinde "tutunma" (daha kötüsünden sakınma, tek başına gerçekleştiremeyeceği ihtiyaçlar, vb.) vardır; fakat tam da bu tutunmadır ki, olanı, olması gereken göstererek "tutulmaya" (idealleştirme) dönüşür. Kurum, belli ihtiyaçlar ve amaçların ortaklaşa gerçekleştirilmesinin aracı olmaktan çıkar, kendi kendinin (ve tabii, yoksa yok olup gitmekten korkan insanların) amacı haline gelir. Ve bu, kurumu oluşturan insanlar üzerinde öylesine bir manevi baskılanma yaratır ki, 40-50 yaşlarına geldiklerinde halen uykularında, anne-baba azarı, öğretmen, sınav kabusları görürler, (ilginçtir; insanın rüyasında dipsiz uçurumlara yuvarlanması, genellikle içinde yer aldığı kurumla sorun yaşadığı, kopma noktasına geldiği dönemlerle çakışır!)

Bu kurum fetişizmidir ve tüm kendiliğinden (gönüllü ve bilinçli olmayan) kurumların kaçınılmaz dinamiğidir. Bu, Marks'ın "insanlar şeyleri yöneteceklerine, şeyler inşaları yönetir" biçiminde formüle ettiği "şeyssel bağımlılık ilişkileri"nin kurumsal cephesidir. İnsanlar kendi ürünleri olan kurumları yöneteceğine, (insanların kolektif amaç ve çabalarının bir soyutlamasından başka bir şey olmayan) kurumlar insanları yönetir!

Çünkü, kurum, onu oluşturan ve geliştiren sayısız insan kuşağının emeğinin anonimleşerek, bir takım ilke, kural, değer, gelenek, alışkanlıklar biçiminde yerleşiklik kazanmasıdır. Anonimleşmeden kasıt, şu ilkeyi, bu kuralı kimlerin koyduğunun, filanca geleneği kimlerin yarattığının artık bilinemez olmasıdır. İlkeler, kurallar, gelenekler, değerler başlangıçtaki amaçlarından kopar: **Onlar sadece vardır ve uyulur!** Böylece somutlaşan ilke, değer, alışkanlıklara uymanın kendisi amaç haline gelir. Kurumda birikerek devleştiği ölçüde anonimleşen toplumsal emek, soyut bir karakter kazanır: Öyle ki, kurumun şimdiki üyeleri, kurumda anonimleşen ve belli davranış kalıpları biçiminde görece kemikleşen bu devasa emek birikimi karşısında, kendi emeklerini anlamsız hissederler. Onlar kurumu yaşatmıyorlarmış da, toplumsal emek birikiminden başka bir "şey" olmayan kurum onların hiç bir çabası olmadan kendi kendine hareket ediyormuş ve onların ihtiyaçlarını karşılıymış gibi görünür. Böylece kendi çabalarını da kurumdan bilirler. Kurumu değiştirilip dönüştürülemez. Bir tanrı kelamı gibi görürler. En sonu bir kişide cisimleşen bu tanrı kelamı, onu tanrının (toplumsal, yani soyut emeğin) yeryüzündeki "somutlanmış" temsilcisi haline getirir. O, ailenin tüm ölmüş ve şimdiki üyelerinin kolektif emek birikiminin kendisinden geliyor sanıldığı aile reisi olarak babadır. Önceki ve şimdiki işçi kuşaklarının tüm kolektif mücadele kazanımlarının kendisinden geliyor sanıldığı sendikacıdır. Önceki ve şimdiki kuşakların anonimleşmiş tüm bilgi birikiminin kendisinden geliyor sanıldığı öğretmendir. Önceki ve şimdiki sayısız işçinin tüm toplumsallaşmış emeğinin kendisinden geliyor sanıldığı sermaye sahibidir, vb.

Kurum fetişizmi

Bu noktada, kurum ne kadar büyürse, onu oluşturan tek tek insanların katkısı o kadar önemsiz, toplumsal/soyut emeğin temsilcisi ve yaratıcısı olarak görünen yöneticinin yetenekleri o kadar devleşmiş; her şeyi tek başına o yapmış, her şeyi o bilmiş, her şeyi o kazanmış, hatta diğerlerine de kurum içinde sahip oldukları yetenek ve kazanımları o başlatmış gibi görünür. Kurum üyelerinin gözünde dokunulmaz ve gizemli, her şeye kadir olduğu varsayılan, manevi bir bağlayıcılık kazanır. Kurum ne kadar genişlerse, yönetici herşey, diğer insanlar hiç bir şey haline gelir. Çünkü, **kurumu oluşturan insanlar, kendi emek, ihtiyaç ve amaçlarının toplumsal niteliğiyle yani kendi toplumsal varlıklarıyla bağlarını da ancak bir üstün irade gibi görünen yönetici dolayısıyla kurabilirler.** Bu noktada tek tek bireylerin kendilerinden soyutlanmış toplumsal varlıkları, yöneticide cisimleşirken, tek tek bireyler kendi gözlerinde de bir hiç gibi görünürler. Fetişleşen yönetici, onları "toplumsal benliği", toplumsal yaşama ve hatta kendi varlığıyla biricik bağı haline gelir. Öyle ki bazen yöneticinin kendisi de, gerçekte sahip olmadığı kimi yeteneklere de sahip olduğuna inanır!

Yöneticilerin niyetlerinden ilk elde bağımsız olarak, bürokrasinin temelleri de işte buradadır. Toplumsal kurumların çoğunlukla toplumsal işbölümü üzerinde yükselmesi, kurum ne kadar kitleselleşirse içindeki

işbölümünün o kadar çeşitlenmesi ve özellikle de kafa emeği kol emeği arasındaki katı işbölümü, ayrıca tabii, sınıflar arası işbölümü ve ücretli emeğin doğası gereği ezilenlerin düşünsel manevi olarak kendilerini geliştirme olanaklarının azlığı, kurum fetişizmi dinamiklerini alabildiğine körükler. Her biri bir parçada daralmış ve geniş bir coğrafyaya dağılmış insanlar kurumun bütününe kavrayamazlar, emeklen ancak bir yönetici merkez dolayısıyla bütünleşebileceği için, örneğin sendikalarda, dinde, partilerde; insanlar toplumsal varlıklarını, yönetici sayesinde ediniyor gibi görünür. Çünkü parça insanlar, emeklerinin soyut bütünlüğünü ancak yöneticide hayali olarak kavrayabilirler!

Araçları amaçlaştırma

Yönetici öğretir, yönetici düşünür, yönetici konuşur, yönetici etkinlikte bulunur; diğerleri ise hep öğrenen, hakkında karar verilen, dinleyen, söyleneni yapan konumdadırlar; sonunda yanılısma (İnsanların kendi katkıları olmadan kurumun kendinden menkul hareketi yanılısması) gerçeğe dönüşür **insanlar kendi emekleri önemsiz görüldüğü ölçüde pasif seyircilere dönüşerek, her şeyi yöneticiden çözmesini beklerler**. Fazla bir çaba harcamadan da, toplumsal iradelerini temsil ettiğini varsaydıkları, yöneticinin eylemiyle, eylemde bulduklarını sanmaya başlarlar. Tıpkı günümüz düzen sendikaları, partileri, okulları, futbol ve medya seyirciliği, her türden memur zihniyeti gibi! Böylece her türlü söz, düşünce, eylem hakkı ve yetkisi kitleden koparak kurumdaki uzmanlaşmış görevlilere ve yöneticilere geçer. Ortak ihtiyaç ve amaçlarını gerçekleştirmek amacıyla kurumu bir araç olarak oluşturan insanlar, kendi kendinin amacı haline gelen kurumun basit aileleri derekesine düşerler.

İşbölümü gereği kendi içinde özel bir manevi iklim gelişmiş kurum, onu oluşturan insanları dünyanın geri kalanından (kurumun sınırlı ilgi alanları dışında) yalıtılmakla ve farklı toplumsal ilgi ve emek alanlarına duyarsızlaştırmakla kalmaz, yaşanan toplumsal sorunlar ne olursa olsun bağımsız inisiyatif, yaratıcılık, duyarlılık diye bir şey bırakmaz.

Çözüm her türlü toplumsal kurum ve otoriteyi reddetmek mi?

İşte düzen kurumlarının, onları oluşturan insanlar üzerinde böylesine manyetik-tutucu bir etkisi vardır. Kuşkusuz bunlar her bir kurum için mutlaklaştırılmaz, genel bir eğilim olarak vardır. Öyle ki, tek tek bireyleri bağlı oldukları aile, okul, sendika, din vb. gibi kurumların manyetik etkisinden koparmak, devrimciyleştirmek için çoğunlukla farklı dayanaklara, yani daha büyük bir çekim gücü olan alternatif kurumlara, "kurum olmayan kurum" olarak sosyal devrim örgütüne ihtiyaç vardır.

Toplum, tüm ekonomik-siyasi-toplumsal-kültürel bağıntılarıyla kökünden ve bütünden değiştirmek gibi bir kaygısı olmayan, dar antifaşist küçük burjuva örgütle bunu başaramaz. Çünkü onların toplumun mevcut aile, sendika, okul, hatta bazılarının din kurumlarıyla bir sorunu olmadığı gibi, çoğunlukla bu düzen kurumlarını kendi içlerinde yeniden üretirler. Devrimci adı altında bu kurumların manevi iklimi görece değişse de, özleri aynı kaldığı sürece örgüt içinde düzeni yeniden üretmeyi sürdürürler. Örneğin devrimci eğitim adı altında, kadro adaylarına burjuva saçmalıkları yerine devrimci bilgi ve inançların verilmesi, eğitim kurumunu özünde farklılaştırılmaz. Çünkü sorun kadrolara bir şeyler öğretmekten çok, kendi bağımsız çabasıyla da her durum ve koşulda "öğrenmesini ve öğretmesini öğrenmek"tir. Sınırlı antifaşist kişilik, devlete militanca kafa tutsa da, düzenden bütünüyle kopamaz, çünkü diğer düzen kurumlarıyla ilişkisini ve dolayısıyla onlar tarafından olduğu gibi belirlenmeyi sürdürür. Devrimci faaliyet sırasında devrimci belirlenim içindeyse de, ailesinin, sendikanın, medyanın vb. içindeyken onların belirlenmesine kapılıverir.

Devrimci sınıf savaşımında, aile (devrimcilerin, devrimci tutsakların aileleri, vb.), medya sendika, alevi ve hemşehri dernekleri vb. gibi kurumları değerlendirmek kuşkusuz önem taşır. Fakat savaşımın salt buna indirgenmesi, düzenle sınırların hızla erimesine yol açabilir. **Bu egemen kurumların kitleler gözündeki saygınlığının ve meşruluğunun gerçekte, düzenin kitleler gözündeki saygınlığı ve meşruluğunun bir yanı olduğu unutulmamalıdır.** Örneğin, tutsak ailelerinin ve anaların savaşımında bugün öne çıkan öneminden ötürü, düzenin en tutucu ve körleştirici kurumlarından aile kurumuna bir meşruluk ve idealleştirme kazandırmamaya dikkat etmek gerekir. "Analar yoldaş olmalı" cümlesi, bu konudaki komünist yaklaşımı yeterince güçlü biçimde özetler. Daha yaygın olan ise, çoğu ailenin kendi çocuğu ile sınırlı duyarlılığıdır. Tıpkı mevcut sendika işçilerin kendi sektörel talepleriyle sınırlı "duyarlılığı" gibi. Yılan kendilerine dokununca hareketlenmeleri, ama onun dışında kıyamet kopsa dönüp bakmamaları, bu egemen kurumların, egemen kurum olarak kaldıkça, tutucu, körleştirici ve parçalayıcı doğasının tersinden bir kanıtıdır olsa olsa.

Diğer taraftan, "bireysel özgürlüğü boğduğu için her türlü kurum ve otorite reddedilmelidir" diyen ve sanki mevcut kurumların alternatifiyiymiş gibi liberal bireyciliği ya da özyönetimciliği çıkararak anarşizm, sinsî bir devrim düşmanlığı olmaktan ileri gitmez.

Marksizmin, 'insanlar kendi tarihlerini kendileri yaparlar, fakat keyfi olarak değil, verili toplumsal koşullar içerisinde, onlar tarafından belirlenerek ve onları dönüştürerek' bilimsel doğrusu kurumlar açısından şu anlama gelir: Bireyler toplumsal olarak (maddî yaşam koşulları ve bu koşullara dayan toplumsal ilişkilerle, aynı zamanda bu ilişkilerin yoğunlaşmış, görece kemikleşmiş bir biçimi olarak toplumsal kurumlar yoluyla) belirlenir. Fakat bu mutlak bir belirlenme değildir; egemen toplumsal kurumlar, toplumsal ilişkilerdeki keskin çelişkileri görece donduran bir özelliğe sahip olsalar da, onlar da çelişkiden muaf değildir. Bir kurum ilk bakışta ne kadar ideal ve donmuş görünürse görünsün, çelişkiler kurumlar içerisinde de hükmünü yürütür ve kurumlar yoluyla belirlenen insanlar, kurumları dönüştürür. Tıpkı dinin, ailenin vb. tarih boyunca ve günümüzde halen geçirdiği evrim gibi.

Şeysel bağımlılık ilişkileri

Burada asıl sorun, işbölümü ve meta ilişkilerinden kaynaklanan meta fetişizmidir; "insanlar arası ilişkilerin şeyler arasında bir ilişki gibi görünmesi" yani, insanlar arası ilişkilerin "şeylerle" (yani araçlarla; meta, sermaye, devlet, yasa, kurum, vb.) dolayımlanması; dolayısıyla fetiş karakter kazanan (amaç haline gelen) bu "şeylerin"

altındaki gerçek toplumsal çelişkilerin gözlerden gizli kalması; gündelik, kendiliğinden bilinçle kavranamamasıdır.

Kurumları insanlar üretirler ve insanlar belli kurumlar içinde belli bir doğrultuda birbirlerini yeniden üretirler. Fakat onlara, birbiriyle değil de, belli toplumsal, ilişki biçiminin soyutlamasından başka bir şey olmayan, kerameti kendinden menkul kurumlarla ilişkiye giriyorlar gibi görünür. Aynı şekilde televizyon seyrederken bir "şey"le değil, fakat tüm o programları vb. hazırlayan, üreten başka insanlarla ilişkiye girmemiz, fakat bunun farkında olmamız gibi. İşçiler üretim sürecinde "şey"ler olarak makinalar, yani sermaye ile değil, kendilerini sömüren burjuvalarla ilişkiye girer. Fakat şeylerle dolayımlanan üretim sürecinin, insanlar arası bir sömürü ilişkisi olduğu ilk elde gözlerden gizli kalır. İnsanlar yasalara uyarken, gözlerinde mutlakaştırdıkları yasaların, aslında insanlar arası bir ezme-ezilme ilişkisi olduğunun farkına varamazlar, vb.

Bu "şeyssel bağımlılık ilişkileri" insanları öylesine körleştirir ki, örneğin işçiler sendika denince yalnızca bir takım binaları, sendikacıları anlarlar. Ya da tanrıyla girdiklerini sandıkları ilişkinin, egemen sınıflarla girdikleri bir kulluk ilişkisi olduğunu anlayamazlar, vb.

Tüm bu örneklerin gösterdiği şudur: İnsanlar kadir-i mutlak şeylerle ilişkiye girdiklerini sanırken, aslında bu şeylerle donukluk kazanmış bir biçimde, birbirleriyle ilişkiye girmekte, birbirini belirlemekte, dönüştürmekte ve yeniden üretmektedirler. İdealleştirilen şeylerin gerçekte insanlar arası belli bir ilişki biçiminin karşılıklı yeniden üretilmesi olduğu bir kez kavrandığında; o zaman, işyeri-sermaye ilişkisinin işçilerin patronları kendilerini sömürenler olarak, patronların işçileri kendilerini zenginleştirenler olarak durmadan yeniden ürettikleri (belirledikleri); işçilerin sendika ağalarını hükmedenler, sendika ağalarının işçileri boyun eğenler olarak durmadan yeniden ürettikleri, vb. açıklık kazanır. Yine örneğin, insanlar farkında bile olmazlar ki, yasalar var olduğu için ona uymazlar, uydukları için yasa "vardır."

Burada önemli olan, meta fetişizmi sonucu, mutlaklık attettikleri, idealleştirdikleri kör ve bilinçsiz ilişki biçimlerinin farkına varmaları, ve onları bilinçli bir biçimde dönüştürmeleri, yeniden belirlemeleridir.

Yoksa, küçük burjuva birey idealizminin bir ürünü olarak, "Her türlü kurum bireyleri robotlaştırır. Bireyler her türlü kurum ve örgüt dışında kalarak kendi kendilerin belirlemelidir" türünden anarşist safsatalar, toplum dışı bir "insan" hayali olarak, toplum tarafından her türlü belirlenmeden kaçmak adına, toplumu yeniden belirlemekten de vazgeçmek ve aslında, en bönce bir liberalizm tarafından belirlenmektedir.

Maddi yaşam koşullarını ve bu koşullara dayanan insanlar arası ilişkileri, açığa çıkartmak, dönüştürmek ve bilinçli insanların bilinçli elbirliğiyle yeniden kurmak için örgütler zorunludur. Yalnız bu örgütlerin, düzenin bir iki biçimine değil, her türlü ilişki biçimine karşıt olması gerekir. Tıpkı toplumun üzerinde ve dışında, toplumun topluma yabancılaşmış ve düşmanlaşmış gücü olarak devletin, toplum tarafından kontrol altına alınmasının devrimin ve özgürlüğün ilk adımı olması gibi ("devlet olmayan devlet"), egemen toplumsal kurumların da kökünden değiştirilmesi, "aile olmayan aile", "eğitim olmayan eğitim"in yaratılması, dinin ve her türlü fetişizmin ortadan kaldırılması devrimle mümkün hale gelecektir.

DEVLET FETİŞİZMİ

Ezilen bireyleri kendiliğinden bağımsız bir sınıf iradesi geliştirmekten alıkoyan ve bırakalım büyük toplumsal ihtiyaç ve sorunları, çoğu durumda kendi öz yaşamlarında dahi pasif seyirciler, "figüranlar" haline getiren "şeyssel bağımlılık ilişkileri"nin en derindeki temellerinden biri olarak devlet sorununa geliyoruz. Çalışmamızın bir önceki bölümünde, aile, okul, din, düzen sendikacılığı, futbol, medya vb. gibi egemen toplumsal kurumlar cephesinden değindiğimiz kurumsal bağımlılık ilişkileri ve kurum fetişizmi, kuşkusuz, en büyük merkezi kurum olarak öncelikle devlet için geçerlidir ve "vatandaş"ın devletle ilişkisinde en uç noktasına varır.

Tıpkı geleneksel ailede babanın herşey, anne ve çocukların hiçbirşey olması gibi; tıpkı geleneksel sendikalarda sendika ağasının herşey ve onbinlerce işçi üyenin hiçbirşey olması gibi; tıpkı dinde inanılan "tanrı ve yeryüzündeki temsilcileri"nin herşey, inanan milyonlarca insanın hiçbirşey olması gibi; ve bu tek yanlı bağımlılık ilişkisinin yalnızca baba, sendika ağası, din otoriteleri tarafından yukarıdan dayatılmakla kalınmayıp aşağıdan da edilgen biçimde kabul edilip bilinçsizce yeniden üretilmesi gibi, devlet bağıntısında da devlet herşey, "vatandaşlar"ın ezici çoğunluğu ise hiçbir şeydir! Tıpkı egemen toplumsal kurumlarda, kurumları yaratan ve yaşatan insanların, kurumlara bağımlı ve "kurumlar tarafından yönetilir" hale gelmesi gibi; devlet bağıntısında da, devleti yaratan ve yaşatan toplum olduğu halde, devlet toplumu yaratmış ve yaşatıyormuş gibi görünür.

Marks'ın henüz ilk yapıtlarında ortaya koyduğu dinin toplumsal kökenleri, devlet konusuna da rahatlıkla uyarlanabilir: "*Dini bunalım hem gerçek (toplumsal) bunalımın dile gelişi, hem de, aynı zamanda, gerçek bunalıma karşı çıkıştır. Din baskı altında ezilen yaratığın iç çekişi, kalpsiz bir dünyanın kalbidir; tıpkı, ruhsuz bir durumun ruhu olduğu gibi. Din halkın afyonudur*" (Hegel'in **Hukuk Felsefesini Eleştiriye Katkı**, pba.)

Bunu, hem de günümüz faşist Türkiye devletini de içerecek biçimde, devlet kavramına şöyle uyarlayabiliriz: Rejim krizi hem gerçek toplumsal krizin dile gelişi, hem de aynı zamanda, gerçek toplumsal krizin bastırılma çabasıdır (devletin yeniden yapılandırılması, 28 Şubat, vb.). Devleti devlet yapan ve sürekliliğini sağlayan şey, onun sömürülenler üzerinde bir baskı aygıtı olması kadar, bizzat ezdiği, ruhsuzlaştırdığı insanların hayalinde olmazsa olmaz, yüce ve gizemli bir kurtarıcı ruh olarak görünmeyi başarmasıdır ("Sosyal devlet", "hukuk devleti" vb. yalvarmaları hatırlansın). Devlet, emekçi halk kitlelerinin hem ezicisi; hem de halk istediği kadar devlete tepki duysun, kendini devletsiz hiçbir şey gibi gördüğü, kendi toplumsal gücünü devletten geliyor sandığı sürece, halkın kandırıcısıdır.

Emekçi nüfusun, toplumsal ihtiyaç ve gereklilikleri karşılamak adına, kendi ürettikleri ve besledikleri devlet gücüne nasıl bağımlı hale geldiği; toplumun doğurduğu devletin, nasıl toplumdan bağımsız ve üstünde, giderek toplumu doğuran yüce, gizemli ve dokunulmaz bir güç gibi görüldüğü bu yazının konusudur.

Baskı aygıtı olarak devlet

Marks, Hegelci-idealist "yabancılaşma teorisi"ni, yanlış bilinç, şeyssel bağımlılık ilişkileri ve meta fetişizmi kavramlarıyla bilimsel bir temele oturtur. İnsanların kendi ürettikleri, yarattıkları "şeylere" (tanrı, kurum, meta, sermaye, devlet, yasa, ilke, gelenek, vb.) bilinçsizce tabi olmalarının toplumsal kökenleri olarak birbiriyle bağlantılı şu üç toplumsal olgu ve süreci ortaya koyar: 1- İşbölümü, teknik-mesleki işbölümü ve asıl olarak da sömürülenler ve sömürülenler arasındaki toplumsal işbölümü; 2- Meta üretimi ve değişimi, asıl olarak da sömürülenler ile sömürülenler arasındaki meta ilişkileri; 3- Bu ikisi üzerinde yükselen **devlet gücü**; asıl olarak da sömürülenler üzerindeki baskı ve kandırmaca gücü olarak devlet. (**Stanley W. Moore; Marks, Engels, Lenin'de Devlet Kuramı**)

Devlet, kuşkusuz öncelikle, sömürücü azınlığın sömürülen çoğunluk üzerinde şiddet uygulama tekelidir. Baskı aygıtıdır. Daha doğrudan bir ifadeyle, devlet, sömürücü sınıfın egemen sınıf olarak örgütlenmiş biçimidir. Sömürülenlerin yığınlarının duygu, düşünce ve davranışlarını sömürücülerin çıkarları doğrultusunda baskılayan, denetleyen, düzenleyen ve yönlendiren, uzmanlaşmış sayısız kurum ve görevlinin merkezi organizasyonudur. Öldürme ve her türlü şiddet uygulama dahil olmak üzere, onu "sıradan vatandaşlar toplumu" için ulaşılmaz, dokunulmaz, korkutucu ve akıl-sır erdirilmez kılan yetkilerle donatılmış ve bir sil perdesi ile örtülmüş durumdadır. "*Uygar devletin en bayağı polis memuru*" der Engels, "*gentilice (ilkel komünal) toplumdaki bütün organizmaların bir arada sahip olduklarından çok 'otorite' sahibidir; ama en güçlü prens, en büyük devlet adamı, ya da uygarlığın en büyük askeri şefi, en küçük gentilice şefin mazhar olduğu içten gelme ve söz götürmez saygıyı kıskanabilir. Bunun böyle oluşu, birinin toplumun bağrında yaşarken, öbürünün, toplumun dışında ve üstünde (görünen). Bir şeyi temsil etme durumunda bulunmasındandır.*" (Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni, abç)

Toplumun üzerinde şaysiz ayrıcalık ve yetkiyle donatılmış, hemen hiçbir icraatı konusunda bırakalım kitlelere hesap vermeyi, dezenformasyon dışında bilgilendirme gereği bile duymayan, bir şiddet ve entrika tekeli olarak devletin, duyarsızlığın da baslıca bir kökeni olacağı açıktır. Devlet gücü, zaten egemen sınıfların istekleri dışındaki her türlü toplumsal ihtiyaç, bilinç, duyarlılık ve faaliyeti caydırmak için vardır.

Toplumun toplumu dışlayan hayali gücü olarak devlet

Fakat sorun hiç de ilk elde görüldüğü kadar basit değildir. Devlet gücü, doğrudan ve dolaylı şiddet uygulamasıyla egemen sınıfların çıkarlarına karşıt duygu, düşünce ve davranış biçimlerini caydırma uzmanlaşması olmakla kalmaz; **daha varlığıyla bile, "kamusal yaşam" ya da "kamu gücü" adı altında, toplumsal yaşam ve politikanın bütününe kendinde topladığını, ve kendi dışında toplumsal çıkar ve politikanın olamayacağını varsayar. Devlet, daha varlığıyla bile, bütün toplumsal-politik yaşamın biricik temsilcisi ve yalnızca temsilcisi de değil, mümkün olan biricik alan ve biçimi olduğunu, ve kendi dışında bir toplumsal-politik hareket alanı ve biçimi olamayacağını deklare eder. Devlet, daha varlığıyla, toplumsal bilinç ve duyarlılığın mutlak biçimi olduğunu, bunun dışında hiçbir toplumsal temsiliyet, bilinç ve duyarlılık biçiminin olamayacağı ve olmadığı varsayımına dayanır.**

Kapitalist üretim sürecinde, ücretli emekçi, "kendi kendisinin dışında kalır." Kendi emeği ve emeğinin ürünü kendisine ait olmadığından emeğinin toplumsal niteliğini kavrayamaz; dolayısıyla bilinç düzeyinde emeğinin **toplumsal karakterinin de** dışında kalır. Bu muazzam gücün (toplumsal emek birikimi) sermayeden geldiğini, sermaye tarafından yaratıldığını, ekmeğinin de sermaye tarafından lütfedildiğini sanır.

Aynı şekilde, **devlet bağıntısında, toplum "kendi kendinin dışında kalır."** İnsanların kendi tek tek karar ve iradeleri, ancak devlet dolayısıyla toplumsal karar ve irade haline gelebilecektir. Devlet ise her türlü dolaysız toplumsal iradeyi bastırmanın aracı olmakla kalmaz, kendi varlığı zaten ezilenlerin toplumsal karar ve iradeden kopmuş olmasını şart koşar. O, sınıf ayrımı yani, bireyin toplumdaki, kendi dolaysız toplumsallığından ayrışması üzerinde temellenir; ve bu ayrımı alabildiğine derinleştirir. Ezilen bireyler, devletle, her türlü dolaysız toplumsal güç ve irade olanağının dışında bırakılmış olur. Böylece devlet devletçikçe toplum (toplumu oluşturan bireylerin kendi gözlerinde de) hiçleşir; ezilenler kendi muazzam toplumsal güçlerinin de farkına varamaz ve bunun devlet tarafından yaratıldığını, kendi toplumsal benliklerinin ve yaşam teminatlarının devlet tarafından sağlandığını sanırlar.

Kamu gücünün bireylerden kopması olarak devlet

Devletin, toplumun ortak çıkarlarının "mutlak temsilcisi ve biricik gerçekleştiricisi" sıfatıyla, ezilenlerin tüm dolaysız toplumsallaşma- politikleşme olanaklarını bir asalak ur gibi tıkamasıyla, "vatandaş" çoğunluğuna kalan da yalnızca "toplum dışı" özel yaşam alanı olmaktadır. Ve ilginçtir, tıpkı, toplumsal emeğin temsilcisi sıfatıyla sermayenin işçilere ücretlerini bahşediyor görünmesi gibi, "toplumsal çıkarların temsilcisi" sıfatıyla da bu özel yaşam alanını vatandaşlarına, bahşetmiş sayılarak, pek bir "esirgeyici ve bağışlayıcı" görünür. İnsanın sınıf ayrımı sonucunda, toplum ve birey, kamu yaşamı ve özel yaşam, tüzel kişilik ve özel kişilik, politika ve ekonomi diye bölündüğü, ve birincilerin devlete mal olduğu yerde, özel yaşam da olsa olsa "vatandaşın" özel hücresi olur!

Kendi son derece kısıtlı ama gerçek yaşamında emekçi insan, der Marks, devlet-dışı bir varlıktır. Kendisi ve başkaları için gerçek birey olarak değer taşıdığı yerde güç ve iradede yoksun bir insan kabuğundan ibarettir: Buna karşılık, toplumsal varlık olarak anlam kazanıyor görüldüğü devlette ise, hayali bir hükümdarlığın hayali bir üyesidir; **gerçek bireyselliğinden yoksun kılınmış ve gerçektışı bir toplumsallık ile doldurulmuştur. (Felsefe Defterleri)** Başka bir deyişle, ücretli emekçinin gerçek yaşamı, çoğunlukla sömürü cehennemi olarak iş ve bir "özel yaşam" hücresi olarak aileden ibarettir, son derece sınırlı, keskin çelişkilerle yüklü ve bunaltıcıdır. Kendisini alabildiğine güçsüz ve anlamsız hissetmesine yol açar. Buna karşılık, gerçek sınıfsal, politik karakterini kavrayamadığı, her türlü çelişkinin üzerinde bir mutlak güç ve irade gibi gördüğü devletin bir vatandaşı olarak güç ve anlam sahibi olduğunu sanır. Gerçek yaşamında farkında olmadığı gücünü devlette bulduğunu sanarak devleti gözünde yüceltir. Oysa, farkında bile değildir ki gerçek yaşamdaki ezici çelişkilerden kaçınma adına idealleştirip uyruklaştığı devlet, tam da o eziciliğin kurumudur. **Devlet, kendi muazzam güçlerinin farkına varmayan örgütsüz emekçi kitlelerin yanılmalı hiçliklerinden sıyrılma adına, sarıldıkları mutlak ve tek toplumsal gerçek gibi görünen, mutlak hiçlikleridir.** Emekçilerin gerçek yaşamdaki gerçek dışı hiçliklerinin, gerçek dışı ideallik tarafından gerçeğe dönüşmesidir.

İşte bu yüzden, ezilenler gerçek yaşam koşullarındaki dehşetin düzeltilmesini, toplumun ve toplumsal çelişkilerin üzerinde bir mutlak güç olarak algıladıkları devletten beklerler. Devletin tam ters yönde hareket ettiğini öz deneyimlerinden sezdikleri durumda bile, bunu saymaya eğilimlidirler. Çünkü, sınıf çelişkileri üzerinde yükselen ve kendisi de çelişkili devletin, mutlak ve çelişkisiz bir varlık gibi görüldüğü yerde, bizzat toplumsal çelişkilerin ürünü olarak devlet çelişkisi bir takım dış mihrakların, kötü yöneticilerin ürünü gibi görülecektir. Hatta devletin sınıfsal ve politik karakteri apaçık sırttığında bile, bunun bir "işleyiş bozukluğu" olduğuna, toplumun ortak çıkarlarının temsilcisi olarak gördükleri devletin kendi kendini düzeltereğine inanma eğilimindedirler.

Hegel'de ve emekçilerin gündelik bilincinde devlet idealizmi

Engels bu devlet fetişizmini, **Almanya** ve doruğa çıktığı idealist Hegel felsefesi özelinde şöyle anlatır: *"Almanya'da özellikle devlet konusundaki körü körüne İnanç, felsefe alanından çıkmış ve burjuvazinin, hatta birçok işçinin genel bilincine girmiş bulunmaktadır. Felsefi anlayışa göre devlet düşüncenin gerçekleşmesi; ya da tanrının yeryüzündeki hükümdarlığı, yani felsefe diliyle söyleyecek olursak ebedi gerçeğin ve adaletin gerçekleştiği ya da gerçekleşmesi gerektiği andır. Ve bu da, devlete ve devletle ilgili her şeye karşı körü körüne bir saygıya; insanlar, çocukluklarından beri bütün toplumun ortak sorun ve çıkarlarının geçmişte olduğundan, yani devlet ve devletin yüksek mevkilerindeki memurları aracılığıyla çözülmesinden farklı bir biçimde çözülemeyeceğini düşünmeye alışkın oldukları için, kolayca kök salan körü körüne bir saygıya yol açar. Ve insanlar soydan geçme krallığa besledikleri inançtan yakalarını sıyıyıp demokratik cumhuriyet üzerine and içtikleri zaman son derece cesur bir adım attıklarını sanırlar. Oysa gerçekte, devlet bir sınıfın başka bir sınıfı ezdiği aygıttan başka bir şey değildir, üstelik demokratik bir cumhuriyette devletin krallıktan aşağı kalır yanı yoktur."* **(Marks'ın Fransa'da İç Savaş'ına önsöz)**

Uzlaşmaz çelişki ve karşıtlıklarla yüklü gerçek toplumsal-ekonomik ilişkilerden bağımsız; çelişkili gerçekliğin üzerinde ve onun yerine geçen hayali bir mutlak doğruluk ve adaletin cisimleşmesi olarak devlet fikri, yalnızca **Prusya** tipi devletlerde ve idealist Alman felsefesinde değil, tüm sömürücülerin devletlerinde ve hele ki tekelci kapitalist devlette ve olağan koşullarda sömürülen kitlelerde vardır.

Kendi diyalektik yöntemini bile reddetme pahasına Prusya devletini "Mutlak Tin'in yeryüzündeki açılımı" ilan eden Hegel'e göre devlet, şekilsiz bir içeriği organize eden bir norm olarak ortaya çıkmaktadır. O mevcut olmaksızın ve onun dışında, bu içerik karmakarışık bir duruma düşecektir! "Sık sık raslanan ve tehlikeli bir ön yargı dolayısıyla" der idealist Hegel, "zümrelerin (sınıfların), devlete olan karşıtlıkları bakımından ele alındığında ve bu durumun sanki temel durum gibi görüldüğünü belirtmemiz gereklidir. Organik açıdan, yani bütünsellik içinde ele alındığında, zümrelerin öğeleri, kendilerini ancak dolayım fonksiyonu (devlet aracılığıyla) ile ortaya koyarlar. Bundan ötürü, karşıtlığın kendisi bir dış görünüş durumuna düşer. Dış görünüş olarak ortaya çıkan bir karşıtlık

(sınıf çatışması) sadece yüzeyde kalmayıp da, gerçekten köklü bir karşıtlık haline gelseydi, devlet ortadan kalkmaya yüz tutmuş olacaktı."-(Aktaran Marks, Felsefe Defterleri)

Hegel'in devlet felsefesi üzerinde bu kadar duruşumuz onun aslında ezilenlerin gündelik bilincinde başaşağı duran idealist devlet fikrinin, devlet fetişizminin, devlete gönüllü bağımlılığının sistemleştirilmiş biçimi olmasıdır. Hareket ve gelişmenin temeli olarak çelişkiyi, 'karşıtların birliği ve savaşımı' yasasını ortaya koyan Hegel, kuşkusuz toplumdaki keskin çıkar ve sınıf çatışmalarının farkındadır. Ona göre toplum karşıtlığı, devlet ise birliği-bütünlüğü temsil eder. Sınıflar, kendi talep ve çıkarlarını ancak devlet dolayısıyla gerçekleştirebildiğinden, devlet (yani bütünlük) mutlak gerçek, toplumdaki gerçek karşıtlıklar ise bir yanılsama **gibi görünür**. Ancak bu cümledeki dahiyane kavrayışının mantiki sonuçlarından ürken Hegel, geri adım atıp sorunu ters yüz eder: Toplumdaki uzlaşmaz karşıtlıkların olmadığını, bütünlüğün esas olduğunu vb. ileri sürer.

Ezilenlerin çelişkiyi kavrayamayan gündelik yüzeysel bilincinde sorun tam da bu Hegelyen tarzda görünür; Toplumun birlik ve bütünlüğü esas, çatışmalar ise bir takım kişilerin haksız uygulamalarından, dış mihraklı güçlerden vb. kaynaklı geçici işleyiş bozukluklarıdır! Ancak gerçek yaşamdaki bariz çatışma ve tutarsızlıkları hayali olarak gidermenin yolu, çelişkiyi düşünce sürecinin dışına kovarak, gerçekliğin yerine konulan mutlak bir irade içinde eritmek; "bir bilen" ya da "yüksek otorite" (tanrı, sendika ağası, devlet, **MGK** vb.) yoluyla yok saymaktır; yani örgütsüz bireyin gerçek yaşamındaki güçsüzlüğünden, gerçek dışı bir mutlak-ortak irade içinde kendini erimeye bırakarak sıyrılma umutsuz çabasıdır. Böylece örgütsüz emekçiye, kendini karşısında alabildiğine çaresiz hissettiği keskin toplumsal çelişki çatışma ve çalkantılar, yıkımlar, hemen sarsılmaz görünümlü devlet içinde eritilmesi gereken "yanlılıklar" gibi görünür. **Her şeyi başaşağı algılayan gündelik bilinç; çelişkili toplum gerçeğini aciz ve fani bir kabuk, "ölümsüz güçlü devlet" yanılsamasını ise toplumun gerçek içeriği, belkemiği olarak algılar**. Devletsiz, dolayısıyla çelişkisiz bir toplumu hayal bile edemez, çünkü çelişkisiz bir toplumun zaten iyi-kötü mevcut devlet sayesinde gerçekleştiğine ya da gerçekleşmesi gerektiğine inanır. 17 Ağustos depremindeki, "Devlet nerede" şaşkınlığı yeterli örnektir.

Dahası, devlet, gündelik bilince "toplumun sınıflarüstü bütünlüğü" gibi yansıdığından ve sömürülen sınıflar da sömürüyü bir nebze frenleyen kısmi bir takım hak-hukuk kırıntılarını da ancak devlet dolayısıyla kalıcılaştırabildiğinden; gerçekte uzlaşmaz çelişki ve çalışmalarıyla devleti doğuran sınıflar, devletin uzantıları gibi görünür. Ki bu "sosyal devlet", "toplumsal uzlaşma" yanılsamalarından başlayarak, "KiT'ler, SSK bizimdir" saçmalığına kadar varır. Devlet, sınıf çelişkilerinin bir sonucu ve kurumlaşmış biçimi, sömürücü sınıfın bir uzantısı olduğu halde, tam da Hegelci idealizmin tepe taklak ettiği gibi, sanki yanlılıkla çatışan sınıflar, sözde ortak çıkar devletin birer uzantısıymış gibi görünür. Burada, Türkiye'de burjuvaziyi devletin yarattığı, işçi sınıfına grev vb. haklarını devletin verdiği, hatta Kürt halkına bir takım hak kırıntılarının devlet tarafından lütfedileceği beklentisi gibi bir takım ultra idealist, düşkün teori ve yanılsamaların yaygınlığından bahsetmeye gerek var mı? Birakalım burjuva demagogları ve liberal-reformist düşkünleri, hatta "sıradan" emekçinin gündelik bilincini, bugün bir takım devrimci-demokrat örgütler bile, MGK'yı sınıflar üstü bir irade, sınıflardan bağımsız, bonapartist bir iktidar gücü olarak görmüyor mu?

Yeter! Devletin, "sıradan vatandaşların" bilincinde böylesine fetişleşmesi ölçüsünde, onların olmaması gereken bir yanlılık, bir işleyiş bozukluğu gibi gördükleri toplumsal sorunları çözmesini de en çürümüş ve güvenilmez haliyle bile yine devletten beklemeleri anlaşılabilir bir şeydir! Şu basit nedenle ki, bir kez daha vurgulamak gerekirse, **işçilerin, emekçilerin, ezilenlerin birbirleriyle dolaysız toplumsal-politik bağı, yani güçlü sınıf örgütleri yoksa, bağımsız bir toplumsal iradeleri de yok demektir**; o zaman aralarındaki bağı ancak sermaye, sendika ağası, tanrı, devlet vb. dolayısıyla hayali olarak kurabilirler, daha doğru bir ifadeyle kurduklarını sanırlar; böylece sınıf düşmanlarının isterlerine, kendi çıkarlarına olduğuna inanarak, gönüllülükle, ya da başka çıkış bulamadıklarından, tabi olurlar.

Devlet fetişizminin temelleri

Devletin şiddet tekeli olarak, emekçi kitlelerin her türlü bağımsız ve dolaysız bilinç, irade, duyarlılık ve eylemlerini bastırdığı ne kadar doğrusa; emekçi kitlelerin de körü körüne bir bağlılıkla ve devleti tek mümkün toplumsal bilinç ve duyarlılık alanı olarak görerek, her şeyi çözmesini ondan bekleyerek kendi kendilerini bilinçsiz ve duyarsız kıldıkları o kadar doğrudur. Bunun başlıca nedenlerini kabaca şöyle sıralayabiliriz:

1- Alabildiğine darlaştırıcı ve köreltici işbölümü, tek tek emekçilerin, çalıştıkları işyeri ve yaşadıkları dar mekanlar dışında, toplumsal çelişkileri bütünsel olarak kavramalarını engeller. Emekçilerin birbirinden kopukluğu ve dağınıklığı, bilgi ve deneyimlerini bütünleştirmelerini engeller. Devletin ise, sayısız profesyonel kadro ve uzmanıyla, "her yerde gözü kulağı vardır", toplumun çok daha bütünsel bilgisine sahiptir; "O bilir!"

2- Ücret ilişkisi, doğası gereği, emekçileri geçinebilmek için yaşamaya mahkum eder; onların politika, toplumsal sorunlar, hatta kendi dar çevreleri dışında İnsani duyarlılıklar ile ilgilenmek için bile, ne zamanları, ne paraları, ne eğitimleri ne de enerjileri vardır. "*Kapitalist sömürü sonucu*" der Lenin, "*bugünün ücretli köleleri gereksinme ve yoksulluk içinde öylesine ezilmiş ve bunalmış durum da bulunuyorlar ki 'demokrasi ile ilgilenmiyorlar', 'siyaset ile ilgilenmiyorlar'; ve olayların olağan akışı içinde, nüfusun büyük çoğunluğunun toplumsal ve siyasal yaşama katılması önlenmiş bulunuyor.*" (Devlet ve İhtilal)

3- Ücret ilişkisi, toplumsal üretim sürecini, tek tek işçilerle patronlar arasında kişisel bir ilişki gibi algılanmasına neden olarak, işçilerin sınıfsal gücünü kavramasını zorlaştırır; bu muazzam gücün sermayeden geldiğini sanırlar. Aynı şekilde somut emeklerinin bir birini ancak piyasa dolayısıyla bütünlemesi, toplumsal emeğin muazzam gücünün metaların kendisinden geldiği yanılsamasına yolaçar. Bu da tek tek örgütsüz emekçilerin kendilerini alabildiğine güçsüz ve anlamsız hissetmelerine yol açar. Emekçiler kendilerine gerçek yaşamlarında, ne kadar güçsüz hissediyorlarsa, ne kadar dağınıksalar, görünüşteki temsilcileri de onlara o kadar üstün bir otorite, mutlak ve karşı konulamaz bir irade gibi görünür.

4- İşçi sınıfı ve emekçi kitlelerin genel oy, sosyal güvenlik, grev vb. uzun ve kanlı, kolektif mücadelelerle sınıf düşmanını resmen tanımak zorunda bıraktığı tarihsel mücadele kazanımlar), kalıcı, güçlü ve bağımsız bir siyasal örgütlülüğün yokluğunda, emekçilerin mücadelesiyle kazanılmamış da, devletin de sınıflarüstü gibi

görünmesinin bir nedeni olarak, bir takım yasaların, kurumların dolayısıyla devletin kendisinden geliyormuş gibi görünür. Örneğin SSK, KİT'ler vb. gibi. Emekçilerin dolaysız ortaklığının olmadığı yerde, ortak çıkar ve kazanımların her biri, emekçilerden kopup içi boşaltılarak, üstün ve genel çıkar adı altında, tek tek emekçilerin gücünün yetmeyeceği ama devlet tarafından gerçekleştirilen ihtiyaçlar gibi görünür.

5- Devlet hukuku ve yasaları, bireyler ve tabii asıl olarak da sınıflar arası tüm ilişkilere **aracılık** eder; hukuk sistemi ve yasaların bu aracılık işlevi de, toplumsal ilişkilere yeni bir dolayımın katarak onların gerçek sınıfsal, politik içeriğinin, yani sömürücü, eşitsiz ilişkiler olduğunun kavranmasını zorlaştırır. Yasalar, hukuk, yargı vb. gerçekte toplumsal eşitsizlik ve güç ilişkilerinin kurumlaşması olduğu halde, bu aracılık işlevi, devlete sınıflarüstü hakem görünümünü kazandırır. Öyle ki, ezilenler yasal yaptırım ve yasaklarla karşılaştıkları her seferde sınıflar arası güç dengelerinin kurumlaşmış biçimiyle değil de, yüce ve kerameti kendinden menkul bir buyruyla ilişkiye girdiklerini sanırlar.

Aynı şekilde, kapitalist toplumda ekonomi disiplini nasıl sınıflar arası sömürü ilişkisini bireyler ile metalar arasındaki ilişkiye indirgeyerek gözlerden gizliyorsa, hukuk disiplini de, özünde sınıflar arası verili ilişkinin bir ürünü olan mülkiyet ilişkilerini, bireyler ile mülkiyetleri arasında bir ilişkiye indirgeyerek gözlerden gizler. Burjuva özel mülkiyet hukuku, ücret ilişkisini de, sömürü ilişkisi olmaktan işçinin kendi özel mülkiyeti sayılan "emeği" ile ilişkisine indirger ve dolayısıyla toplumsal bir ilişki olmaktan "çıkardığı" ölçüde bir eşitlik ilişkisi gibi gösterir. "Herkes bireysel mülkiyetinin tasarruf hakkına sahiptir: Herkes yasalar karşısında eşittir!"

Engels şöyle yazar: "*Toplumun gelişmesinin çok ilkel, belirli bir aşamasında herkesin ortak üretim ve değişim koşullarına bağlı kılınmasını sağlamak ve ürünlerin yinelenen üretim, dağıtım ve değişim işlemlerini ortak bir kural altında toplamak gereği duyulmuştur. Başlangıçta adet olan bu kural kısa zamanda yasa haline gelmektedir. Yasa ile birlikte, onun korunmasıyla yükümlü organlar -kamu yetkisi, devlet- zorunlu olarak doğar... Bu yasal sistem daha karışık hale geldikçe ifade biçimi toplumun olağan ekonomik yaşam koşullarının dile getirildiği ifade biçiminden uzaklaşmaktadır. O, varlık nedenini... ekonomik ilişkilerden değil, ama kendi iç dayanaklarından... alan bağımsız bir unsur gibi görünmektedir. İnsanlar kendilerinin (dinde) hayvanlar dünyasından geldiklerini unuttukları gibi, haklarının kendi ekonomik yaşam koşullarından (ve dolayısıyla bunun güdülediği mücadelelerden) geldiğini de unutmaktadırlar. Yasal sistemin karışık, geniş kapsamlı bir bütün haline gelişmesiyle, yeni bir toplumsal işbölümü zorunlu hale gelir; bir profesyonel hukukçular örgütü gelişir ve bunlarla hukuk bilimi oluşmaya başlar. Bu bilim, daha sonraki gelişiminde, çeşitli halkların ve çeşitli zamanların yasal sistemlerini, belli ekonomik (sömürü) ilişkilerin bir yansıması olarak değil, ama varlık nedenlerini bizzat kendilerinde bulan sistemler olarak kıyaslar... Ve neyin doğal hak olup neyin olmadığını ölçmek için kullanılan birim, bizzat hakkın en soyut ifadesi olan **adalettir**... Ve her zaman için bu adalet,... mevcut ekonomik ilişkilerin ideolojileştirilmiş, yüceltilmiş ifadesinden başka bir şey" olmadığı halde verili toplumsal ilişkilerin bir sonucu değil de nedeni imiş gibi, ezilenlerin mücadele kazanımlarının bir sonucu olan kimi yasal hak kısıntıları da, bu toplumsal-ekonomik savaşımdan değil de, sözde sınıflarüstü yasalardan ve devletten geliyormuş gibi görünür. Ezilenler kendi mücadele kazanımlarını da devlet ve yasalardan bilirler.*

6- Aynı şekilde, kendi içine kapalı yüksek devlet bürokrasisinin özellikle karmaşık ve dolambaçlı hale getirilmiş ve bir gizem-bir sır perdesiyle örtülmüş icraatlarına, emekçiler latince terimlerle dolu ilaç prospektüslerine baktıkları gibi bakarlar ve bu tür işlere asla akıllarının ermeyeceğini, bunun ancak çok özel tılsım ve yeteneklere sahip otoritelerce yapılabileceğini düşünürler. Bu durumun işbölümünün "yabancılaştırıcı" ve edilgenleştirici etkisiyle bağıntısının kafamızda canlandırabilmek için benzetmemizi sürdüreceğiz olursak; hasta yüzüne bile bakmadan latince tıbbi "uzmanlık" jargonunu geveleyen doktorun söylediklerinden, birakalım tedavinin doğruluğunu denetleme olanağını, hastalığının ne olduğunu ve neden kaynaklandığını anlama şansına bile sahip olamaz. Doktorun yazdığı ilaçların gerekip gerekmediğini, doğru olup olmadığını da asla denetleyemez. Onun neredeyse bir büyücü gibi gördüğü doktora, kendisine hiç de gerekmediği halde hem de ağır yan etkileri olan bir dolu ilaç yazdığı durumda bile, saygıyla boyun eğip "duacı" olmaktan başka şans kalmaz! Kaldı ki, yüksek devlet bürokrasisinin özellikle gizemleştirilmiş, manipülatif, dezanformatifleştirilmiş icraatları!

7- Parlamento ahır ve burjuvazinin kolektif sermayesinden başka bir şey olmayan devlet bütçesi, "sınıflarüstü devlet" yanılması büsbütün derinleştirir. Devlet bütçesi, toplam toplumsal artı değer kütlesinin, burjuvazinin kolektif denetim ve tasarrufunda olan yüklüce bir bölümdür. Bundan sömürülen kitlelerin bir iki kısıntı alıp almayacağı ve hangi burjuvanın ne kadar pay alacağı, sermaye ve güç ilişkilerince belirlendiği halde, bu bölümü "sınıflarüstü bir irade olarak devletin kendisi" belirliyormuş gibi görünür. Öyle ki, gündelik bilinç en iyi durumda bile, yoksuldan alıp zengine vererek haksızlık yapan bir hükümet tarafından yönetilen ama yine "sınıflarüstü bir irade" gibi görünür. Oysa devlet, yoksuldan alıp zengine veren **bağımsız** bir güç değil, zenginin yoksuldan **doğrudan** daha fazla alma gücüdür! Kaldı ki, vergi ve dolayısıyla devlet bütçesi kimi Marksist geçinen iktisatçıların da sandığının aksine, sınıflararası bir yeniden bölüşüm mekanizması filan değil, yüzde yüzüne yakını işçi ve emekçilerin ücret, maaş vb.'lerinden alındığı ölçüde dolaysız bir **sömürü** mekanizmasıdır! "Ulusal gelir" vb. adı altında gizemleştirilen toplam toplumsal artı değer kütlesini, yeniden paylaşırmanın değil emekçilerin yaşam koşullarını baskılayarak büyütmenin mekanizmasıdır.

Ezilenlerin tam da kendilerini ezme aracı olan devlete bağlılık ve bağımlılıklarının kabaca nedenlerini sıralayan bu liste daha bir epey uzatılabilir. Fakat hepsinde temel süreç yani verili gerçekliğin başaşağı algılanması ve dolayısıyla farkında olunmadan yeniden üretilmesi süreci olarak, "şeyssel bağımlılık ilişkileri" (bürokrasi, hukuk, bütçe, genel oy, parlamento, ulus vb.) aynı kalır: **İnsanlar arası ve sınıflar arası ilişkiler, ne kadar dolaysız olmaktan çıkıp yaşayan insanlardan bağımsız bir varlığa sahipmiş gibi görünen bir takım toplumsal soyutlamalarla (meta, tanrı, ulus, kurum, devlet, yasa vb.) dolayımın, bu dolayım o kadar toplumsal ilişkilerin gerçek sınıfsal-politik içeriğini gözlerden gizler; emekçi insanları o kadar bağımlı hale getirerek iradesizleştirir, duyarsızlaştırır.**

Her toplumsal kurumun temelinde -başsağı edilmiş de olsa- bir toplumsal ihtiyaç yatar

En sonuncu, fakat en önemsiz olmayan bir noktanın yine de vurgulanması gerekir. O da emekçilerin tamamen kendi aleyhlerine olduğunu sezdikleri zaman bile halen bu "şeyleri", meşru değilse bile kaçınılmaz, doğal bir zorunluluk gibi kabul etmelerine yol açan "ihtiyaç" sorunudur.

Devlet konusunda da bu, "en kötü devlet bile devletsizlikten iyidir" yaygın inancında hayat bulur ki, bunun da temelinde belli bir toplumsal işleve ya da ihtiyaca karşılık gelmesi ve en kötü durumda bile "daha kötüsünden korunma" güdüsü vardır. Sömürücü sınıf tabii her zaman "daha da kötüsünü" meşrulaştırmak için bilinçsiz kitlelerdeki bu "daha kötüsünden korunma" ihtiyacını istismar ve manipüle eder! Sürekli "dış mihrak" paranoyası ya da 12 Eylül askeri faşist diktatörlüğü gibi bir rejimin bile "can güvenliği", "huzur ve güven ortamı" söylemleriyle meşrulaştırması veya Kürt halkının yeniden faşist rejime bağlanması için benzer demagojiler, en bilinen yakın örnekleridir.

Ancak emekçi kitleler açısından egemen sınıfın baskı ve entrika aleti olarak devlete, hem de en çürümüş ve gaddar haliyle bile, **mahkumiyetin**, demagoji olmanın ötesinde (yani devletin halkı yıkıma uğratıp kıyımdan geçirip sonra kurtarıcı pozlarında ortaya çıkması taktiğinin ötesinde) bir anlamı vardır.

Engels şöyle yazar: *"Toplumsal işlevin toplum karşısında bu bağımsızlaşmasının zamanla nasıl toplum üzerinde egemenliğe yükselebildiğini, başlangıçtaki hizmetçinin, fırsatı bulur bulmaz, nasıl yavaş yavaş efendiye dönüştüğünü; bu efendinin, koşullara göre, nasıl Doğulu despot ya da satrap, Yunan aşiret prensi, Kelt klan seti vb. haline geldiğini, bu dönüşüm sırasında ne ölçüde zor kullanıldığını; son olarak, tek tek egemen bireylerin nasıl egemen sınıf halinde birleştiklerini burada ele almamıza gerek yok. Burada önemli olan yalnızca, her yerde siyasal egemenliğin temelinde bir resmi hizmetin yattığını; ve siyasal egemenliğin de ancak bu resmi hizmeti gerçekleştirdiği sürece varlığını sürdürdüğünü saptamaktır. İran ve Hindistan'da ne kadar despotluk kurulmuş ya da çökmüş olursa olsun, bunların her biri, her şeyden önce, o olmadan orada tarımın olamayacağı vadilerin sulanmasının genel girişimcisi olduğunu çok iyi biliyordu."* (Anti-Dühring)

Engels, aynı düşünceyi daha genel bir açıdan da şöyle ifade eder: *"Devlet, toplumun kendi kendisiyle çözülmez bir çelişmeye düşmesinin, üstesinden gelemeyeceği uzlaşmaz karşıtlıklara bölünmesinin kabullenilmesidir. Ne var ki, bu karşıtlıkların, ekonomik çıkarları çelişen sınıfların gerek kendilerini, gerekse toplumu kısır bir mücadele içinde tüketmemeleri için, görünüşte toplumun üzerinde duran bir güç, çatışmayı yumuşatmak ve 'düzen'in sınırları içinde tutmak amacıyla zorunlu duruma gelmiştir. İşte, toplumun bağrından doğan, ama kendini toplumun üzerine koyan ve ona gittikçe yabancılaşan bu güç devlettir."* (Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni)

Peki bu ne anlama gelir? Ortalama emekçilerin inandığı gibi devletin ezeli, ebedi ve **kaçınılmaz** olduğuna mı, en çürümüş ve kanlı haliyle bile kaçınılmaz bir toplumsal ihtiyacın karşılanması olarak bir biçimde "kendini düzeltip" yoluna devam edeceğine mi? Ya da, Marksizm çarpıtıcılarının uydurduğu gibi onun "sınıfların uzlaşmasının bir organı" olduğunu mu?

Kuşkusuz hayır! Bu yalnızca, devletin yalnızca gündelik baskı aygıtı olmadığını, sömürücülerin kolektif iradesi olarak, aynı zamanda devamlılığını güvenceye almaya çalışan, stratejik sınıf savaşımı aygıtı olduğu anlamına gelir. Egemen sınıf ve dolayısıyla devlet, uzlaşmaz karşıtlık içindeki toplumun "ortak çıkar ve temsilcisi" sıfatını ve meşruluğunu koruyabilmek için, ezilenlerin ihtiyaç ve taleplerini de bir nebze gözetmek, hiç olmazsa gözetiyor görünmek durumundadır. Tabii bunu, alicenaplığından, baba devlet, sosyal devlet filan olduğundan hiç değil, **birincisi** ezilenlerin salt baskıyla yatıştıramayacağı mücadelelerinden; **ikincisi**, sömürücülerin yalnız bugünkü değil gelecekteki çıkarlarını sürdürülebilmek kaygısıyla yapar. Örneğin tek tek kapitalistlerin işçileri kitleler halinde öldürmeye varan sınırsız artı değer arzusu, birincisi işçileri ayaklanmaya sevk ederek düzeni tehdit edeceğinden; ikincisi ise, ayaklanmaya sevketmese bile, bu durumda burjuvazi bir süre sonra sömürecek işçi bulamayacağından, ki bu da sermaye birikiminin geleceğini tehdit eder, devlet burjuvazinin gelecek çıkarlarını da güvence altına alma kaygısıyla, burjuvazinin kolektif aygıtı olarak tek tek kapitalistlerin sömürü iştaşmasına göre bir sınır koyabilir; aksi takdirde yok olup gidecek emek gücünün insanların olarak değil fakat bir sermaye bileşeni (değişen sermaye) olarak yeniden üretimini üstlenebilir, ki bir dönemki milli eğitim, sosyal güvenlik, belediyeçilik, tarımsal sübvansiyonları vb. bundan başka bir şey değildir. Ki bunu bile sermayenin dönemsel-stratejik ihtiyaçlarını (örneğin emek gücünün yeniden üretim fiyatını ve dolayısıyla ücretleri düşürüp kar oranlarını artırmak için) karşılamak için yapar.

Marx'ın vurguladığı gibi, kölecisinden kapitalistine hangi devlet, toplam toplumsal artı-emek'in bir kıymığını, toplumun en yoksul ve başka türlü yaşamını sürdüremeyecek kesimini koruma altına almak için, ki bu hizmetinde olduğu egemen sınıfın sömürüsünün devamlılığını güvenceye almaktan başka bir şey değildir, gözden çıkarmaz ki!

Püf noktası da buradadır zaten. Devlet, toplumun küçük bir kısmının çıkarlarını genel çıkar gibi gösteren bu "resmi kamu hizmetlerini" yapmadığı ya da yapmadığı zaman, kitlelerin gözündeki siyasal meşruluğu da sarsılmaya başlar. Ancak burada da, sınıfsal güç dengeleri ve karşıt bir toplumsal-siyasal iradenin kitlesel temelde örgütlenip örgütlenememesi sorunu belirleyici olur. Yoksa, emekçi kitleler, olanca dağınlık ve güçsüzlükleri içinde, devletten nefret de etseler, yine ona mahkum ve mecbur olacaktırlar.

Örneğin, 17 Ağustos deprem yıkımına uğrayan pek çok emekçinin, bu yıkımın başlıca sorumlusu olarak devleti görmesine, kılını kıpırdatmayandan infial duymasına, sonrasında toplama kamplarına dönüştürülen çadır kentlerde eziyetine uğramasına karşın, halen devlete boyun eğmesi gibi... Şu basit nedenle ki, tutunacak başka dal bulamamışlardır!

Öyleyse, işçi ve emekçilerin devlete bağımlılık ve dolayısıyla bağılıklarını ortadan kaldırmak için onlara devletin gerçek sınıfsal-politik karakterini anlatmak yetmez, **onları dolaysız ve bağımsız bir toplumsallaşma ve siyasallaşma sürecine çekmek, ve asıl olarak da, onlar açısından en çürümüş ve çıplak haliyle bile sömürücülerin devletini bir ihtiyaç, bir tutamak olmaktan çıkarmak gerekir.**

META İLİŞKİLERİ VE 'SOYUT İNSAN KÜLTÜ'

Emekçi kitleleri kendiliğinden bağımsız bir sınıl bilinci ve iradesi, hatta çoğu zaman basitçe bir insani duyarlılık geliştirmekten alıkoyan, en derindeki toplumsal bağıntı olarak meta üretimi ve ilişkileri ve tabii metalaşmış emek sorununa geliyoruz.

"Bütün bu bokun temeli"

Metalaşmış emek, yani ücretli emek, hem kapitalist üretim tarzının ayırıcı özelliği, hem de emekçileri manevi olarak da köleleştiren "şeyssel bağımlılık ilişkileri"nin, her türlü "yanlış bilincin" en derindeki sosyo-ekonomik kökenidir. Marks'ın anlamlı vurgusuyla, *"bütün bu bokun temeli"dir.* (Marks'ın Engels'e Grundrisse çalışmaları üzerine mektubu, 2 Nisan 1858)

Marks sorunu Kapital'de şöyle koyar: *"İnsanlar arasındaki belirli toplumsal ilişki, onların gözünde şeyler (yani bu belirli toplumsal ilişki biçimlerinin soyutlanmasından başka bir şey olmayan ve fakat insanlardan bağımsız ve üstündeymiş, onlara hükmeder gibi görünen tanrılar, yasalar, kurallar, ilkeler, gelenekler, kurumlar, metalar, vb.) arasında düşsel bir ilişki biçimine bürünür... Bu alemde, insan beyninin ürünleri, bağımsız canlı varlıklar gibi görünür ve hem birbirleriyle, hem de insanoğlu ile ilişki içine girerler. (Tanrılar, yasalar vb.) İşte metalar aleminde de, insan elinin yarattığı ürünler için durum aynıdır. Emek ürünlerine, meta olarak üretildikleri anda yapışverişen ve bu nedenle meta üretiminden ayrılması olanaksız olan şeye ben fetişizm diyorum... Metaldaki bu fetişizmin kökeni, bunları üreten emeğin Özel toplumsal niteliğindedir."* (Kapital, 1. Cilt, **Metaların Fetişizmi ve Bunun Sırrı**, abç, parantezler bize ait)

Konunun manevi kölelikle derin bağlantısı açısından bir alıntıya daha yer verelim: *"İşçi sınıfı eğitim, gelenek ve ekonomik ilişkilerin sessiz zorlayıcılığı yoluyla İtaat etmeyi öğrenir, kapitalist üretimin özgül tarihsel koşullarını toplumsal değil, doğal güçler (kader, değiştirilmesi olanaksız olan, insan iradesi dışındaki güçler) olarak kabul eder."* (Marks, Kapital 1. Cilt, abç, pba)

"Ekonomik ilişkilerin sessiz zorlayıcılığı"

'Ekonomik ilişkilerin sessiz zorlayıcılığı'ndan kuşkusuz öncelikle açlık disiplini anlamak gerekir. Ücret ilişkisi, zaten doğası gereği, emekçinin tüm fizyolojik, psikolojik, zihinsel yeteneklerinin yalnızca ve yalnızca yaşamını, o da asgari düzeyde sürdürebilme çabasına bağlanmasını şart koşar. Ve bunun ona tanınmış biricik aracı olarak emek gücünü yeniden üretebilme, ertesi gün, hafta, yıl için yeniden satılabilir duruma getirme koşullarına. **İşçinin çalışma dışı zamanı da emek gücü metasının yeniden üretilme etkinliğiyle sınırlanmıştır:** Tüketilmiş kas ve sinirlerini, zihnini, sermayenin yeniden soğurmasına hazırlamak için, yalnızca bu temelde, bu sınırlar içinde yeniden üretebilmek. Tüketilmiş kaslarını beslemek, gerilmiş sinirlerini yatıştırmak ve uyuşturmak, kafasını boşaltmak, vb.

Böylelikle ücretli emekçinin yalnızca çalışma zamanı değil, çalışma dışı zamanı da, yani tüm vakti ve yaşamı artı-emek kapasitesi üretme sürecine indirgenir. Kapitalizm emekçi insanı, **salt emekçi** düzeyine alçaltır ve kendi metalaşmış emek gücüne indirgenmesini şart koşar. Ücretli emekçinin çalışma dışı zamanında yaşamını sürdürebilecek biricik araç olarak emek gücünü yeniden üretme zorunluluğu ile manevi-zihinsel gelişme olanakları, farklı toplumsal etkinlikler karşıtlık içerisindedir. Çalışma dışı zamanda da kendini yine bir sermaye ögesi olarak değil de, bir insan, bir toplumsal varlık olarak genişleyen temelde yeniden üretebilecek zaman, para, enerji, eğitim ve eğilimlere ancak istisnai olarak sahip olabilir. Böylece kapitalizmde, çalışma dışı "boş" zamanın da tümüyle çalışma zamanına tabi olduğu ortaya çıkar.

İnsanı ve toplumu zenginleştirmenin ve geliştirilmenin **aracı** olan emek, yaşamın ve toplumun **biricik amacı olur:** Kapitalist açısından daha fazla emek soğurmak; işçi açısından ise yaşamını sürdürebilmenin biricik aracı olarak ücret dolayımı, yaşamın amacı ve kısır döngüsü haline gelir. Kapitalist sınırları içerisinde emek dolayımı, bir araç olmaktan çıkıp, amaç, bir "şey" olmaktan çıkıp her şey haline gelir. Emeğin böylesine toplumsallaştığı yerde, ücretli emekçi, yalnızca kendi bireysel emek gücüne indirgenmiş olmakla kalmaz, kendi bireysel emek gücüyle de ilişkisini ancak ücret dolayımıyla kurabildiği için, ücrete indirgenmiş olur.

Ücreti, işçinin gerçek hücrelidir. Başka bir yaşam olanağı olmadığından bu hücre onun amacı haline gelir; o ücret için çalıştıkça, kendi hücrelerini farkında bile olmadan durmadan yeniden üretir!

İstanbul'dan bir işçi, *"Aylardır çocuğumu göremiyordum. Geçenlerde gördüm, büyümüş!"* diyor. Ek iş yapıyor ve haftada 7 gün, günde 14 saat çalışıyor, çocuğu uyurken evden çıkıyor ve çocuğu uyuduktan sonra evine geri gelebiliyor. **Adana'dan** bir taşeron işçisi, *"Akşamları annemle bile konuşamayacak kadar yorgun oluyorum. Televizyonun başına çöküp kalıyorum."* diyor.

Çıracılık eğitim okulundan çocuk işçilerin 'Yaşamdan Beklentileriniz' konulu ankete verdikleri yanıtlardan: *"Ben de bir konfeksiyon işçisiyim. Hiçbir sosyal hayatı olmayan, sürekli işe gidip gelen birisiyim. Hergün aynı şeyler. Devamlı sıkıntı üzüntü sinir bozukluğu..."*

Son söz bir ilaç fabrikası işyeri temsilcisinin olsun: *"Biz dışarıda hücrede olduğumuz farkında değiliz. Ben şahsen sıkıntı duyuyorum. Herkesin ortak paylaşabileceği bir ortamı arzu ediyor ve böyle olmasını istiyorum. Zengin ve fakirin olmadığı her türlü özgürlüğün olduğu bir ülke hayal ediyorum."* (Tüm röportajlar Alınterimiz Gazetesi'nden alınmıştır.)

Ücretli köleler, çalışma dışı zamanlarında da görünüşte serbest, gerçekte ise **en ilkel, içgüdüsel ihtiyaçların** karşılanması dışında her türlü insani-manevi gelişme ve paylaşım olanağından yoksun kılınmış durumdadırlar. "Her türlü özgürlük!" haykırışı bu noktada, yalnızca faşist baskılara karşıtlık temelindeki sınırlı siyasi içeriğinden, "emekçilere özgürlük"e, toplumsal emeği ve dolayısıyla toplumsal yaşamı hücreleştiren metalaşmayı, ücret ilişkisini kaldırmaya yönelik antikapitalist bir kapsama doğru açılım kazanır.

Yalnızlık paylaşılabilir paylaşılabildiği için de herkes yalnızdır!

Felseienci-şair **Özdemir Asaf**, ünlü şiir-aforizmasında şöyle der: "Yalnızlık paylaşılmaz/paylaşılsa yalnızlık olmaz" Biz de diyoruz ki, yalnızlık paylaşılabilir/ bu yüzden herkes yalnızdır!

Herkes yalnızlıktan, paylaşımatsızlıktan, duyarsızlıktan, sevgisizlikten, yabancılaşmadan yakınmaktadır. Fakat kimse farkında bile değildir ki, mevcut sosyo-ekonomik ilişkiler içerisinde, kendilerini ve başkalarının yalnızlığını, paylaşımatsızlığını, duyarsızlığını, sevgisizliğini, yabancılaşmasını bilinçsizce üreten yine kendileridir. Kapitalizmde insanlar metalar üretmekle kalmazlar, kendilerini de birer meta olarak yeniden üretirler, metalarla birlikte kendi yalnızlıklarını, paylaşımatsızlıklarını ve duyarsızlıklarını üretirler. Toplumsal kökeninin farkında olmadan, onu bizzat ürettiğinin farkında olmadan yakınma, iç dökme, dedikodu, geyik sığılındaki insan ilişkileri, yalnızlığın paylaşılmasından başka nedir ki?..

Yalnızlık kapitalist meta üretimi ve işbölümünün bir sonucudur. Kapitalizm koşullarında emek ne kadar toplumsallaşırsa bireyler o kadar yalnızlaşır ve kayıtsızlaşır Çünkü kapitalist üretim tarzı ve ilişkileri, tek tek bireylerin içinde yaşadıkları toplumdaki ayrı ve bağımsız ("Bu bağımsızlık temelde hayaldir ve aslında farketmezlik-kaytsızlık diye adlandırılması gerekir." Marks, Grundrisse) olarak tanımlanmasına yol açar ve bunu şart koşar. Kapitalist meta üretimi ve ilişkileri çerçevesindeki tüm insan etkinlikleri ve tüm toplum, bireye kendi ihtiyaç ve arzularını tatmin etmenin basit bir aracı gibi görünür. "*Metalar dünyası ne kadar büyürse*", yani meta üretimi ve ilişkileri ne kadar genişler ve derinleşirse, önceden meta olmayan toplumsal yaşam alanları ve bireysel etkinlikler de (örneğin duygular dünyası vb.) birer birer kara ve piyasa ilişkilerine dönük meta üretiminin konusu oldukça, "*İnsanlar dünyası o kadar küçülür.*" İnsanların toplumsal özellikleri birbiri ardından insanlardan o kadar kopar, insanlar birbirlerine ve toplumsal sorunlara o kadar kayıtsızlaşırlar.

Emek toplumsallaştıkça bireylerin yalnızlaşmaları, toplumsal emek-özel mülk edinme çelişkinin bir kendini gösteriş biçimidir. Bu yalnızlaşma, yalnızlaştırma ve yalnızlaştırılma, birbirini bütünleyen devlet zoru ve ekonominin sessiz zoruyla sağlanır, emeğin özel toplumsal niteliğinden kaynaklanır: "*Genel kural olarak, kullanılabilir mallar, yalnızca, İşlerini birbirinden (işbölümü sonucu) bağımsız olarak yürüten özel bireylerin ya da birey gruplarının emeklerinin ürünleri oldukları için meta haline geliyorlar. Bütün bu özel bireysel emeklerin genel toplumu, toplumun emeğinin tümünü oluşturuyor. Üreticiler ürünlerini değişinceye (meta-meta, meta-para alışverişi vb.) kadar birbirleri ile toplumsal temasa gelmedikleri için, her üreticinin özgül toplumsal niteliği, kendisini ancak değişim içinde ortaya koyar. Başka bir deyişle, bireyin emeği, toplum emeğinin bir parçası olarak kendisini ancak, doğrudan doğruya ürünler arasında ve dolaylı olarak bunlar aracılığıyla üreticiler arasında kurulmuş olan değişim eylemi olan ilişkiler aracılığıyla açığa vurur. Bunun için, bir bireyin emeğini öteki üreticilerin emeklerine bağlayan ilişkiler, üreticilere, aslında olduğu gibi, çalışan bireyler arasında doğrudan toplumsal bir ilişki olarak değil, tersine, kişiler arasında maddi ilişkiler ve şeyler arasında toplumsal ilişkiler olarak görünür.*" (Marks, Kapital 1. Cilt, Meta Fetişizmi bölümü abç, pba)

Örneğin, toplumsal üretim ve sömürü süreci, işçi sınıfıyla kapitalistler arasında bir ilişki olarak değil de, işçinin sattığı bireysel emeğiyle onun parasal ifadesi olan ücret arasında yani metalar arasında bir ilişki gibi görünür. Sizi tedavi eden hekimle ilişkiniz, gerçekte insanlar arası bir ilişkiyken, meta olarak sağlık hizmeti ile buna ödenen para arasında, insanlardan bağımsız, metalar arası bir ilişki gibi görünür. Böylece insanlar arası toplumsal ilişkiler meta-para ile dolaymlandığından, gözlerden gizlenir ve insanlardan bağımsız, insanların hiçbir katkısı ve çabası olmadan, kendi kendine hareket eden metalar, şeyler arasında ilişkiler gibi görünür: Metalar dünyasında satıcıların tüm dikkati karşılığında alacakları "şey"de toplanır. İşçi için sattığı emek gücü karşılığında aldığı ücret, doktor için sattığı hizmet karşılığında alacağı para, vb. Ve metaların bu büyüdü dünyası içerisinde toplumsal sorun ve ihtiyaçlar, hele ki manevi ihtiyaçlar vb. gözden kayboluverir.

Ya da örneğin emekçiler, aynı zamanda bir toplumsal statü simgesi olarak Marlboro, bulaşık makinası, araba, cep telefonu vb. satın aldıklarında, bu metalar aslında toplumsal emek ve onun içindeki kendi katkılarının bir ürünü olduğu halde, tersine, karşılıklarına kendilerinden kopmuş bu büyüdü toplumsal gücün bu metayla ilişkisi kılığında çıkar, işbölümünün köreltiliği ve parçalayıcılığı nedeniyle kendi emeğinin toplumsal niteliğini ve toplumsal emek içindeki kendi payını kavrayamayan birey, metalar biçiminde kendisinden soyutlanan toplumsal emekle ve dolayısıyla toplumla, **kendi toplumsal varlığıyla** bağımlı ancak bu metaları satın alarak ve alabildiği ölçüde kurabilir. Metaların ve paranın kendi emeğinden ve kendisinden bağımsız olarak varolduğuna kendisinin de ancak bu metalara yapıştığı ölçüde ve onların bir "taşınıcısı" olarak "insan" olduğuna inanır.

Kendi emeğinin dolaysız toplumsal niteliğiyle bağımlı kişisel ücret kırsıtısı dolayısıyla kurabilen (daha doğru bir ifadeyle kişisel ücret dolayımı nedeniyle kendi toplumsal emeğinin dışında kalan) birey, kendi toplumsal kimliği, kişiliği, gücü, tek kelimeyle insanlığıyla bağımlı da ancak bir takım metalar aracılığıyla kurduğunu sanır. Metalar kişilik kazanıp insanlaştıkça, insanlar kişiliksizleşir Ve insanlar, metalardan geldiğini sandıkları daha fazla güç ve kişilik, etkinlik satın alabilmek için delice çaba harcadıkları ölçüde, kendilerini o kadar kişiliksizleştirdiklerinin, güçsüzleştirdiklerinin ve pasifleştirdiklerinin farkına bile varmazlar.

Toplumsal emek

Herhangi bir bitmiş ürün, örneğin bir paket sigara alalım. Kimler tarafından hangi koşullarda, nasıl üretildiğini, hangi üretim-dolaşım aşama ve süreçlerinden geçtiğini, bizim de bir biçimde üretilmesine katkıda bulunup bulunmadığımızı aklımızın ucundan bile geçirmeden, satın alıp tütürdüğümüz sigaralar. Burjuva işletmecilik jargonuyla "son tüketici", kullandığı metayı "kaç paraya" ve kimden-nereden satın aldığını bilir yalnızca. O metanın üretilişindeki kendisinin de (arkında olmadan katkıda bulunduğu devasa toplumsal emek süreci onun ilgi alanına hiç girmez.

Sigarayı üreten kimlerdir? Bu soruya çoğu kişi "Bunu bilmeyecek ne var, sigara işçileri" yanıtını verir ve tabii yanılırlar. Filanca marka sigarayı üreten falanca fabrikada çalışan işçiler sigara üretiminin ancak belli bir aşamasını yapanlardır. Bir sigara paketinde, işlenmiş tütün, kağıt, filtre, boya, naylon, yapışkan vb. olduğuna göre tüm bu malzemelerin sigara fabrikasında işlenmeden önce üreten sayısız tütün, kağıt, petro-kimya vb. işçisi ve emekçisinin de emeği olması gerekir.

Hepsi bu mu? Değil. Tütün üreticilerinin tütün yetiştirmekte kullandığı suni gübre, tohum, tarım ilaçları ve

aletlerini üreten, tütünlerin fabrikaya ve fabrikadan bayilere vb. taşınmasında kullanan nakliye araçlarını ve yolları üreten, sigara ve ambalaj kağıdı, jelatini vb. üreten tüm bunların yapımında kullanılan makinaları ve hammaddeleri üreten, bu makinaları yapan makinaları üreten, tüm bu makina ve aletlerin demir-çelik, elektronik aksam vb. gibi malzeme ve bileşenlerini üreten, makinaların çalışması için enerji, petrol vb. üreten, sayısız başka işçi ve emekçi.

Bu kadar mı, hayır! Tüm bu işçiler ve emekçiler aç açık çalışamayacaklarına göre, onları çalışır durumda tutacak, gıda, giysi, barınak, ev eşyası, fabrikalara, madenlere vb. getirip götürecek ulaşım araçları, iş yapar duruma getiren eğitim kurumları, günlük iş stresini atmalarına yarayan TV vb.'yi yapan ve buralarda çalışan sayısız başka işçi ve tüm bunların hammaddesini, üretim araçlarını vb. üreten sayısız başka emekçi. Ve eğer erkek işçilerden bahsediyorsak onların emekgüçlerini yeniden üreten ücretsiz kadın emekçiler, üretim süreçlerinin bilimsel-teknolojik bilgisini üreten kafa emekçileri ve onları yetiştirenler, vb. vb.

Sigara paketi konusundaki emek harcayanlar listemiz tam olmaktan çok uzak olduğu halde en basit üründen bile **milyonlarca ve milyonlarca bireyin** emeklerinin nasıl kaynaştığını göstermeye yeter.

Fakat işbölümünün darlaştırıcı etkisi ve toplumsal emeğin meta-para ile dolayımlanması sonucu, bireyler kendi yaşam olanaklarını devasa bir toplumsal emeğin ürünü olarak kavrayamadıkları gibi, bu toplumsal emekteki kendi katkılarını da göremezler.

Bu kavrayamayısta, ücretli emekçinin, emeğinin ve emek ürünlerinin bütün mülkiyet, kullanım ve tasarruf hakkının kapitaliste ait olması en büyük rolü oynar. İşçinin toplumsal üretimin bir bileşeni olarak, doğrudan ve dolaylı olarak üretilmesine katkıda bulunduğu bütün ürünler, yani yaşam, kendisine toplumsal bir yaşam ve refah ortaklığı olarak değil, ancak **kişisel** ücretinin sınırları içinde, **kişisel** olarak satın alabildiği birkaç kişisel kısıntı olarak "geri döner".

Çünkü meta ilişkilerine hapsedilmiş emek, doğrudan değil, ancak değişim (mübadele, alışveriş) aracılığıyla, piyasa ilişkileri dolayımıyla kendini toplumsal emek olarak gösterebilir. Emeği ve eline geçen, bu aracı ortam (değişim, meta-para-meta, piyasa ilişkileri) nedeniyle, toplumsal üretime doğrudan bir katkı ve toplumsal üretime doğrudan pay alışı değildir; tersine toplumsal üretim dışında ve yalıtık tek tek kişiler arasında para-meta ilişkisi gibi görünür. Ve bu meta ilişkileri (aracı ortam) ne kadar genişlerse, insanlararası ilişkiler ne kadar para-meta ile dolayımlanır birey kendi emeğinin toplumsal niteliğinden o kadar uzaklaşır.

Meta ilişkilerinde kaçınılmaz olarak ortaya çıkan, emeğin bölünmesidir. Herkesin kişisel çıkarlarının birbirinden ve toplumdaki tam anlamıyla yalıtılması (işbölümü) ve birbirine karşı kayıtsız bireylerin, toplumsal bir güç ve kimlik edinebilmek için emek ve faaliyetlerini yeniden paraya çevirmek zorunda olmaları vb. Böylece gerçekte toplumu atomlaştıran, hücreleştiren para-meta ilişkileri, biricik toplumsal ortam ve faaliyet olarak görünür. Metalaşmış emek, bireyin kendini toplumsal bir varlık olarak yeniden ürettiği, toplumun ortak yaşamının bir yaratıcısı ve paylaşımcısı olarak koyduğu bir emek değildir; çünkü bireyin toplumsal varlığını belirleyen emeği değil, bunun piyasada çevrileceği paradır. **"Birey toplumla bağı"** emeğinin toplumsal niteliğinde, beyinde ve yüreğinde değil **"cebinde taşır"**. (Marks) Ve böyle bir ilişki biçiminde insanın para-meta dolayımından geçmeyen her türlü duygu, düşünce ve eyleminin "toplum-dışı" sayılması da şaşırtıcı olmaz.

Soyut emek

Soyut emek, metaların üretiminde her türlü somut yararlılık ve kullanım değeri niteliğinden soyutlanmış, toplumsal olarak gerekli ortalama emek-zaman niceliğidir. Elle tutulur, gözle görülür bir varlığı olmayan, fakat "emek ürünlerine meta olarak üretildikleri anda yapışverişen ve bu nedenle meta üretiminden ayrılması olanaksız olan" fetişizmin kökenidir; deyim yerindeyse "metaların ruhudur". Yani metaların insanlardan bağımsız ve üstünde bir canlılık, güç ve kişilik sahibiymiş gibi görünmesine yolaçan varsayımsal "değer"dir.

Kapitalistler emeğin somut, yararlı, özgül niteliklerine tamamen ilgisizdir. Onlar için aynı miktarda artı-değer soğurdıkları ölçüde, ölümcül biyolojik silah üretimi de, yaşamsal ilaç üretimi de, kestane şekeri ya da otomobil lastiği üretimi de birdir. Zaten türlü çeşit metayı bir ya da birbirine eşitlenebilir kılan, somut ve özgül kullanım değerleri değil, içerdikleri emek-zaman niceliği olarak değişim değeridir. **Kapitalist, emeğin somut ve yararlı sonuçlarını yani ürünlerini değil, emeğin ta kendisini (Üretim sürecinde artı üreten emek harcama faaliyetini) ister ve biriktirir.** Bu yüzden o, emeğin somut biçimlerine olduğu kadar emeği harcayanların somut varlığına karşı da tamamen ilgisizdir. Tek amacı daha fazla emek soğurmak olduğu halde, bunun zorunlu koşulu canlı emekçiler ve onlara somut bir şeyler üretirmek olduğundan üretim külfetine lütfen katlanın! İşçilerin kendisi ve somut emek ürünleri onun gözünde ancak artı-emek kapasitesi ve artı-değerin "taşıyıcıları" olarak anlamlıdır. *Emek ürününü, kullanım-değerinden soyutlarsak, aynı zamanda onu kullanım-değeri yapan maddi öğelerden ve biçimlerden soyutlamış oluruz; artık o, masa, ev, iplik ya da herhangi bir yararlı şey değildir. Maddi bir şey olarak varlığı yok olmuştur. Ve artık kendisine, bir doğramacının, duvarcının, eğiricinin ya da başka türden belirli bir üretici emeğin ürünü olarak bakılamaz... hepsi de tek ve aynı tür emeğe, soyut insan emeğine indirgenmiştir... Bu her birinde aynı düşsel gerçekten, türdeş insan emeğinin salt billurlaşmasından, harcanış biçimi ne olursa olsun, harcanmış emek-gücünden ibarettir... Hepsinde ortak olan bu toplumsal özün kristalleri olarak bakıldığında, bunlar - Değerdir... Değerin büyüklüğü, emeğin niceliğiyle.. onun süresiyle ölçülür... Toplumsal olarak gerekli emek-zamanı, bir malı, normal üretim koşulları altında, o sıradaki ortalama hüner derecesi ve yoğunluğu ile elde edebilmek için gerekli zamandır.* (Marks, Kapital)

Soyut emek o kadar soyuttur ki, para biçiminde temsili bir değer olarak, metaların maddî varlığından tümünden soyutlanabilir. **Para özünde, soyut emektir.**

Para gerçekte tüm 'emek-değer'lerin temsilcisi, birbiriyle değiştirilme aracı olduğu halde, uygulamada tüm gerçek emek ürünleri paranın temsilcisi haline gelir. Soyut emek olarak para her türlü somut emek faaliyetinin biricik amacı olur. Kim elinde ne kadar soyut-temsili emek-değer niceliği olarak para tutuyorsa, toplumsal zenginlik üretiminden o kadar pay alır.

Soyut emek, her türlü fetişizmin, yanlış bilincin ve eğer isterseniz, duyarsızlık ve yabancılaşmanın kökenidir. Durmadan amaçların araç, araçların ise amaç haline gelmesi; bir şeyin temsiline o şeyin

kendisi ve bütünü yerine geçmesi; her türlü insan etkinliğinin nitelik, amaç, yararlılık ve somut varlıklarından koparak soyut niceliklere indirgenmesi; her şeyin soyut emek nicelikleri içinde eriyerek birbirinden farksızlaşması; tüm yaşamın değiştirilemez, tekdüze ve ölü bir donukluk gibi görünmesi; insanların içinde eriterek alabildiğine edilgenleştirilen her türlü soyut insan kültürü; ya da insanların gerçekte kendi ürünleri olan soyutlamaların tahakkümü altına girmeleri, vb... Çalışmamızın önceki bölümlerinden, insanların duygusal, düşünsel ve eylemsel etkinlerinin ve ürünlerinin ve dolayısıyla toplumsal varlıklarının, nasıl insanların somut varlıklarından soyutlandığını; insanların kendi ürünleri olan bu soyutlamaların tahakkümü altına nasıl girdiğinin pek çok örneğine değinmiştik: Tanrı, devlet, yasa, kurum, gelenek, töre, pop ve futbol yıldızları, bilim "otoriteler", psikoloji, meslekler, meta, para... Yani insanların, kendi kendilerinin (toplumsal varlıklarının) dışında kalmasına; insanların somut varlıklarından soyutlanıp, somut varlıklarının da içi boş, soyut bir niceliğe, istatistiklere indirgenmesine yol açan; insanın kendi gerçek somut varlığıyla (duygu ve düşünceleriyle, eylemiyle) bile ancak onların dolayımıyla ilişki kurabildiği ve sonunda büsbütün gerçek insanları dışlayarak onların yerini alan "soyut insan kültürü" ya da "şeyler" olarak her türlü fetiş!

İnsanların olağan koşullarda tabii oldukları yerçekiminin farkında olmamaları gibi, insanlar gerçeği olduğu gibi görüp kavramalarını engelleyen, kendilerini alabildiğine sınırlayan, edilgenleştiren, iradesizleştiren, güçsüzleştiren, birbirlerine, topluma ve kendilerine yabancılaştıran soyut emek ve soyut insan kültürünü, yaşamlarındaki sayısız fetiş; tanrı, para, devlet, yasa, bir takım kişi kültürlerini doğal, kaçınılmaz ve olmazsa olmaz kabul ederler, "ideolojik açıdan bu hatanın (idealar saltanatı) işlenmesini çok daha kolaylaştıran faktör, bu ilişkiler tahakkümünün (bu şeysel bağımlılığın) bireylerin bilincine bir idealar saltanatı (gerçekte bir soyutlama olup, idealize edilmiş "şeyler", insanların bütün gücünü yuttuğu halde tüm gücün ondan geldiği sanılan, tanrı, devlet, kurum, starlar, para vb. pba) olarak yansıdığı ve ideaların, yani bu şeysel bağımlılık ilişkilerin ebediliğine olan inancın 'bittabii' hakim sınıflar açısından eldeki tüm imkanlarla beslendiği, güçlendirildiği, kafalara sokulduğu hususu olmuştur." (Marks, Grundrisse)

İşin tuhafı insanlar kendi hayal ürünleri olan soyutlamaları tek gerçek, mutlak gerçek olarak algılayıp, bu çarpık algılayışla (yanılsama, yanlış bilinç) eylemde bulundukça, soyutlama maddi bir güç, kendi gerçek emekleri ise soyut ve anlamsız (fani) bir şey oluverir!!

Ve soyut emek, onunla dolayımlanmış ilişkiler içerisinde "karşı konulmaz bir doğa yasası gibi zorla" kendini kabul ettirir; ve her şeyi kendisine, soyut emek niceliklerine indirgeyiverir. İnsanın doğayı dönüştürmesinin ve kendini-toplumu geliştirmesinin aracı olan emek, her türlü insani-toplumsal amaçtan koparak biricik amaç haline gelir. Bu kapitalist açıdan azami soyut emek niceliği birikimi sağlamaksa; işçi açısından belli bir soyut emek kısıntısı almak amacıyla, neye yarayacağına tamamen ilgisiz biçimde bir emek harcama faaliyeti olarak ortaya çıkar. Her türden bürokrasi açısından, neye hizmet ettiğini bilmediği, sırf öyle gelmiş öyle gittiği için yapılan bir sürü anlamsız iş ve içeriksiz biçimcilik, ruhsuzlaşma olarak; reformizm açısından ise ünlü "hareket her şeydir nihai hedef hiç bir şey" formülasyonunda kendini gösterir. Her türlü insan etkinliğinde (duygu, düşünce, eylem) süreç içinde etkinliğin amacından ve özünden kopması, içeriğinin boşalması, rutinleşme, ruhsuzlaşma, biçimselleşme olarak kendini gösterir. Ne için duygulanıldığı önemini kaybeder, uygulanmanın kendisi amaç haline gelir; ne için düşünüldüğü önemini kaybeder, düşünce bir takım düşünsel formülasyonların papağan gibi tekrarlanmasına indirgenir; ne için faaliyette bulunduğu unutulur, bir biçimde kalıplaşmış ama içi boşalmış faaliyetin kendisi amaç haline gelir.

"Devrimci" yabancılaşma: Devrime yabancılaşmadır!

Soyut emek kültürü, bu, bilince çıkarılıp gerekli önlemler alınmazsa, devrimci örgüt ve partilerde de, tasfiyeciliğin ve yozlaşmanın başlıca bir içsel dinamiği olarak işler. Kendini ilk önce, devrimci faaliyetlerin kitleleri bilinçlendirip örgütlemekte, devrimcileştirmekte vb. bir araç olmaktan çıkıp kendi başına bir amaç haline gelmesinde, devrimci kendiliğindenlikte, sonra kişi kültürü oluşmasında vb. gösterir. Faaliyet ve eylemlerin ne için yapıldığı, sınıfsal-toplumsal amaç açısından ne kadar etkili olduğu, yeterince etkili olmuyorsa amaç doğrultusunda daha etkili olmak için ne yapmak gerektiği ve nitelik önemini yitirir; yalnızca ve yalnızca şu kadar kafa sayısı, şu kadar bildiri, şu kadar eylem biçimliliğine, salt niceliklere indirgenir Ya da bir sendikal, basın-yayın, kültür-sanat vb. alanında faaliyet tarzının amaca uygunluğuna ve yararlılığına bakılmaksızın, öyle kemikleşip, kalıplaşıp, sürdürülüp gitmesinde kendini gösterir. Ya da diyelim bir basın-yayın organının kolektif ajitatör, örgütleyici olacak yerde, bunun ne kadar yapılabildiğine bakılmaksızın, sırf birilerine verilir durmasının amaç haline gelmesinde kendini gösterir. Askeri alanda silahın, basın-yayın alanında yayının, sendikal alanda sendika yönetimlerini bir biçimde ele geçirmenin kendisinin biricik amaç haline gelmesinde kendisini gösterir. Kuşkusuz, devrimci faaliyette niceliklerin, eylem ve faaliyetlerin kendilerinin de büyük önemi vardır, kimse söylediklerimizi bönce bir demagojinin vesilesi yapmaya kalkışmasın, fakat somut niteliğinden, amacından kopmuş, salt soyut niceliklere indirgenmiş, sırf yapmak için yapılan, içi boşalmış, ne yapıcısını ve ne de kitleleri geliştiren, dönüştüren faaliyetten geriye de etkisiz bir kısır döngü kalır.

Soyut emek niceliğinin her şeyi kendisine indirgememesinin en çıplak bir örneği de emek fetişizmidir. Kısır faaliyetin sonuçsuzluğunun emek harcamış olmakla mazur gösterilmesi bunun göstergesidir. Oysa insanı insan yapan, yalnızca emek değil, emeğinin, eyleminin sonuçlarını kafasında tasarlayabilmesi; belli bir amaç, tasarım, plan-program doğrultusunda eylemde bulunması; tek kelimeyle amaçlı dönüştürücülüktür. Faaliyetlerin içini boşaltan soyut emek niceliği kıstası ise pek bir şeyi dönüş-türemeyeceği gibi, her şeyin ölü bir donukluk olarak algılanmasına, kendine ve kitlelere güvensizliğe yol açar. Tıpkı işçiler gibi devrimcilerin de, kendi somut, canlı varlıklarından, nitel özelliklerinden soyutlanarak, bu kez soyut devrimci emeğin basit "taşıyıcıları", araçları derekesine düşmesine; kendilerinden soyutlanmış emekleri altında ezilmelerine; iradesizleşmelerine, kendi devrimci toplumsal varlıklarına yabancılaşmalarına ve seyircileşmelerine yol açar.

Burada bir iki değinmeyle sınırladığımız, devrimci örgütler ve devrimci faaliyet açısından fetişizm ve şeyleşme, ayrı bir çalışmanın konusudur.

SOSYAL DEVRİM ÖRGÜTÜ VE DIŞARDAN BİLİNCİN MİSYONU

Kapitalizm, önceki sınıflı toplumlardaki bireyleri alabildiğine kısıtlayan, bir başkasının kişisel baskısına tabiyeti görünüşte ortadan kaldırmıştır. Ancak bunu, tek yanlı kişisel bağımlılıktan görünüşte özgürleştirdiği bireyleri, çok yanlı 'şeyssel bağımlılık' ilişkileri içerisine hapsederek yapar. Kapitalizmde bireyin kısıtlanması, tek tek başka bireylerin baskısından çok, bireyin çok yönlü ve **kaçabileceği hiçbir nokta bırakmadan** sarıp sarmalayan, yalnızca dışa dönük faaliyetlerinden değil, duygu ve düşünce dünyasının içerisinde de kuşatan, fakat bireyin kendisinden bağımsız, onun iradesi dışında, gücü ve kerameti kendinden menkul, bir takım şeyleşmiş ilişkiler tarafından baskılanması olarak görünür. Bir köle sahibinin, derebeyinin ya da toprak ağasının kişisel zorbalığının yerini; bireylere dışsal, doğal ve kaçınılmaz görünen ekonomik, politik, kurumsal, ideolojik, kültürel, psikolojik bağımlılık ilişkilerinin **çok yönlü ve bütünsel sistemi** almıştır.

Birey, kendi yaşamını ancak ve ancak kendine dışsal gördüğü bir takım "şeyler" (meta ve para, devlet ve yasalar, aile, sendika, düzen partileri, medya, pop ve futbol yıldızları, din ve tanrı, vb.) dolayısıyla sürdürüp anlamlandırabildiğinden, bu "şeyler" in, büyüü ve olmazsa olmaz görünen gücüne tutsak olur, onların kendisini ezen ve kısıtlayan gücünü yine kendisinin ürettiğini göremez ve bu belli, kendi dışında belirlenmiş görünen ilişkiler sistematüğinden bağımsız düşünüp hareket edemediği için de olağan koşullarda farklı bir yaşam tarzını hayal bile edemez.

Burada temel sorun şudur: Kapitalizmde de bireyler, birbirleriyle, kendisini onlara doğal ve kaçınılmaz olarak kabul ettiren, alabildiğine dolayimli ve dar ve ancak **Önceden belirlenmiş bir çerçevede** ilişkiye girebilmektedirler. Bireyleri tutsak alıp alabildiğine yalnızlaştıran, güçsüzleştiren, körelten ve kısıtlayan bu önceden belirlenmiş dar ve dolayimli ilişkiler çerçevesinin sarsılmaz ve başka türlü olmaz görünen büyük gücü, bireylerin toplumsal gücünü onlardan kopartan özel mülkiyet ve işbölümünden kaynaklanır. Bireyler bu çerçevenin içine doğarlar; eğitim, alışkanlık, zorbalık ve ekonomik ilişkilerin sessiz zorlayıcılığı yoluyla tüm duygu ve düşünce ve davranışları bu çerçeveye göre şekillenir; ve farkında bile olmadan kendilerini kısıtlayan bu çerçeveyi her gün, her an yeniden üretmeye koyulurlar. "Hem ağlarım hem giderim" hesabı hem bunaldıkça bunalır, hem de -yaşamlarını sürdürmenin ve birbirleriyle ilişkiye girmenin başka bir yolunu bilmediklerinden, bulamadıklarından, çaresiz- bu dar ve do-layimli ilişkiler hücrelerini yeniden üretilir dururlar.

"*Bu dışsal ilişkiler*" der Marks, "*bu koşullar daha dikkatli incelendiğinde, bunlar bütün olarak ortadan kaldırılmadıkça, bir sınıf vb. üyesi bireylerin bunları aşamayacağı görülür. Bireyin biri, bir şans eseri bu ilişkilerin hakkından gelebilir; ama ilişkilerin tahakkümü altındaki kitleler asla- çünkü bu kitlelerin sadece varlığı bile onlara bağımlılığı, hem de kaçınılmaz bir bağımlılığı ifade eder.*" (Grundrisse)

Çıkışı yokmuş gibi görünen kısır döngü!

Peki, bu ne anlama gelir, bir devrimin ve sosyalizmin imkansızlığı anlamına mı? Öyle ya, bir devrim için kitlelerin önemlice bölümünün hiç olmazsa temel bağımlılık ilişkilerinden sıyrılması gerekir; oysa, diğer taraftan kitlelerin bu bağımlılık ilişkilerinden sıyrılabilmesi için de iktidarın alınmasının yalnızca ilk adımını oluşturacağı kesintisiz bir sosyal-devrim süreci gerekir! Burada sorun ilk elde, çıkışı olmayan bir kısır döngü gibi görünmektedir. Bir sınıf üyesi olan bireyler, yani tek tek işçiler, hele ki işçi kitleleri kendi başlarına bu bağımlılık ilişkileri çerçevesinin dışına çıkamazlar; bu çerçevenin dışında hareket edemezler ve düşünemezler. Şu basit nedenle ki, işçiyi işçi yapan ücretli emektir; emek gücünün metalaşmış olmasıdır. İşçiler, yani ücretli emekçiler, ücretli emekçiler olarak hareket ettikleri sürece, asla kendilerini tutsak almış bu meta ilişkileri çerçevesini aşamazlar; çünkü zaten bu çerçevenin temelinde ücretli emek vardır. İşçilerin ücretli emekçiler olarak hareketi, yani kendiliğinden, yani sendikal hareket, Lukacs'ın felsefi ifadesiyle, "*metanın kendine dönük bilincini*" aşamaz. (Bkz. Tarih ve Sınıf Bilinci) İşçilerin, kendilerini ücretli emekçi olmaktan çıkarmadan ulaşabilecekleri en uç nokta, emek güçlerini toplu olarak, daha iyi koşullarda ve daha iyi fiyattan pazarlamaktır. Ki sendika ve sendikal hareket bundan başka bir şey değildir. Çünkü işçilerin kendiliğinden sendikal hareketi, işçilerin **metalar olarak** toplu hareketinden başka bir şey değildir, işçilerin emek güçlerini daha iyi koşullardan pazarlama talebiyle sınırlı hareketi istediği kadar militan olsun, hatta bir takım kısmi kazanımlar elde etsin, işçi sınıfının sınıf olarak bağımlılığını yeniden ürettiğiyle kalır. **Çünkü meta olarak işlem görmeyen baştan kabulünü içerir.** Bu çerçeve içerisindeki her türlü hareket, bu çerçeveden sıyrılmadığıyla kalmaz; bu çerçeveyi yeniden üretir.

Özgürleşme: Ücret sisteminin yok edilmesi

Öyleyse, **kitlelerin gerçek bir özgürleşme hareketi**, metalar (ücretliler) olarak hareketi değil, tam tersine metalaşmış olmayı, **ücret sisteminin ortadan kaldırmaya yönelik hareketidir. İşçi sınıfının burjuvazi ve her türlü sömürü, baskı ve bağımlılık ilişkisi ile birlikte kendisini de (ücretli emek yanıyla) ortadan kaldırarak, özgür ve yaratıcı bireylerin örgütlü ve planlı birliği olarak yeni bir toplumun inşasının olmazsa olmazı budur.** Bireylerin önlerinde hazır olarak buldukları ve farkında bile olmadan uyarlanıp tabi oldukları, yeniden üretip durdukları alabildiğine kısıtlı, kölece yaşam çerçevesi yerine; **ortak tasarımları doğrultusunda hakim olup örgütlü biçimde dönüştürecekleri durmaksızın genişleyen bir yaşam olanağı** ancak böylelikle mümkün olur:

Komünizmin özgürlük dünyası

"*Gerçek dünyanın, dinsel (ve para, meta, devlet, yasa, kurum vb. türünden insanı manevi olarak da körelten ve köleleştiren her türlü fetişsel) yansıması, kaçınılmaz olarak, günlük yaşamın pratik ilişkilerinin insana,*

onun öteki İnsanlar ve doğa ile ilişkilerini tam anlamıyla anlaşılır ve akla uygun bir ilişki olmaktan öte bir şey sunmadığı zaman, ancak o zaman yitip gider.

Maddi üretim sürecine dayanan toplumun yaşam süreci, kendisini saran mistik tül (şeyssel bağımlılık ilişkileri, yanlış bilinç, vb.), üretimin, serbestçe biraraya gelen insanlar tarafından ve saptanmış bir plana uygun olarak bilinçli bir biçimde düzenlenmesi sağlanmadıkça, soyulup atılamaz. Ne var ki bu da toplum için, belli bir maddi temeli ya da kendileri de uzun ve zahmetli bir gelişme sürecinin kendiliğinden oluşmuş ürünleri olan bir dizi varoluş koşulunun bulunmasını öngörür." (Marks, Kapital 1. Cilt, abç, pba)

Marks, burada komünizmin özsel bir tanımını vermektedir. "Toplumsal ilişkilerini kendi ortak ilişkileri olarak ortak kontrollerine almış olan, tüm cepheleriyle gelişmiş bireyler..."(Grundrisse)

Aynı görkemli tezi ifade eden bu alıntılarda, dikkat edilmesi gereken şudur: Çalışmamız boyunca, şeyleşmenin (ya da eğer isterseniz, yabancılaşma ve duyarsızlaşmanın) özünde, bireylerin, toplumsal bağıntılarının, bireylerin karşısında yabancı, bağımsız ve düşman bir güç biçiminde durmasından ibaret olduğunu göstermeye çalıştık. Para, meta, sermaye, devlet, yasa, din-tanrı, toplumsal kurumlar, meslekler ve hatta şeyleşmiş duyguların psikolojisi...*

Bireylerin birbirleriyle ve doğayla ilişkilerini alabildiğine sınırlandıran ve dolaylandıran; bireylerin toplumsal bağıntılarının (toplumsal emek, toplumsal bilinç, toplumsal irade, vb.) yerine geçen ve en nihayet bireyleri tüm toplumsal bağıntılarından ve gücünden yoksunlaştıran tüm bu şeyssel bağıntıların ve dolayısıyla şeyssel bağımlılık ilişkilerinin ortadan kaldırılması olmasındır komünizm. Para, meta, sermaye, devlet, yasa, gelenek, aile vb. gibi sayısız şeyssel bağıntıların varlığı ise, bireylerin kendi toplumsal ilişkilerine hakim olmadığını; bireylerin kendi toplumsal ilişkilerinin (ve güçlerinin) onların bilinç, irade ve denetimi dışında kaldığını; ve en nihayet, gerçek ve dolayimsız bir toplumsallığın zaten söz konusu olmadığını gösterir olsa olsa. Çünkü kapitalist toplumda toplumsallık, doğrudan bireylerin emekleri ve etkinlikleriyle değil, tam tersine bireylerin emeklerine ve iradelerine yabancı ve dışsal kalan süreçlerle tayin edilmektedir.

Kitleden özgür toplumsal bireylere

Marks'ın "bu kitlelerin sadece varlığı bile onlara bağımlılığı hem de kaçınılmaz bir bağımlılığı ifade eder" sözü tam da burada anlamını bulur. Kitleler, şeyssel bağımlılık ilişkileri içerisinde kendi toplumsallıklarından soyuldukları, kendi toplumsal varlıklarını kavrayamadıkları, **dolaysızca toplumsal ve özgür bireyler** olmadıkları ve kapitalizm koşullarında da olamayacakları için kitledirler!

Çünkü gerçek (dolaysız) toplumsallaşma ile gerçek özgürleşme bir ve aynı şeydir. Bireylerin kendileri ile toplumsal varlıkları (toplumsal üretim ve ihtiyaçları, toplumsal bilinç ve iradeleri, vb.) arasına; para, meta, sermaye, devlet, yasa vb. gibi bireyleri **Önceden belirlemiş** ve alabildiğine sınırlı bir çerçevede hareket etmek zorunda bırakan hiçbir aracı ortam girmediğinde, tüm bu şeyssel bağıntılar sönümlenip gittiğinde, bireyler kendilerini dolaysızca toplumsal bireyler olarak kavrayıp gerçekleştirdiklerinde, yani bireylerin kendilerini geliştirmeleri dolaysızca toplumu geliştirmeleri ve toplumu geliştirmeleri dolaysızca kendilerini geliştirmeleri anlamına geldiğinde, gerçek bir toplumsallık ve aynı anlama gelmek üzere gerçek bir özgürlük mümkün olur.

"Gerçek bireysel insan, soyut vatandaşı (sermaye, devlet, vb. aracılığıyla toplumsallığından soyulmuş emekçiler), kendine mal ettiği, (...) kendi öz kuvvetlerini toplumsal kuvvetler olarak tanıyıp örgütlediği ve toplumsal kuvveti siyasal bir form (devlet) içinde kendisinden ayırmadığı zamandır ki kesin insani özgürlük gerçekleşebilir ancak." (Marks, **Yahudi Sorunu**, pba)

"Proleterler kendilerini (metalaşmış, ücretli emekçiler sınıfı olarak ortadan kaldırıp, gelişmiş) birey olarak öne sürmek için öteden beri sürüp gelen kendi varoluş koşullarını, yani ücretli emeği ortadan kaldırmak zorunda kalacaklardır. Böylece onlar (toplum yerine geçmiş) devleti doğrudan karşılarında görmekteyiz. Bunun içindir ki, kendilerini birey olarak öne sürebilmeleri için devleti alaşağı etmeleri gerekir." (Marks, Engels, Alman İdeolojisi, pba)

Kuşkusuz, bu ancak bir sosyal devrimle ve devrimden sonra da, kitleleri "kitle" olmaktan çıkartarak herhangi bir aracı ortama, şeyssel bağlantıya gerek kalmaksızın "toplumsal ilişkilerini (doğrudan) kendi ortak ilişkileri olarak ortak kontrollerine almış olan, tüm cepheleriyle gelişmiş bireyler" haline getirmeye yönelik uzun ve zahmetli bir kesintisiz devrim süreciyle mümkün olacaktır.

Sorunun şeyssel bağımlılık ilişkilerinin bütününe ortadan kaldırılması, yani sistem, yani devrim ve sosyalizm sorunu olarak ortaya konulması, başta sorduğumuz soruyu çözmesinde de, çözmenin özsel yönelimini sağlar, ilk elde paradoksal (çıkışsız) görünen soru şuydu: Kitleleri maddi ve manevi olarak köleleştiren şeyssel bağımlılık ilişkileri bütünsel olarak ancak devrim ve sosyalizm yoluyla ortadan kaldırılabileceğine göre, kendiliğinden asla bu bağımlılık ilişkilerinin dışına çıkamayacak olan kitleler nasıl devrim yapacaktır?

Düzen, kitlelere içseldir

Burada, Leninist, "profesyonel devrimciler örgütü" ve "dışarıdan bilinç" teorisi, yaşamdaki bu paradoksun tek mümkün ve biricik cevabı, çıkış noktasıdır. Marks, gelişkin bir parti teorisi ortaya koymamışsa da, dahiyane "meta fetişizmi" (ya da "şeyssel bağımlılık ilişkileri") çözümlenmesi ile bunun teorik alt yapısını ve özsel yönelimini geliştirmiştir. Çalışmamız boyunca belli başlı halkalarına değindiğimiz fetişizm teorisinin özsel bulgusu şudur:

*Bu sonucunda da bireyin kişisel arzu ve ihtiyaçlarıyla, verili toplumsal ilişkiler içerisinde şekillenen şartlanma, korku, kaygı vb.lerin çatışmasını ele aldık ki, psikanaliz **jargonuyla** söylenecek olursa bunlar 'ego ve süperego'dur -'ben ve üstben'-; ki bu da, bireyin iç dünyasında da kendi kontrolü dışında şekillenmiş şartlanma ve reflekslerden oluşan bir şeyssel **bağıntı** ile kişisel arzu ve ihtiyaçları arasındaki çatışmayı gösterir. Bu yüzden tekeli kapitalizmde her birey potansiyel bir şizofrendir. Olağan koşullarda baskın olan ve bireyi kendi ihtiyaç, arzu ve tepkilerini, çoğu zaman farkında bile olmadan, kendi iradesi ve kontrolü dışında bir refleksle bastırmaya koşullayan, işte bu, bireyin iç dünyasına da ona yabancı ve bağımsız bir güç gibi nüfuz eden şeyleşmiş toplumsal ilişkilerdir. Bireyin, bırakalım emek ve etkinliklerini, çoğu durumda, iç dünyasındaki duygu ve düşünceleri bile hakim olamamasını; önceden ve kendi inisiyatifini dışında belirlenmiş bir takım duygu ve düşüncelere tabi olmasını; varoluşlarının ve anarşistlerin ve liberallerin o pek yüceltiği 'iç dünyasında' bile özgür olmadığını göstermesi açısından önemlidir. Bkz. **'Şeyleşmiş duyguların psikolojisi'** bölümü.

Kitlelerin maddi ve manevi köleliği yalnızca dışsal bir baskı sonucu değildir; aynı zamanda kitlelere içseldir! Kitleler, önceden belirlenmiş bir çerçevede, kendilerine doğal ve kaçınılmaz görünen bir biçimde girdikleri ilişkilerle, farkında bile olmadan, kendilerini alabildiğine kısıtlayan ve köleleştiren bu çerçeveyi her daim yeniden üretip dururlar. Şu basit nedenle ki, bu önceden belirlenmiş çerçeve içerisinde kitleler, ücretli emekçiler olarak sermayenin birer uzantısı (bir sermaye ögesi), vatandaşlar olarak devletin uzantısı (birer devlet ögesi), vb. olarak hareket edebilirler ancak; yoksa özgür ve bağımsız bireyler olarak hiç değil. Emek gücü meta biçimiyle işçiye dışsal bir sermaye ögesidir; fakat işçinin fizik varlığından ayıramayacağı için de işçi bütün varlığı ve yaşamıyla bir sermaye ögesidir; **sermaye işçiye içseldir!** Aynı şekilde, devlet, kitlelerin toplumsal güç ve iradesine el koyan, kitlelere dışsal ve yabancı bir güçtür: fakat vergi, askerlik, memurluk, genel oy, kitlesel düzen partileri vb. biçiminde de aynı zamanda **kitlelerin fizik varlığı ve yaşamına içsel bir güçtür**. Öyleyse, kitleler, önceden belirlenmiş bir çerçevede **kaçınamadıkları** ilişkilerle, kendilerini maddi ve manevi olarak köleleştiren sermayeyi, devleti, egemen toplumsal kurumları, kültür ve İdeolojiyi, bilinçsizce yeniden üretmekle kalmazlar, tüm bunlar kitlelere ne kadar dışsal görünseler de aynı zamanda içseldir; sermaye ve devlet, vb. tek kelimeyle düzen kitlelere içseldir, kitlelerin içindedir!! Tam da bu noktada, diyalektik materyalist bir çözümlemeyle, şeysel bağımlılık ilişkileri bütünü olarak sistem, bir "karşıtların birliği ve savaşımları" olarak ortaya çıkar. Kitleler dışına çıkamadıkları önceden belirlenmiş ilişkiler çerçevesinde, hem farkında olmadan bu sistemi durmaksızın yeniden üretirler (çünkü yaşamlarını sürdürebilmelerinin biricik yolu kendilerini meta olarak yeniden, üretmektir, vb.), hem de onun en kötü sonuçlarına karşı mücadele etmeye çalışırlar. Doğal ve kaçınılmaz olarak, başta ücretlilik sistemi ve devlet olmak üzere, bu şeysel bağımlılık ilişkilerine karşı değil bu şeysel bağımlılık ilişkilerinin **içerisinden** seyreden kendiliğinden hareket, varabileceği en uç noktada bile, bunları belki biraz "düzeltmiş" biçimiyle yeniden ürettiği ile kalır.

Sosyal devrim örgütü

Zorluk buradadır. Sistemi, kitlelere yalnızca dışsal bir baskı unsuru olarak gören ve "kitleler ne eylerse güzel eyler" diyen ekonomizm, reformizm, popülizm ve her türden kitle kuyrukçuluğunun iflas ettiği nokta burasıdır. Kitlelerin bilinç ve örgütlülük olarak nitel dönüşümü sağlanmadan, onların olabildiğince her tür şeysel bağımlılık ilişkisinin dışında doğrudan toplumsallaşmasını ve siyasallaşmasını sağlamadan gerçekleştirilen bir yatay kitleleşme şeysel bağımlılık ilişkilerini önce inceden (bürokrasi, kişi kültü, siyasal ekonomizm, vb.), sonra olduğu gibi yeniden üreterek, örgütleri düzen içileştirir; devrime yabancılaştırır. Çünkü tasfiyeciler, reformistler kitleleri şeysel bağımlılık ilişkileri dışından değil içinden (metalaşmış, ücretli emekçiler olarak -sendikalizm, ekonomizm- ya da yasalci çerçeve, Alevicilik, gelenekçilik, milliyetçilik vb. gibi şeysel bağıntılar içinden) örgütlemeye çalışırlar ki, bu da aynı 'şeyleşme' batağına giderek daha fazla batmalarına yol açar.

Bir sosyal devrim örgütü ise, tüm insan ilişkilerini şeyleştirme eğiliminde olan 'şeysel bağımlılık ilişkileri' çerçevesine tabi olmak bir yana, bu alabildiğine güdük ve sistemi yeniden üretici ilişkiler çerçevesini daha baştan reddeder. 'Dışarıdan bilinç', metalaşmış emeğin, şeyleşmiş insan ilişkilerinin ve şeyleşmiş bilincin sınırları dışından taşınan doğrudan **devrimci politik bilinçtir**.

Ücretli emekçilerin, meta ilişkileri çerçevesini aşamayan bilinci, gündelik ve şeyleşmiş bilinçtir. Toplumsal ilişkiler ve süreçler bütününe kendine dışsal gören, bunlara asla müdahale edemeyeceğine, güç yetiremeyeceğine inanan, çoğunlukla pasif seyirci konumundaki bir bilinçtir. Bunun nedenleri üzerinde durmuşuk: Birincisi, işbölümü ve dolayısıyla, toplumsal üretimi gerçekleştiren işçi sınıfının zaman ve mekan içinde bölünmüşlüğü. İkincisi, meta üretim ve ilişkileri, soyut emek kültü; toplumla bağımlı ancak tek tek meta değişim ilişkileri çerçevesinden kurabilen bireyin toplumsal ilişki ve süreçleri, doğrudan ve bütünden kavrayamaması.

Ücretli emekçinin, nesnel sınıfsal konumunun bilincine doğrudan ve bütünsel biçimde yansımaması, ancak parçadan bir "hak" kavramıyla görünmesi, nesnel konum ile bilinç arasındaki etkileşimin meta ilişkileriyle dolaymlanarak kırılması nedeniyledir.

Şeyleşmiş bilinç, bu yüzden, süreçleri ve çelişkiyi kavrayamaz, tek tek olguları birbirinden kopuk biçimde görebilir yalnızca, bunlar arasındaki içsel bağıntıyı kuramaz. Meta ilişkileri değişim değerleri çerçevesinde her şeyi birbirine eşitleyip tüm nitel ayırım ve çelişkilerin de üzerine Örttüğünden, toplumsal karşıtlıklar da sisteme dışsal işleyiş bozuklukları gibi görünür: Haksızlık yapan patron, kötü yönetici, vb.

Bütün: Dolaysız toplumsallaşma-siyasallaşma

Öyleyse, dışarıdan bilincin öncelikli görevi, toplumsal üretim sürecinde, işbölümü ve meta dolayımı nedeniyle zamansal ve mekansal olarak parçalanmış işçi sınıfına gerçek toplumsal-politik ilişkiler bütününe ve onun içerisinde kendi sınıfsal konum ve misyonunu

göstermektir. *"Sosyal demokratın ideali bir sendika sekreteri gibi olarak değil-nerede ortaya çıkarsa çıksın hangi halk katmanını veya sınıfı etkileyecek olursa olsun zorbalığın ve baskının her ifadesine tepki gösterebilen, bütün bu ifadeleri genelleştirip polis şiddetinin ve kapitalist sömürünün tek bir tablosunu (abç) çizebilen, sosyalist maçlarını ve demokratik taleplerini herkesin önüne koyabilmek için ve proletaryanın kurtuluş mücadelesinin dünya tarihindeki önemini herkese açıklayabilmek için ne kadar küçük de olsa her olaydan yararlanabilen halk önderi olmak zorundadır."* *"Eğer işçiler öteki bütün toplumsal sınıfları entelektüel ve politik hayatlarının bütün tezahürlerinde gözleyebilmeyi somut ve her şeyin üstünde güncel, politik gerçeklerden ve olaylardan öğrenmezler, eğer nüfusun bütün sınıflarının, tabakalarının ve bölümlerinin yaşantılarının ve eylemlerinin tüm yanlarının materyalist çözümlemesini ve materyalist değerlendirmesini pratiğe uygulamayı öğrenmezlerse, çalışan kitlelerin bilinci gerçek bir sınıf bilinci olamaz. İşçi sınıfının ilgisini, gözlemine ve bilincini, yalnız ve hatta başlıca olarak, kendi üstünde toplayanlar sosyal demokrat değildir. Çünkü işçi sınıfının kendisini tanıması, modern toplumun bütün sınıfları arasındaki ilişkilerin, sadece politik yaşantılarının tecrübelerinden edinilen bütünüyle açık bir teorik ve daha çok pratik kavranışına sık sıkıya bağlı olacaktır."* (Lenin, **Ne Yapmalı**)

Burada, **"bütün, bütün, bütün"** vurgularına özellikle dikkat edilmeli; ve Marks'ın "bir sınıf üyesi birey" ya

da "kitleler bunları (şeyssel bağıntıları) aşamaz" sözüyle karşılaştırılmalıdır Bir işçi, kendi küçük parçasından bakarak **kendine** dışsal **gördüğü** toplumsal ilişki ve çelişkiler bütününe asla kavrayamaz. İşçi sınıfı, sınıf olarak da yalnızca kendisinden bakarak, çelişkinin ancak bir yanını o da statik olarak, tek tek saldırılar ve talepler olarak görebilir; toplumsal ilişki ve çelişkilerin bütünsel gelişme sürecini göremez. Parçadan ya da çelişkinin bir yanından bakmak, şeyleşmiş, gündelik bilinci aşmaya yeterli değildir, tersine onu yeniden üretir. Öyleyse, bütünden ve dolaysız toplumsallaşma ve siyasallaşmadan kastedilen basitçe, işçilerin biraraya gelmesi değildir. Diğer taraftan, 'sistem sorunu' deyip geçmek de olamaz. "**Bütün**", işçi sınıfının ekonomik, sosyal, politik; teorik, pratik, örgütsel, ideolojik; yerel ve dağınık, güncel ve stratejik hareketlerinin bütünlüğünün kurulmasıdır ki ancak böylesine bütünsel bir kavrayış ve eylem içerisinde şeyleşmiş bilinç alışabilir. Toplumsal-politik-ekonomik çelişkilerin ifadesi olan her somut olgu, sınıfsal ilişki ve çelişkilerin bütünsel gelişme seyri içerisinde, yerli yerine oturtulmalı ve işçi sınıfının hem önceki gözlem ve mücadele deneyimleriyle hem de stratejik hedefleriyle somut-pratik ilişki kurulabilmelidir. Ancak böylelikle, işçi sınıfı toplumsal-politik olay ve süreçleri, kendine dışsal ve müdahale edilemez olarak görmez.

İkincisi, kitlelerin sermaye ve devlet bağıntılarıyla, kendi toplumsal emek, güç ve iradelerinden soyulmuş olmalarının getirdiği; toplumsal ilişki ve gelişmeleri kendilerine dışsal ve değiştirilemez görmeleri, ancak onları bilinçsizce kendilerinin ürettikleri gösterilerek değiştirilebilir. Sermaye, devlet vb.nin görünüşte kitlelere dışsal ve yabancı büyük gücünün, aslında kitlelerin belli toplumsal ilişkiler çerçevesinde ürettikleri kendi yabancılaştırılmış güçleri olduğu, somut olarak gösterilebilmelidir. Maddi ve manevi köleliğin yalnızca dışsal baskı ve kısıtlamalar yoluyla değil, irade dışı ilişkiler çerçevesinde aynı zamanda kaçınılmaz olarak kitlelerin kendileri tarafından üretildiği ortaya konulmalıdır. O zaman sorun hak yiyen patronlar, kötü yöneticilerden vb. kaynaklanan kötü sonuçlar olarak görülmekten çıkar, **kötü sonuçları kaçınılmaz kılan mevcut ilişkiler çerçevesinin kökten yıkılması olarak kavranır**. "Dünyayı yaratan emek" gibi cafcıflı ajitasyonlar yerine, insanın kendi emeğine hakim olmasını, kendi emeğini özgür, bilinçli, ve örgütlü bir yaratıcılık olarak tasarlayıp uygulayabilmesinin özel esinleyiciliği öne çıkarılmalıdır.